

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Martin Hakauf

Cesta k opoziční smlouvě

Process towards Opposition Agreement

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, Ph.D.

Děkuji PhDr. Janu Burešovi, Ph.D. za odbornou pomoc a četné cenné rady, které mi poskytl v průběhu psaní této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Panenských Břežanech dne 28. června 2011

Anotace

Práce si klade za cíl objasnit příčiny vzniku opoziční smlouvy mezi dvěma největšími politickými stranami v České republice – ODS a ČSSD. Příčiny vzniku tohoto fenoménu jsou zde analyzovány z několika směrů, důkladně podloženy studiem relevantních pramenů, zejména dobového tisku, a rozhovory s jednotlivými aktéry tehdejší politické situace. Základní hypotéza, která je ověřována, je taková, že vyústění předčasných parlamentních voleb v roce 1998 do uzavření opoziční smlouvy bylo z velké části způsobeno špatnou zkušeností ODS z předchozí koaliční vlády, kde byla tato strana výrazně podreprezentována.

Analyzováním průběhu obou koaličních vlád V. Klause a obecných tendencí politického systému ČR bylo zjištěno, že k dalším příčinám podpisu opoziční smlouvy je nutné zařadit také zpoměrňování volebních výsledků a bezprostřední neochotu US a KDU-ČSL na participaci v povolebním uspořádání formou koaliční vlády, ať už s ODS nebo s ČSSD. Tento závěr také koresponduje s odpovědí na obě v úvodu položené otázky, tedy že nebyl z výše uvedených příčin realizovatelný jiný povolební scénář a forma opoziční smlouvy byla pro obě větší strany výhodná.

Klíčová slova: koaliční vláda, opoziční smlouva, vládní krize, V. Klaus, M. Zeman

Abstract

The thesis deals with causes of formation of the opposition agreement between ODS and ČSSD. The roots of this phenomena are analyzed in many respects, carefully based on study of relevant sources, in particular period press and on interviews with individual participants of political events of the time. I verify the supposition that the main cause was bad experience of ODS from previous coalition cabinet, because of it's significant under-representation and personal disputes among members of this cabinet.

More proportion results of parliamentary election and immediate unwillingness of US and KDU-ČSL to participate in the potential coalition cabinet either with ODS or ČSSD was analyzed as further causes of opposition agreement. This conclusion is also an answer to research question if there would be an other solution after early election in 1998. The answer is naturally no.

Key words: coalition cabinet, opposition agreement, governmental crisis, V. Klaus, M. Zeman

Obsah

1	Úvod	8
2	Teoretická východiska	12
3	Podoba stranického systému České republiky v období 1992 – 1998	17
	3.1 <i>Ústavní principy tvorby koaličních vlád v ČR</i>	19
4	Hledání počátků pozdějších problémů : první vláda Václava Klause	20
	4.1 <i>Situace po volbách 1992</i>	21
	4.2 <i>První velké střety mezi ODS, KDU-ČSL a ODA</i>	23
5	Volby v roce 1996 aneb první opoziční smlouva	34
	5.1 <i>Situace po volbách 1996</i>	35
	5.2 <i>Návrat nevyřešených koaličních sporů z předchozích let</i>	39
	5.3 <i>Vnitřní pnutí v ODS</i>	45
	5.4 <i>Jaro 1997: prohlubující se problémy vládní koalice a ODS</i>	46
	5.5 <i>Podzim 1997: „Sarajevský atentát“ aneb konec koaličního vládnutí</i>	47
	5.6 <i>Dozvuky krize koaliční vlády</i>	50
6	Volby 1998 a jejich vyústění v uzavření opoziční smlouvy	54
	6.1 <i>Předvolební situace a vyjádření jednotlivých aktérů</i>	54
	6.2 <i>Výsledky předčasných voleb a možné scénáře řešení</i>	58
	6.3 <i>Vyjednávání o nové vládě</i>	60
7	Závěr	70
8	Seznam použitých zdrojů	75
	8.1 <i>Odborná literatura</i>	75
	8.2 <i>články v odborných periodikách</i>	77
	8.3 <i>Elektronické dokumenty</i>	77
	8.4 <i>Ostatní prameny</i>	81

Seznam zkratek

BIS	Bezpečnostní informační služba
ČNB	Česká národní banka
ČNR	Česká národní rada
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DL	Demokratická levice
DŽJ	Důchodci za životní jistoty
HSD-SMS	Hnutí za samosprávnou demokracii – Spol. pro Moravu a Slezsko
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko
IVVM	Institut pro výzkum veřejného mínění
KDS	Křesťanská demokratická strana
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
LSNS	Liberální strana národně sociální
LSU	Liberálně sociální unie
MC	minority cabinet
MCWC	minimal connected winning coalition
MRC	minimal range coalition
MSC	minimal size coalition
MWC	minimal winning coalition
ODA	Občanská demokratická aliance
ODS	Občanská demokratická strana
OF	Občanské fórum
PS PČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SMC	surplus majority coalition
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa
US	Unie svobody
ÚVV ČSSD	Ústřední výkonný výbor České strany sociálně demokratické
VOZ	Vojenské obranné zpravodajství
VR ODS	Výkonná rada Občanské demokratické strany
VÚSC	Vyšší územní samosprávné celky

1 Úvod

Ačkoliv se může zdát, že dokument, pro který se vžilo označení opoziční smlouva¹, je už dávnou zapomenutou kapitolou české politiky, opak je pravdou. Prorůstání organizovaného zločinu do nejvyšších sfér politiky a justice, korupční skandály na mnoha ministerstvech, arogance českých politiků, ale i posílení vlivu KSČM a naopak oslabení veřejnoprávních médií.² To vše jsou negativní důsledky této spolupráce. To vše jen kvůli tomu, že se skrýval rozdíl mezi vládou a velkou částí opozice, jelikož dvě největší strany se zavázaly, že nevyvolají, ani nepodpoří hlasování o nedůvěře vládě, společně budou hlasovat pro některé zásadní návrhy zákonů a provedou ústavní změny. Vláda tak mohla nerušeně fungovat celé funkční období, během kterého se vytvořilo mnoho klientelistických sítí a vazeb, které přispěly k výše uvedeným problémům, se kterými se ČR potýká i v současnosti.

Cílem této práce rozhodně není analyzovat celé čtyři roky vládnutí menšinové vlády ČSSD v mantinelech opoziční smlouvy. Z hlediska tohoto fenoménu je dle mého názoru důležitější vyjasnit, proč k podpisu opoziční smlouvy vůbec došlo. Mým záměrem a zároveň jednou z výzkumných otázek této práce je zjistit, zda mohlo být po předčasných volbách v roce 1998 nalezeno nějaké jiné, pro někoho možná přijatelnější, řešení povolební situace. Pokud nikoliv, souvisí s tím i druhá otázka, na kterou se budu snažit nalézt odpověď – co (za)bránilo realizaci jiného řešení, kterým by nebylo podepsání opoziční smlouvy? Vycházím ze základní hypotézy, že příčinou uzavření opoziční smlouvy byl pád Klausovy druhé vlády v roce 1997 a s tím související špatné vztahy těchto bývalých středo-pravicových koaličních partnerů, společně se systémovými posuny politického systému. Z toho vyplývá i otázka formulace konkrétních příčin krachu koaliční spolupráce a v obecnější rovině i příčin směřování českého politického systému k řešení s názvem opoziční smlouva.

Práce, která se věnuje období nedávné politické historie a politického dění v České republice, se velké většině odborné i laické veřejnosti může jevit jako zbytečná. To do velké míry souvisí s tím, že lidé si toto období pamatují a mají na něj svůj vlastní subjektivní náhled. Nepotřebují jiný pohled na danou věc. V české politické vědě je tato skutečnost poměrně zřejmá, stačí porovnat počet publikací, věnujících se politickým systémům našich sousedů, Spojených států a jiných zemí s publikacemi, které sledují

¹ *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou.* 1996.

² Srov. TABERY, Erik. *Vládne, nerušit.* 2008, s. 8-9.

politický systém ČR. Těch je nesrovnatelně méně. Máme samozřejmě množství teoretických prací o volebním systému, dějinách jednotlivých politických stran a jejich vývoji, o publikacích mapující přechod k demokracii ani nemluvě. S výjimkou knih věnujících se stranickému systému ČR, většina publikací se politikou 90. let 20. století hlouběji nezabývá, a pokud ano, pak pouze odděleně a bez hlubších závěrů (např. práce o vývoji politických stran). V případě tématu opoziční smlouvy je situace obdobná. Pozitivní změna přišla na konci roku 2010, kdy doc. L. Kopeček z Masarykovy univerzity v Brně vydal svou práci *Éra nevinnosti : Česká politika 1989 – 1997*, kde poměrně detailně, podobným způsobem jako já v této práci, mapuje situaci na politické scéně po Listopadu 1989 a věnuje se mimo jiné i sporům uvnitř první Klausovy vlády. Bohužel jsem tuto publikaci objevil až v době, kdy jsem měl předmětné období v této práci již zpracované, tudíž jsem informace z této knihy nevyužil. Zájemcům o danou problematiku mohu tuto knihu jednoznačně doporučit, minimálně ke zjištění rozsáhlejších souvislostí, kterým jsem se zde příliš nevěnoval vzhledem k úžeji vymezenému tématu. Věřím, že se mi touto prací podařilo alespoň částečně na Kopečkovu analýzu navázat a rozšířit její obsah o některé nově zjištěné skutečnosti a posunout její hranice až do poloviny roku 1998.

Mimo tento vynikající počín doc. Kopečka a žurnalistickou práci E. Taberyho máme pouze několik článků (zejména od M. Klímy), které však reflektují pouze samotnou vládu mezi lety 1998 – 2002 v rámci opoziční smlouvy a její kritiku, ovšem příčinám vzniku smlouvy se významněji nevěnují. Podobně i další práce mapující vývoj politických stran (viz např. Balíkova práce o ODS) obvykle tuto část české politické historie přechází konstatováním, že v první polovině devadesátých let došlo ke sporům na pravé části politického spektra, které vyústily v podpis opoziční smlouvy a nechávají toto téma bez jakéhokoliv hlubšího propojení pouze s minimálním nástinem klíčových událostí a změn, které je způsobily. Takovou „mezeru“ v oblasti bádání se pokusím svou prací částečně zaplnit a poukázat na určité propojení systémových změn a vlivů a prohlubujících se problémů české pravice s fenoménem opoziční smlouvy.

Pochopitelně jsem se nevyhnul využití výše zmíněných prací, které mi ale slouží k uvedení do tématu, či případně k vyzdvižení některých konkrétních informací, které se mi nepodařilo vyhledat v dalších zdrojích. Kromě nich jsem ještě v menší míře využil téměř memoárové knihy o vývoji ODS a ODA, které ale vzhledem ke stranickému původu jejich autorů v některých pasážích postrádají autentickou objektivitu. Mimo literaturu jsem k práci využil i výzkumy veřejného mínění (ať už z pera IVVM či

různé ankety jednotlivých deníků), kterými sleduji měnící se nálady voličů a jejich reakce na klíčové momenty české politiky. Nezbytnou součástí jsou rovněž volební výsledky z webového serveru Českého statistického úřadu a množství dokumentů ze Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny, ilustrující tehdejší rozpory na politické scéně v PS PČR.

Jelikož neexistuje k tomuto tématu žádná další relevantní literatura, je velká část práce podložena mapováním dobového tisku předmětného období a lze ji v jistém smyslu považovat za mediální analýzu. Výběr tisku jsem zúžil na čtyři základní deníky – Lidové noviny, Mladou frontu Dnes, Právo (před rokem 1996 pod názvem Rudé právo) a Hospodářské noviny. Tento výběr s sebou pochopitelně nese fakt, že při výběru a použití informací je třeba brát v úvahu „politickou“ orientaci konkrétního deníku. Vždy jsem se ale snažil jednotlivé zprávy konfrontovat s ostatními v jiných denících a citovaný výsledek je vždy určitým neutrálním kompromisním obrazem dané události. Vzhledem k tomu, že většina tiskových zpráv se již nedá ověřit z jiných zdrojů, provedl jsem v první polovině roku 2011 několik rozhovorů s tehdejšími významnými představiteli politických stran, jmenovitě s Milošem Zemanem, Vladimírem Špidlou, Miroslavem Mackem a Janem Rumlem.³ Při vedení rozhovorů jsem se snažil co nejvíce ověřit některé spekulativní informace získané formou mediální analýzy a rovněž se mi podařilo získat i jiné, neméně hodnotné, informace.

Předmětné období, kterému se v práci věnuji, jsem vytyčil lety 1996 až 1998 s přesahem do předcházejícího volebního období 1992 až 1996. Tento přesah je důležitý zejména z toho důvodu, že již v této době se začaly projevovat jisté neshody či osobní antipatie, které měly na pozdější dění značný vliv a naplno kulminovaly právě až po roce 1996. Práci jsem pojal vysloveně chronologicky, byť na některých místech, která jsou důležitá pro dílčí závěry, nalezneme i odkazy k minulým či budoucím událostem. Jednotlivé kapitoly korespondují s volebními obdobími Poslanecké sněmovny PČR. První část práce se tedy věnuje období po rozpadu Československa až do prvních parlamentních voleb v historii samostatné České republiky. Druhá část se věnuje krizím koaliční vlády v letech 1996 a 1997 a je zakončena pádem této vlády a nástupem vlády polouřednické na přelomu let 1997/1998. Poslední část práce následně mapuje předvolební kampaň, samotné předčasné volby a detailněji i povolební

³ Byli osloveni i další aktéři tehdejšího dění, ovšem bez pozitivní, či vůbec nějaké, odpovědi. Jsem si tak zcela vědom chybějícího názoru lidovců v tomto textu, který je ovšem nahrazen jejich vyjádřeními v dobovém tisku.

vyjednávání v roce 1998, které přes mnoho zvrátů a zdánlivých překvapení nakonec dospělo k podpisu opoziční smlouvy.

Pozorný čtenář může namítat, že se příliš věnuji detailním epizodám, které se v celkovém pohledu zdají zcela zanedbatelné. Já se však domnívám, že kromě systémových posunů, to byly právě tyto marginální spory a epizody, které nejprve přispěly k pádu Klausovy vlády a později také neumožnily jiné řešení, než hlubší spolupráci dvou nejsilnějších stran. Právě bez podrobného představení předchozího vývoje není opoziční smlouva jako nepřekvapivé vyústění povolební situace představitelná a považuji v tomto ohledu za podstatné tyto okolnosti představit a na jejich základě následně analyzovat další vývoj na české politické scéně v druhé polovině 90. let 20. století. Předkládanou práci ovšem nelze považovat za kroniku polistopadového vývoje české politiky, vždy vybírám jen ty události a aktéry, kteří měli vliv na pozdější dění či jinak přispěli k tématu, kterému se primárně věnuji.

Leckomu se může také zdát, že práce je pojata až příliš deskriptivně. Ovšem vzhledem k tomu, že téma opoziční smlouvy leží na pomezí jak politologie, tak i soudobých dějin (což ostatně plně koresponduje s mým diplomním oborem), domnívám se, že využití deskriptivní metody je vzhledem k historickému přesahu zcela na místě. Z této deskripce následně analytickou metodou postupuji k jednotlivým dílčím zjištěním, které mi pomáhají formulovat odpovědi na mnou položené výzkumné otázky. Myslím si, že spojení těchto dvou metod je pro téma této práce nejlepším možným metodologickým východiskem. V těch místech práce, kde porovnávám určité události, situace či vyjádření z odlišných volebních období či odlišných politických stran, uplatňuji rovněž i komparativní analýzu.

2 Teoretická východiska

Ačkoliv práce sleduje spíše mechanismy a situace v pozadí koaličního vládnutí, věnuje se v obecnější míře také samotným vládním koalicím, jejich složení i možným koaličním alternativám. Z tohoto důvodu je zřejmé, že základními teoretickými východisky pro tuto část práce jsou dnes již klasické teorie koaličních struktur (v tomto případě zejména koalic exekutivních), které vychází z americké tradice teorie her a teorie racionální volby, z nichž přebírají koncept stran jako racionálních a unitárních aktérů vstupujících do koaličního jednání. Na tyto teorie jako jeden z prvních navázal William H. Riker se svou prací *The Theory of Political Coalitions*, ve které rozvinul koncept tzv. minimální vítězné koalice (*MWC – minimal winning coalition*).⁴ Ten byl během několika dalších desetiletí postupně rozvíjen jak Rikerem samotným, tak i dalšími autory, jelikož původní Rikerův model byl příliš široký a nedokázal postihnout některé konkrétní varianty takto sestavených koalic.

Sám Riker svůj koncept minimální vítězné koalice ve stejné práci rozšířil a přidal kritérium počtu mandátů v zákonodárném tělese. Vznikl tak nový typ minimálně velké koalice (*MSC – minimal size coalition*). Z pohledu této kategorie je výhodnější vítězná koalice složená z více stran mající méně křesel v parlamentu, než vítězná koalice s nižším počtem stran, ovšem s více mandáty. Na principu velikosti Rikerův původní koncept rozšířil i Michael Leiserson, který v protikladu k předchozímu podtypu zavádí vítěznou koalici s nejmenším počtem stran (*coalition with the smallest number of parties*)⁵, jelikož správně předpokládá, že čím nižší je počet stran v koalici, tím snazší je se v rámci koalice domluvit na programových prioritách a tím snazší je také pro jednotlivé aktéry prosazování jejich programu.

Další upřesňování definice minimální vítězné koalice probíhalo na bázi programových shod a ideologické vzdálenosti jednotlivých aktérů, ve smyslu evropské tradice výzkumu koalic (viz níže). Toho, že předešlé koncepty zcela ignorují programovou blízkost stran, si jako první všiml Arend Lijphart a teorii koalic rozšířil o koncept ideově nejbližší koalice (*MRC – minimal range coalition*).⁶ Tento přístup umožňuje vyloučit z hypotetické množiny vítězných koalic ty, jejichž aktéři stojí na opačných pomyslných pólech pravolevé škály stranického systému. Tento koncept

⁴ RIKER, William. *The Theory of Political Coalitions*. 1962, p. 32.

⁵ LEISERSON, Michael. *Factions and Coalitions in One-Party Japan: An Interpretation Based on the Theory of Games*. 1968, pp. 772-776.

⁶ LIJPHART, Arend. *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. 1984, p. 50.

jsem plně využil v případě analýzy možných vládních koalic po předčasných volbách v roce 1998, kdy bylo možné z úvah vyřadit pouze čistě hypotetické, avšak v praxi jen obtížně realizovatelné vládní koalice.

Poslední z markantních rozšíření konceptu minimální vítězné koalice provedl v roce 1970 Robert Axelrod, který zkombinoval jak minimální počet členů, tak i nejmenší ideologickou vzdálenost. V jeho konceptu minimálně vítězné ideově propojené koalice (*MCWC – minimal connected winning coalition*)⁷ může být i větší počet členů, než by bylo nutné, obvykle je tímto nadbytečným členem menší pivotální středová strana, která pomáhá takto složenou koalici udržet.

Vzhledem k tomu, že tato americká tradice vychází z *office-seeking theory*, kdy preferovaným vyústěním jednání je pro stranu maximalizace její kontroly nad politickými úřady – obvykle jsou těmito úřady myšlena ministerská křesla, případně další nižší formy exekutivních postů, nezřídka ale také i posty v legislaturních strukturách⁸ –, není překvapující, že jediným racionálním východiskem této tradice je minimální vítězná koalice, ve které není žádný člen, jehož hlasy nejsou bezpodmínečně nutné pro získání většiny v legislativním orgánu; ztrátou jediného z partnerů ztrácí koalice většinu.⁹ Naopak menšinové vlády či naopak nadbytečné koalice jsou z pohledu tohoto přístupu deviantními formami tvorby koaličních vlád.

Proto je nutné pracovat také s evropskou tradicí studia koalic, vycházející více z empirického výzkumu, která z tohoto důvodu pracuje i s konceptem menšinové vlády (*MC – minority cabinet*), obvykle však pojímanou jako jednobarevnou menšinovou vládu. V ČR ovšem menšinové vlády nabývají podoby spíše koaličních vlád (viz např. druhá vláda V. Klause 1996 – 1997), což, jak bude vysvětleno, je ve většině způsobeno existencí jedné či více stran s minimálním koaličním potenciálem (v některých ohledech až stran antisystémových), které omezují vyjednávací prostor vedoucí k utvoření většinových koalic.

Evropská větev zkoumání koaličního chování vychází z *policy-seeking theory*, v tomto přístupu je tedy pro stranu podstatné, jakým způsobem může ovlivňovat prosazování svého programu. Pro stranu je tak v některých situacích vhodnější zůstat v opozici a případně podporovat vzniklou menšinovou vládu, což by z hlediska americké tradice bylo považováno za neracionální chování. Tento princip můžeme

⁷ AXELROD, Robert. *Conflict of Interest : A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics*. 1970, pp. 216-220.

⁸ STRØM, Kaare. *A Behavioral Theory of Competitive Political Parties*. 1990, pp. 567-568.

⁹ RIKER, William. *The Theory of Political Coalitions*. 1962, pp. 33-36.

aplikovat jak na menšinovou vládu ČSSD (1998 – 2002), tak i na již zmíněnou koaliční menšinovou vládu ODS, KDU-ČSL a ODA (1996 – 1997).

Valentine Herman a John Pope provedli komparativní výzkum desítek vlád a nabízejí pět důvodů, proč se namísto většinové vlády zformuje vláda menšinová (lze dle mého názoru aplikovat i na menšinové koaliční vlády):

1) Menšinová vláda vzniká v okamžiku, kdy volební výsledek předpokládal většinovou jednobarevnou vládu, ovšem toto očekávání se nenaplnilo a koaliční kabinet v takové zemi nejsou akceptovatelnou formou vládnutí.

2) Menšinové vlády mohou také vznikat v případě specifických znaků, přítomných ve stranickém systému, které ho natolik oslabují, že neumožňují vytvořit relevantní většinovou koalici.

3) Podobu menšinových vlád mohou mít krátkodobé udržovací „úřednické“ vlády s mandátem do nejbližších parlamentních voleb.

4) Vznik menšinové vlády může nastat také v případě, kdy se většinová koalice rozpadla a do doby, než je vytvořena nová většinová koaliční vláda u moci zůstává část předchozích koaličních partnerů.

5) Poslední možností menšinové vlády jsou případy, kdy straně, formující vládu, chybí pouze několik křesel k většinovému zastoupení v zákonodárném sboru.¹⁰

Jiné vysvětlení existence menšinových vlád nabízí Kaare Strøm se svou racionální teorií tvorby menšinových vlád. Autor vychází ze základní teze, že zásadní motivací politické strany je ovlivňovat politiku a prosazovat svůj program v parlamentu. Strany se zároveň snaží maximalizovat své dlouhodobé i krátkodobé přínosy. Z těchto předpokladů Strøm vyvozuje dvě vysvětlení menšinových vlád. 1) Čím vyšší je schopnost opozice ovlivňovat politiku, tím nižší má strana prospěch z účasti ve vládě. 2) Riziko ztrát voličské přízně v příštích volbách snižuje ochotu stran vstupovat do koaličních vlád (tzv. negativní cena za vládnutí).¹¹

Evropská tradice také umožňuje vysvětlit koalice větší než minimální, pracuje s typem nadměrných koalic (*SMC – surplus majority coalition*). Nadměrné koalice jsou takové, které obsahují nadbytečný počet členů, než je potřeba k zisku nadpoloviční většiny v zákonodárném sboru. Taková koalice může mít buď podobu tzv. široké koalice, tedy takové, která zastřešuje všechny relevantní politické strany, nebo podobu

¹⁰ HERMAN, Valentine; POPE, John. *Minority Governments in Western Democracies*. 1973, pp. 195-198.

¹¹ STRØM, Kaare. *Minority Government and Majority Rule*. 1990 cit. podle LAVER, Michael; SCHOFIELD, Norman. *Multiparty Government: The Politics of Coalitions in Europe*. 1998, pp. 74-75.

tzv. velké koalice, známé z prostřední české politiky jak na celostátní úrovni, tak i na lokální úrovni. Termínem velká koalice je obvykle označována koaliční spolupráce dvou velkých, programově vzdálených politických stran, často dvou hlavních aktérů politické soutěže.¹² Termínem velká koalice je tedy v ČR obvykle označováno spojení ODS a ČSSD (např. během opoziční smlouvy nebo současná koalice v Zastupitelstvu hlavního města Prahy). Důvodem pro vznik takové koalice je často společná touha obou stran získat kvalifikovanou většinu nutnou k prosazení specifických programových cílů (např. změna volebního zákona v případě spolupráce ČSSD a ODS na základě opoziční smlouvy), případně snaha zamezit vydírání se menšími stranami a omezit jejich vliv na politický systém (toto byla také další z pohnutek k podepsání opoziční smlouvy v roce 1998).

Teorie koalic nabízejí ještě další neméně zajímavé předpoklady, určující podobu koaličních vlád a vyjednávání o nich, dva z nich lze dobře aplikovat i na prostředí české politiky. Jednou z možností jak vnímat koaliční vlády je pohled optikou teorie hierarchických pravidel pro tvorbu vlád (ať už koaličních či nikoliv) z pera Iana Budge a Hanse Kemana. Autoři nabízejí celkem 5 postupných kroků pro tvorbu vlád:

1) Tam kde hrozí reálné ohrožení demokratického politického systému, prosystémové strany vytváří vládu, která nezahrnuje strany antisystémové.

2) Při absenci takového ohrožení, buď každá strana s většinou křesel v zastupitelském orgánu vytváří jednostranickou většinovou vládu, nebo dominantní strana vytváří koaliční vládu, která vylučuje antisystémové strany.

3) V systémech, kde žádná politická strana nezíská nadpoloviční většinu hlasů a kde lze pozorovat štěpení vlastníci vs. pracující, skupina stran, která získává většinu hlasů, formuje koaliční vládu, která zahrnuje či je podporována všemi ostatními stranami ze stejné ideologické skupiny.

4) V politických systémech, ve kterých nelze nalézt výše uvedené štěpení, největší politická strana vytváří jednostranickou vládu nebo koaliční vládu, ve které dominuje.

5) Pokud strana není schopná získat většinu hlasů a v systému není přítomno uvedené štěpení, pak koalici s většinou hlasů při hlasování o důvěře vytvoří buď koalice stran, která se shodla na velké části důležitých programových otázek, nebo neexistuje-li

¹² BALÍK, Stanislav. *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností. Koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994 – 2006*. 2008, s. 38.

taková shoda, dojde ke zmenšení počtu stran do té míry, aby koalice stále získala většinu hlasů. V každém případě dochází k vyloučení antisystémových stran.¹³

V neposlední řadě lze sestavování koaličních kabinetů analyzovat zájmem jednotlivých aktérů o konkrétní vládní posty. Tuto problematiku rozpracoval Müller a Strøm a vytvořili hierarchický seznam vládních postů, které jednotlivé strany považují za nejdůležitější a o něž usilují. Zásadní je premiérský post a dále post vice-premiéra (pokud ho daný politický systém využívá). Dále následují posty ministerstva financí, ministerstva zahraničních věcí, ministerstva vnitra, ministerstvo sociálních věcí a ministerstvo školství.¹⁴ Na opačné straně takového výčtu stojí pochopitelně ministerstva, která nedisponují důležitými rozhodovacími pravomocemi ani nespravují větší objemy peněz (např. ministerstvo kultury či životního prostředí). Podíváme-li se na český politický systém a schémata sestavování koaličních vlád, plně odpovídá této typologii. V případě ČR bych ještě dodal, že důležitým postem je i ministerstvo obrany, které autoři za důležité nepovažují, v našem případě je to zejména z důvodu objemného rozpočtu, kterým tento resort disponuje. Jistě lze souhlasit s tvrzením, že třetím nejdůležitějším postem je ministerstvo financí, které až do roku 2010 držela vždy vítězná a největší koaliční strana. Poslední koaliční vláda je v tomto směru výjimkou, jelikož ministerstvo financí získala TOP09. V případě vice-premiérských křesel panuje v ČR také odlišná situace, obvykle mají české vlády tolik místopředsedů, kolik je koaličních partnerů. Tito místopředsedové kromě toho obvykle spravují i svůj vlastní resort a tato funkce je tak pouze formální a vyjadřuje rovnost koaličních partnerů ve vládě. Není to však nutná podmínka, např. v současné koaliční vládě byl krátkou chvílí obsazen post místopředsedy vlády, aniž by byl spojen s jiným ministerským křeslem.

¹³ BUDGE, Ian; KEMAN, Hans. *Parties and Democracy : Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. 1990, p. 40.

¹⁴ MÜLLER, Wolfgang, C.; STRØM, Kaare. *Coalition Governance in Western Europe*. 2000, pp. 22-23.

3 Podoba stranického systému České republiky v období 1992 – 1998

Toto období lze z pohledu teorií stranického systému charakterizovat jako období stabilizace, přičemž můžeme vysledovat několik důležitých trendů¹⁵. Jednak je to formování levé části spektra, které vedle KSČM začíná úspěšně obsazovat ČSSD a postupně můžeme vysledovat i její posun směrem k ubývajícímu středu. Nicméně ani ČSSD se v první polovině 90. let systémově nijak více neprojevuje, pomineme-li běžnou opoziční rétoriku. Podobně i KSČM, která ač s poměrně silnou voličskou podporou zůstává zcela na okraji stranického systému a výrazně do něj nezasahuje. Z uvedeného důvodu se této straně nebudu v následujícím textu příliš věnovat.

Postupné oslabování středu, či integrace zbývajících středových aktérů, je další z trendů tohoto období. Tento vývoj je spojen s hledáním relevantních pozic ve stranickém systému, o které usilovaly politické strany či hnutí, hlásající se právě k této středové části stranického spektra. Nicméně až na určité výjimky (zde mám na mysli zejména KDU-ČSL a ODA, které jako jediné dosáhly relativně relevantních pozic ve středu stranického spektra) většina subjektů byla v této aktivitě neúspěšná a střed zůstal obsazen jen minimálně. Posledním důležitým faktorem sledovaného období českého stranického systému jsou sílící konfliktní tendence ve vládní koalici, zejména ve vztahu menších středových stran k pravicovější ODS.

Na konsolidaci stranického systému měla také vliv otázka dělení České a Slovenské Federativní Republiky v závěru roku 1992. Tento vliv můžeme chápat ve dvou rovinách. Na straně jedné nastalá situace znamenala dopad na vnější vystupování stran. To se projevovalo zejména spory mezi ODS a menšími koaličními stranami, které ODS vyčítaly, že jejich názory při státoprávních jednáních zcela opomíjí, ale také spory s ostatními stranami, které v té době byly v opoziční roli a namítaly, že dominance občanských demokratů v jednáních o rozdělení federace neodpovídá ani volebním výsledkům ODS v červnových volbách, tak ani představám všech relevantních politických stran (v tomto případě hlavně těch opozičních), které měly na podobu federace odlišný pohled. Tato kritika se ale příliš neslučovala s postojem ODS, která zpočátku vystupovala jako zastánce zachování federace. Nicméně svým postojem, kdy vrcholní představitelé této strany v čele s V. Klausem kandidovali pouze do ČNR, dala už před volbami jasně najevo, který parlament je pro

¹⁵ Srov. PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 85.

ně na prvním místě a dalo se očekávat, že tento postoj bude následně obhajovat i při jednáních o rozpadu společného státu.

Otázka dělení federace měla na druhé straně vliv na vnitřní chod jednotlivých politických uskupení, jelikož téma rozpadu stranické aparátů zaměstnávalo natolik, že jakékoliv další činnosti byly považovány za druhořadé a byly tím pádem i dočasně utlumeny. To se týkalo i případných dalších ideových sporů v koaliční vládě, které se naplno rozhořely až po vzniku samostatné České republiky, kdy už téma rozdělení federace nebylo nutné řešit a strany (zejména KDU-ČSL a ODA) se více soustředily na prosazování vlastního programu a hledání svého místa, které v ještě ne zcela etablovaném stranickém systému zaujmou.¹⁶ A to se pochopitelně neobešlo bez konfrontací s ostatními politickými stranami.

Vznik samostatné České republiky 1. ledna 1993 neměl na český stranický systém v podstatě žádný velký vliv. Stranický systém už tři roky fakticky existoval, a proto nebylo nutné tvořit nový. Naopak otázky kolem dělení federace přispěly k objasnění základních ideologických rozdílů jednotlivých stran právě podle toho, v jakém směru a jak při státoprávních debatách argumentovaly.¹⁷ Podobně už v roce 1992 nepozorujeme propojování českého a slovenského stranického systému v podobě českých stran kandidujících a působících i na Slovensku. Z tohoto hlediska také neproběhly po vzniku ČR žádné velké změny a systém lze považovat ve vztahu ke Slovensku za uzavřený ještě před rozdělením federace (viz například oddělení slovenské části ODS a její osamostatnění v rámci slovenského stranického systému v závěru roku 1992).

Jedinou změnu, ač spíše formální, kterou zánik federace přinesl, je logický zánik České národní rady (ČNR) jako českého zákonodárského orgánu. Vzhledem k zachování kontinuity¹⁸ došlo k transformaci ČNR do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, které byla Klausova vláda odpovědná od 1. ledna 1993.

¹⁶ Více o procesu konsolidace KDU-ČSL v českém stranickém systému viz FIALA, Petr. *Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky*. 2005, s. 44-46.

¹⁷ Podrobněji viz RYRCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa : česko-slovenské vztahy 1989-1992*. 2002.

¹⁸ Kontinuitu právního řádu zaručoval ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR, a usnesení ČNR č. 5/1993 Sb., ve kterém byl vyjádřen předpoklad, že žádný výklad stávajících právních norem nepřipouští zpochybnění kontinuity zákonodárné moci, jejíž nositelkou je ve smyslu ústavního zákona č. 4/1993 Sb. Česká národní rada.

3.1 Ústavní principy tvorby koaličních vlád v ČR

K pochopení všech souvislostí je také potřeba popsat obecné ústavní mechanismy, které mají vliv na sestavování vlád v České republice. Jak už bylo řečeno, ČR má parlamentní formu vlády. Toto konstatování se může zdát zcela triviální, nicméně z něj vyplývá, že vlády, které v ČR vznikají, mají většinou koaliční charakter a jejich vytváření a složení je odrazem výsledků parlamentních voleb. Vytvoření vlády v parlamentním režimu tedy není přímým důsledkem voleb, nýbrž procesem více či méně složitě povolebního vyjednávání.¹⁹ Čím více stran se následně podílí na vládě, tím je vyšší riziko rozpadu takové vládní koalice, ať už z programových či osobních hledisek. Na základě Ústavy ČR musí nově jmenovaná vláda předstoupit před Poslaneckou sněmovnu PČR s žádostí o vyslovení důvěry.²⁰ Tato skutečnost pochopitelně omezuje tvorbu menšinových vlád, pokud taková vláda nemá v dolní komoře parlamentu zajištěnou dostatečnou podporu (příp. toleranci) od jiných politických stran. Pro představovanou epochu českého politického systému je ještě důležitý jeden prvek ústavních principů, kterým je 5% volební klauzule pro postup do skrutinia. Mohlo by se zdát, že jde o pouhý mechanický princip, bez většího významu, nicméně pro první polovinu 90. let je tato klauzule důležitá k pochopení výjimečnosti volebního období 1992 – 1996 a k rozpoznání rozdílů mezi volbami v roce 1992 a 1996. V roce 1992 si totiž značná část voličů neuvědomovala působení této volební klauzule a velká část hlasů propadla. To umožnilo i silnou pozici nově vzniklé koaliční vlády. O čtyři roky později se již voliči nad účinky volební klauzule více zamýšleli a své hlasy odevzdávali stranám, které měly větší šance na její překročení (jde o tzv. psychologický efekt volebního systému, jak se o něm zmiňuje např. M. Duverger). Tím ubylo propadlých hlasů, a ačkoliv tehdejší koalice získala větší počet hlasů, nemohla získat také větší počet parlamentních křesel a koaliční vláda byla nakonec pouze menšinová s tolerancí ČSSD.

¹⁹ Srov. NOVÁK, Miroslav. *Formy demokratického vládnutí: ČR v komparativní perspektivě*. 2002, s. 367-370 a 374-5.

²⁰ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, čl. 68, odst. 3.

4 Hledání počátků pozdějších problémů : první vláda Václava Klause

Jak už bylo naznačeno v úvodu, fenomén opoziční smlouvy není otázkou ani léta 1998 ani předcházejících několika let. Chceme-li opravdu pochopit, proč situace po předčasných volbách skončila podepsáním takové smlouvy, musíme se podívat hlouběji do dějin české, potažmo ještě i československé, politiky.

Na úvod můžeme říci, že k uzavření opoziční smlouvy v roce 1998 vedly v konečném důsledku zejména dvě věci. Jednak to byly stále se stupňující problémy v obou koaličních vládách V. Klause, které vyústily až v pád vlády v listopadu 1997. S tímto problémem souvisí i problém druhý, jelikož důsledkem (a zároveň východiskem) soupeření jak menších koaličních stran vůči ODS, tak i soupeření ČSSD vůči vládní koalici, byly četné střety na osobní rovině a vznikající dlouhodobější antipatie jednotlivých politiků vůči sobě navzájem. K tomuto soupeření je rovněž nutné připomenout i snahu prezidenta Václava Havla o vydobytí si svého místa na pomyslném politickém kolbišti, což vedlo k pozdějším sporům jak s předsedou ODS V. Klausem, tak i s předsedou ČSSD M. Zemanem. Toto odlišné pojetí vývoje české politiky a společnosti bylo patrné už v povolebním vyjednávání v roce 1996, ale vyvrcholilo až po pádu Klausovy vlády o rok později, kdy prezident Havel ve svém projevu silně zaútočil jak na celé působení této vlády, tak i na osobu předsedy vlády.²¹ Podobně se nejpozději od poloviny roku 1994 začínají zhoršovat vztahy mezi V. Klausem a předsedou lidovců Josefem Luxem, jejichž cesty se naplno rozešly po předčasných volbách v roce 1998.

Právě výše naznačené problémy se začínají projevat už v období přechodu k demokracii mezi lety 1990 až 1992, nicméně později přibývají na síle (v první Klausově koaliční vládě) a graduji právě v období po roce 1996. Tyto počáteční ideové střety, které v obecné rovině naznačovaly odlišné směřování jednotlivých aktérů v pokračujícím období transformace, měly svůj odraz ve vzniku nových stran, které se buď oddělily od Občanského fóra (ODA, ODS), s většími či menšími změnami přešly do nově se rodícího stranického systému z původního předlistopadového (KDU-ČSL) nebo svou činnost obnovily (ČSSD). Názorové střety, které období rozpadu OF a vzniku nových stran procházely, nejsou pro téma této práce stěžejní a čtenáře odkázu

²¹ *Projev prezidenta republiky Václava Havla k oběma komorám Parlamentu České republiky. 9. 12. 1997.*

na dostupnou literaturu k tomuto tématu. Pro pozdější vývoj české politiky na konci devadesátých 20. století jsou důležité zejména odrazy těchto sporů v obou koaličních vládách V. Klause, které v konečné fázi neumožnily další koaliční spolupráci.

4.1 Situace po volbách 1992

Jelikož se věnujeme českému stranickému systému, jsou pro nás důležité zejména výsledky voleb do České národní rady, které byla první Klausova vláda zpočátku odpovědná. Volby, které se konaly 5. a 6. června 1992, přinesly relativně očekávaný výsledek, v podstatě dominovaly středopravicové strany v čele s ODS, která kandidovala v koalici s KDS, potvrzenou koaliční smlouvou z 1. dubna 1992. Na druhém místě skončila koalice Levý blok (KSČM + DL) s 14,05 % (35 mandátů), následovaná třetí ČSSD s 6,53 % hlasů (16 mandátů).

Samotné volební zisky, zejména pro koalici ODS-KDS, však byly poměrně překvapující. Tato koalice získala 29,73 % hlasů (76 mandátů), přestože předvolební průzkumy IVVM jí přisuzovaly volební zisk výrazně nižší – pouze 20,8 % (leden 1992), respektive 18,5 % hlasů (březen 1992).²² Další strany budoucí vládní koalice následovaly koalici ODS-KDS s velmi výrazným odstupem – KDU-ČSL s 6,28 % (15 mandátů) a ODA s 5,93 % hlasů (14 mandátů).²³ Budoucí vládní koalice tedy v ČNR získala těsnou většinu 105 mandátů.²⁴

Povolební vyjednávání o sestavení nové vlády začala záhy po vyhlášení výsledků voleb už v neděli 7. června, kdy prezident Havel pověřil V. Klause vedením jednání, která povedou k sestavení federální vlády.²⁵ Vzhledem k tomu, že zachování federace bylo po červnových rozhovorech ODS a Mečiarovy HZDS nepředstavitelné²⁶, vrcholní představitelé budoucích koaličních stran považovali za důležitější získat místa v republikové vládě, nikoliv ve vládě federální. V. Klaus tedy post předsedy federální vlády přenechal Janu Stráskému (ODS) a místo toho usiloval o post předsedy české

²² *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1992. Praha : IVVM, 1992. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9202, V9203 a V9204.

²³ *Volby do České národní rady konané ve dnech 5. - 6. 6. 1992*. Celkové výsledky hlasování.

²⁴ V ČNR byly dále zastoupeny LSU (16 mandátů), SPR-RSČ (14) a HSD-SMS (14).

²⁵ Havel požádal Klause o sestavení nové vlády. *MF Dnes*. 8. 6. 1992, s. 1.

²⁶ Potvrzení této skutečnosti se objevilo i v Programovém prohlášení české vlády formulací, že „vláda má mandát k tomu, aby spolu s Českou národní radou položila základy České republiky jako svébytného státního celku, schopného samostatné státní existence.“ *Viz Programové prohlášení vlády*. 13. 7. 1992, s. 2.

vlády. Jako nejpravděpodobnější se v tu chvíli jeví sestavení vlády pravého středu, tedy koaliční vlády ODS, KDS, ODA a KDU-ČSL, a proto předsedům dalších dvou koaličních stran – Janu Kalvodovi (ODA) a Josefu Luxovi (KDU-ČSL) – nabídl během jednání o nové vládě křesla místopředsedů. Ostatní hypotetické koalice by nezískaly potřebnou většinu v ČNR, stejně tak menšinové vlády. Další možné koalice pak můžeme ve smyslu teorie A. Lijpharta zcela vyřadit, jelikož jejich aktéři by se nacházeli na opačných pólech stranického spektra.

Na rozdíl od dalších vyjednávání v následujících letech (zejména 1996 a 1998) byla tato koaliční jednání věcná a nekonfliktní. Drobné spory měly spíše osobní povahu (tak jako i většina dalších sporů v následujících letech) a týkaly se například budoucnosti dosavadního ministra školství Petra Vopěnky (KDS) a ministra bez portfeje pro správu národního majetku a jeho privatizaci Tomáše Ježka (ODA), který byl pro ODS během vyjednávání nepřijatelný, jelikož se před volbami kriticky vyjadřoval na adresu V. Klause a jeho podílu na kupónové privatizaci a vedení ekonomické reformy.²⁷

Po vyjasnění těchto personálních otázek již nic nebránilo tomu, aby 1. července 1992, ani ne měsíc od zahájení vyjednávání, byla podepsána koaliční dohoda. Dohoda kromě jiného upravovala i obsazování vládních křesel, kdy počtem devíti křesel ODS zajišťovala těsnou většinu. ODA spolu s KDU-ČSL získaly po třech křeslech a poslední koaliční partner KDS se musel spokojit se dvěma křesly.²⁸ Porovnáme-li volební výsledky a zastoupení ve vládě, byla ODS oproti menším stranám značně podprezentovaná téměř o 10 % oproti podílu poslanců ODS v ČNR.

Dle teorie koalic nově vytvořená koaliční vláda odpovídala Rikerově konceptu minimální vítězné koalice ve smyslu účastněných stran, které byly pouze tři (před sloučením KDS s ODS byly čtyři). Stejně tak je možné ji klasifikovat jako ideově nejbližší koalici (*MRC*), jelikož jak ODS, tak i ODA a KDS stály na pomyslné škále vpravo od středu, KDU-ČSL se v průběhu volebního období posouvala od pravé části blíže ke středu spektra, stále však v duchu *MRC*. Propojíme-li oba teoretické koncepty, lze tuto koalici také označit za minimální vítěznou ideově propojenou koalici (*MCWC*).

²⁷ ODS a ODA k obsazení ministerstva pro privatizaci. *MF Dnes*. 10. 6. 1992, s. 1. Pro Tomáše Ježka byl během vyjednávání domluven velmi významný a vlivný post předsedy výkonného výboru Fondu národního majetku ČR.

²⁸ *Koaliční dohoda mezi ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA pro volební období 1992 – 1996*, čl. III. a Příloha I.

4.2 První velké střety mezi ODS, KDU-ČSL a ODA

Podle teorie M. Lavera a K. A. Shepsla²⁹ lze první vládu Václava Klause typologizovat jako koaliční vládu s dominancí premiéra, ovšem bez rezortní dominance. Do jisté míry se systém vlády dokonce blížil kancléřskému modelu, zejména kvůli silnějším pravomocím předsedy vlády, vycházející z jeho dominance v ODS a méně vyváženého poměru sil jednotlivých stran ve vládě. Nejslabším členem byla jednoznačně KDS, toto tvrzení podporuje fakt, že její předseda Václav Benda se ani nestal místopředsedou vlády a strana získala pouze dva a to ještě méně významné resorty životního prostředí a školství. Naopak lidovci se během 4 let snažili zvyšovat svůj vliv a vyvažovat sílu ODS. Jistá dominance ODS a zejména jeho předsedy také vycházela z pravidelných porad ekonomických ministrů, řešící probíhající transformaci české ekonomiky a hospodářství. Pouze V. Klaus měl ekonomické vzdělání, ostatní předsedové zbylých tří koaličních stran nikoliv, což dokonce vedlo k jisté „neformální hierarchizaci vlády“³⁰. V případě KDS se to ovšem po příchodu Ivana Pilipa, který vystudoval VŠE v Praze, do čela strany v roce 1993 změnilo.

Po zániku České a Slovenské Federativní Republiky byla česká vláda částečně obměněna a došlo rovněž k posílení postavení KDU-ČSL, která získala o jedno ministerské křeslo navíc, stejně tak i ODS. Celkový počet ministrů byl nyní 19 a těsnou většinu držela stále ODS s 10 křesly. ODS ovšem i v této pozměněné vládě stále zůstávala podreprezentovaná víceméně stejně jako v té předchozí, tedy o necelých 10 %.

Jelikož se domnívám, že tato nevyváženost koaličních stran ve vládě v pozdější době ve velké míře přispívala ke koaličním sporům a krizím, spočítal jsem konkrétní nadreprezentaci/podreprezentaci jednotlivých stran na základě poměru poslaneckých mandátů v ČNR v rámci vládní koalice a počtu křesel ve vládě. Jak už bylo řečeno, v případě původní sedmnáctičlenné vlády tento poměr činil u ODS 63 % ku 53 %. V případě dalších stran byly poměry následující: KDU-ČSL 14 % ku 17,5 %, ODA 13 % ku 17,5 % a KDS 10 % ku 12 %. Na rekonstrukci vlády v roce 1993 nejvíce získala KDU-ČSL, jejíž poměr se zvýšil na 14 % ku 21 %. Naopak ostatní strany si pohoršily: ODS 63 % ku 52,5 %, ODA 13 % ku 16 % a KDS 10 % ku 10,5 %, jejíž

²⁹ LAVER, Michael; SHEPSLE, Kenneth. *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*. 1994. cit. podle KOLÁŘ, Petr; PECHÁČEK, Štěpán; SYLLOVÁ, Jindřiška. *Parlament v České republice 1993 – 2001*. 2002, s. 180.

³⁰ KOLÁŘ, Petr; PECHÁČEK, Štěpán; SYLLOVÁ, Jindřiška. *Parlament v České republice 1993 – 2001*. 2002, s. 181.

reprezentace ve vládě odpovídala i reprezentaci v parlamentu. Z uvedeného přehledu je zřejmé, že jedinou podreprezentovanou stranou byla ODS. Také z něho vyplývá značná nadreprezentace lidovců, která pro ně znamenala poměrně silnou vládní pozici, kterou v určitých tématech dávali značně najevo k nelibosti ostatních stran, zejména ODS.

Obecně rozdělení křesel ve vládě považují za jeden ze zdrojů napětí ve vládní koalici, který postupně gradoval, jak uvidíme později. Souvisí s tím jednak výše ukázaná nadreprezentovanost ostatních menších koaličních stran, zejména lidovců, ale také, byť velmi těsné, většinové postavení ODS. To této straně umožňovalo přehlasovat ostatní koaliční partnery a prosazovat bez problémů svou politiku. Ačkoliv tuto možnost ODS nevyužívala příliš často, v pro stranu nejdůležitějších programových sporech ji ale použila. Pro ostatní koaliční strany to znamenalo nepřipustit takové uspořádání po volbách v roce 1996, pokud by teoreticky sestavovaly vládní koalici na podobné bázi.

Poměrně zajímavé je, že na straně nespokojených menších stran byla z počátku i KDS, od které by se očekávalo, že vzhledem k předvolební koalici s ODS, díky které se dostala do parlamentu, bude vystupovat v souladu s politikou ODS. Nicméně v případě velkých programových sporů (ve kterých vzhledem ke své odlišné orientaci zastávala jiný názor), jako byla například otázka církevních restitucí, vystupovala proti ODS a názorově se sbližovala s ODA. To ukončila až aféra s Bezpečností informační službou (BIS) v lednu 1995. Největší politickou aféru tohoto volebního období, která v celé vládní koalici zanechala nehojitelné šrámy, které si všichni aktéři odnesli i do dalšího období společného vládnutí, vyvolal předseda ODA J. Kalvoda, když obvinil ředitele BIS Stanislava Devátého, který byl jmenován na popud ODS, ze sledování představitelů ostatních vládních stran, ačkoliv své tvrzení podložil pouze obecnými frázemi o „nepřehledné politické hře“ a „koaliční válce“³¹. Na stranu ODA se z počátku přidali i lidovci³², naopak KDS se přiklonila k ODS a později z podpory ODA vycouval i sám Josef Lux³³. Celá aféra byla pravděpodobně jen pokusem o zakrytí jiné aféry, která se na počátku roku 1995 dostala do médií, totiž značně nepřehledné situace kolem dluhu ODA z počátku 90. let.³⁴

³¹ Kalvoda obvinil tajnou službu, že sbírala informace o stranách. *MF Dnes*. 14. 1. 1995, s. 1-2.

³² Např. Lux podpořil Kalvodovo podezření, že tajná služba sleduje politiky. *MF Dnes*. 14. 1. 1995, s. 2.

³³ Kalvoda prohrál ve vládě spor o BIS. *Rudé právo*. 26. 1. 1995, s. 1.

³⁴ Srov. např. Kalvodovo hop, anebo trop. *MF Dnes*. 14. 1. 1995, s. 12; PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 125.

Jakkoliv může celá aféra vypadat bizarní, uškodila nejen vztahům v samotné koalici, které byly už tak poznamenané řadou předchozích menších sporů, ale i samotné ODA, jejíž preference se na jaře 1995 prudce propadly a v budoucnu už nikdy nedosahovaly takových výsledků jako před touto kauzou.³⁵ Příklon KDS na stranu Václava Klause v této kauze přispěl k postupnému sblížení těchto dvou subjektů, což vyústilo ve sloučení ODS a KDS na počátku následujícího roku.³⁶ Tímto sloučením také posílil lidovecký poslanecký klub, jelikož část poslanců KDS, odmítajících spojení s ODS, vytvořila vlastní klub KDS I a všichni přestoupivší se následně stali členy KDU-ČSL.³⁷

To, že spolu koaliční strany soupeřily o vliv, plynulo jak z jejich odlišných programových hledisek, které však byly vzhledem k umístění všech čtyř stran na pomyslné pravolevé škále velmi podobné (více se odlišovaly jen postoje lidovců, majíce blíže ke středu spektra), tak právě z toho, že tyto strany vzhledem ke svému umístění usilovaly o hlasy podobné skupiny voličů, což nutně znamenalo silněji se vymezovat proti podobně zaměřenému subjektu, aby pro voliče byla tato odlišnost zřetelná (to se v případě vládní koalice týkalo konfliktu mezi ODS a ODA, která byla občanským demokratům vůbec nejbližší a snažila se prezentovat jako jejich alternativa). V případě, že by měl volič pocít, že obě strany si jsou svým programem velmi podobné, nejspíše by svojí preferenci vyjádřil spíše větší straně z této dvojice, ať už s pocitem, že tato strana dokáže svůj program lépe prosadit, či jen pro to, že je více vidět v médiích nebo v předvolební kampani.

Tyto, v důsledku koaliční, spory ale také výrazně rozdmýčávala ODS, která se během první poloviny 90. let začíná více zaměřovat i na jiné otázky, než jen ekonomickou transformaci, a více se orientuje například na sociální témata.³⁸ Za tímto krokem pochopitelně stála snaha získat více středopravicových voličů a ODS k němu přistoupila jako k poslední možnosti, jak zvýšit své preference, které podle výzkumů

³⁵ Např. v létě 1994 byly preference ODA větší než 12 %, kdežto o rok později ve stejnou dobu už pouze 5,5 % a do voleb v roce 1996 se pohybovaly pouze mezi 7 až 8 %. Viz *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1995. Praha : IVVM, 1995. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9507.

³⁶ Více viz Vedení KDS schválilo slučovací smlouvu s ODS. *MF Dnes*. 19. 6. 1995, s. 2; KDS se rozpouští v ODS, KAN ke Klausovi nechce. *Právo*. 20. 11. 1995, s. 2; PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 68-69.

³⁷ FIALA, Petr. *Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky*. 2005, s. 44.

³⁸ Sociální politika měla být hlavním tématem, kterým se ODS měla věnovat v roce 1996 podle návrhu svého politického programu na následující roky (PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 68).

veřejného mínění od roku 1992 pouze stagnovaly nebo dokonce mírně klesaly. Tento posun ODS směrem ke *catch-all party* nejvíce ohrožoval zejména lidovce, kteří důraz na sociální témata tradičně akcentovali, ale lze předpokládat, že propad volebních preferencí ODA může se změnou politiky ODS také souviset.

ODS tyto koaliční hádky rovněž akcelerovala svými explicitními vyjádřeními na adresu svých koaličních partnerů. Domnívám se, že tato vyjádření vyplývaly z jisté frustrace občanských demokratů z nadreprezentovanosti menších koaličních stran, tedy z toho, že si nárokují větší váhu hlasu, než na kolik by dle volebních výsledků měly mít nárok (to se z pohledu ODS týká zejména KDU-ČSL, ale i ODA). Z řad ODS dokonce zněly i hlasy o nespolehlivosti koaličních partnerů. V tomto smyslu se vyjádřil předseda ODS V. Klaus na pátém kongresu strany v prosinci 1994, kdy při obhajobě sponzorské večere prohlásil, že v koalici „zcela vymizel elementární náznak jakékoliv loajální spolupráce“³⁹. Dále dodal, že „vidí problémy například v zemědělství, (...) rezortu obrany [a] leccos bychom dělali jinak i v privatizaci“⁴⁰, tedy v těch rezortech, jejichž správa spadala pod ministry ostatních koaličních stran. Naopak doslova „vzorovou loajalitu“ spatřoval Václav Kalus u mimovládní Liberální strany národně sociální.⁴¹ Příklon jistých poslanců nebo celých subjektů se předsedovi ODS pochopitelně hodil zejména v případech, kdy se nemohl při hlasování v Poslanecké sněmovně spolehnout na hlasy všech koaličních poslanců.

Další ze zdrojů napětí mezi stranami této vládní koalice byla neexistence jednotné opoziční síly. Jak už bylo řečeno v úvodu, KSČM stála na okraji politického spektra a měla minimální koaliční potenciál. Do stejné kategorie stran s nulovým koaličním potenciálem by podle mého názoru spadala i SPR-RSČ a jedinou silnější opoziční silou tak zůstávala ČSSD, která se ale jako protipól ODS a potažmo celé vlády teprve etabluje pod vedením Miloše Zemana a soustředí se nejdříve na své vnitřní problémy. Chybějící opozici se poměrně úspěšně snažila nahrazovat jak lidová strana, tak i ODA.⁴² Obě strany této vnitrokoaliční opozice napadaly prohršky jak vlády samotné, tak i představitelů ODS a v některých případech měla tato rozpolcenost až absurdní důsledky. Nezřídka se stávalo, že po jednání vlády, kde došlo k určitým dohodám, KDU-ČSL svolala tiskovou konferenci, kde sjednané dohody zpochybňovala

³⁹ *Bulletin ODS* 1/1995, s. 1.

⁴⁰ *Bulletin ODS* 1/1995, s. 2.

⁴¹ V LSNS žádají písemný důkaz loajality vůči ODS. *Rudé právo*. 24. 9. 1993, s. 2. Původně se jednalo o Československou stranu socialistickou, kandidující jako jedna ze stran LSU. V roce 1993 se tato strana pod vedením předsedy P. Hirše od LSU odtrhla a změnila název na LSNS.

⁴² NOVÁK, Miroslav. *Formy demokratického vládnutí: ČR v komparativní perspektivě*. 2002, s. 383.

nebo odlišně interpretovala.⁴³ Předseda Lux tento postup obhajoval poměrně překvapivým tvrzením o „povzbuzování koalice“ k větší výkonnosti a efektivitě.⁴⁴

V této souvislosti je potřeba zmínit, že KDU-ČSL si dobře uvědomovala svoje postavení pivotální strany, bez které téměř nebude možné sestavit další vládní kabinet, ať v čele s ODS, tak i ČSSD, jelikož ani tuto možnost lidovci nevyklučovali.⁴⁵ Spolu s nejvíce odlišným programem od ODS (na přelomu let 1995/1996 opouštějí středopravicovou politiku a začínají se posouvat k levému středu politického spektra) byli právě lidovci největším kritikem vládní politiky a politiky ODS jako takové.

Jako každá koaliční vláda, měla i tato své programové neshody, které považují za další významný zdroj konfliktů. První programové střety nastaly ještě před rozpadem federace, kdy se koaliční partneři, z části odůvodněně, domnívali, že ODS nereflektuje jejich stanoviska ve státoprávních jednáních o podobě federace a později také o jejím rozpadu. Rozdělením Československa ale tyto spory neskončily a nedlouho po vzniku ČR se rozhořely další, tentokrát s mnohem větší razancí. Konfliktních linií bylo několik, počínaje sociálními tématy (důchodová reforma), přes otázku horní komory parlamentu (spory se týkaly jak samotné existence Senátu, tak i volebního systému do Senátu) a konče u restitucí církevního majetku či územního členění České republiky. Na některé spory se nyní podíváme podrobněji, abych názorně ukázal, jak bylo fungování této koalice v některých případech velmi složité a jak tyto spory ovlivnily jednotlivé aktéry v dalším volebním období.

Jedna množina sporů se ve vládě týkala obecně otázky církví. Nebylo tajemstvím, že část ODS, včetně předsedy Klause, neměla katolickou církev příliš v oblíbě, čímž značně popuzovala zejména lidovce.⁴⁶ O to překvapivější je volební koalice a později i spojení KDS s občanskými demokraty. V podobném duchu se vedla debata o církevních restitucích, která byla aktuální během celého čtyřletého období, tu méně, tu více, aby se znovu naplno projevila po volbách v roce 1996. Celý spor začal téměř nevinně předložením zákona o restituci majetku církví skupinou poslanců v čele s poslanci KDU-ČSL. Zákon předpokládal vrácení veškerého majetku, zabaveného církvím po roce 1948, jak pozemkového fondu, tak i hospodářských budov a podobně. Je zřejmé, že z platnosti takového zákona by profitovala zejména katolická církev, která už tak měla značně privilegované postavení, a z toho důvodu se proti zákonu

⁴³ BALÍK, Stanislav. *ODS ve vládních koalicích 1991 – 1997*. 2006, s. 27.

⁴⁴ Josef Lux: Vědomě přispíváme k určitému napětí v koalici. *MF Dnes*. 22. 2. 1993, s. 2.

⁴⁵ FIALA, Petr; HLOUŠEK, Vít. *Stranický systém České republiky*. 2003, s. 23.

⁴⁶ Lux obvinil Klause z konfrontace. *Rudé právo*. 10. 7. 1993, s. 1.

postavila ODS a ODA a zákon ve vládě zablokovala.⁴⁷ Následně proběhlo několik koaličních schůzek, které měly tento rozpor řešit, ovšem ani jedna strana nechtěla ze svého názoru ustoupit, a spor došel až tak daleko, že lidovci dokonce v roce 1994 pohrozili odchodem z vlády (v dalším období uvidíme, že to rozhodně nebyla poslední hrozba tohoto typu).⁴⁸ Lidovci se ještě těsně před volbami pokoušeli prosadit vlastní návrh zákona, který ale nezískal v parlamentu podporu, hlasovali pro něj jen poslanci KDU-ČSL a KDS.⁴⁹ Jelikož bylo toto téma pro lidovce velmi důležité, naplno se tento spor projevil znovu o několik měsíců později v již nové povolební vládní sestavě.

ODS se do sporu s lidovci dostala ještě v dalším tematickém okruhu sporů, týkající se zemědělské politiky. Ministr zemědělství a předseda KDU-ČSL J. Lux na podzim roku 1993 předložil program zemědělské politiky, ve kterém kromě jiného explicitně uvedl, že zemědělství bude do budoucna potřebovat státní podporu. To se pochopitelně nelíbilo ani ODS ani ODA, která v některých ekonomických otázkách byla ještě radikálnější než ODS a vzhledem ke svému programu prosazovala liberální boj proti jakékoliv regulaci a zvýhodňování. Stejně jako ODS považovala zemědělství za odvětví hospodářství jako každé jiné bez nutnosti jeho podpory, a na počátku roku 1994 vláda nakonec velkou část Luxova programu definitivně odmítla.⁵⁰ Od této doby se podle mého názoru začíná ve stále větších obrysech rýsovat osobní nevraživost⁵¹ až antipatie mezi V. Klausem a J. Luxem, která po volbách v roce 1996 bude základním stavebním prvkem zhoršujícího se vztahu těchto dvou stran.

Další spor, který je důležitý z hlediska jeho dalšího pokračování po volbách v roce 1996, je spor o podobu Senátu. Jednoduše lze říci, že opoziční strany a zhruba polovina poslaneckého klubu ODS byly pro, aby se změnila ústava a se Senátem by se nadále nepočítalo.⁵² Tento názor podporovaly i výzkumy veřejného mínění,

⁴⁷ Proti vrácení majetku církvím byla také velká část veřejnosti, např. více jak 53 % občanů nechtělo církvím vracet stavební parcely, 62 % průmyslové podniky a podobně. Pro podrobnosti viz *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1993. Praha : IVVM, 1993. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9302.

⁴⁸ Vrácení církevního majetku je na mrtvém bodě. *MF Dnes*. 11. 10. 1993, s. 2; ODS odhodlána prosadit svou verzi církevních restitucí. *Rudé právo*. 30. 8. 1993, s. 1-2; BALÍK, Stanislav. *ODS ve vládních koalicích 1991 – 1997*. 2006, s. 25.

⁴⁹ Opozice spolu s ODS odmítla lidoveckou tečku. *Právo*. 14. 2. 1996, s. 1; Poslanci zamítli lidovecké restituce. *Hospodářské noviny*. 14. 2. 1996, s. 1.

⁵⁰ Z Luxova programu vláda schválila jen tři stránky. *Rudé právo*. 10. 3. 1994, s. 2.

⁵¹ Podle M. Macka souvisí nevyřešení sporu mezi předsedy dvou stran s tím, že „V. Klaus je člověk, který do ostrého střetu nikdy nejde, osobnostně je tak uspořádán, a na střety měl své 'lidi' a (...) sám se pak rád pasoval do role mírotvůrce“, osobně by s J. Luxem jednal tvrději (*Rozhovor autora s M. Mackem*. Praha, 17. 5. 2011).

⁵² PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 65.

kdy například v listopadu 1993 považovalo Senát za zbytečný 56 % respondentů a na otázku z kolika komor by měl být složen český parlament, více jak 42 % odpovědělo, že pouze z Poslanecké sněmovny (pro dvoukomorovou variantu bylo necelých 23 % občanů).⁵³ S otázkou existence Senátu souvisel i spor o podobu volebního systému do této komory v případě, že bude zřízena. Zde do sporu opět vstoupily menší koaliční strany, které v Senátu viděly příležitost zisku dalších mandátů s možností vyvažovat nadvládu ODS. Aby vůbec měly šanci alespoň část křesel senátorů obsadit, byl pro ně důležitý volební systém, který by je pokud možno alespoň neznevýhodňoval, či lépe aby je zvýhodňoval oproti ODS. Ústava pouze zakotvovala většinový volební systém, ale přesnou podobu měl stanovit zákon. ODS v únoru 1994 ve vládě silou své většiny prosadila takový volební systém, který známe ze současnosti – 81 jednomandátových obvodů a dvoukolová volba s dvěma nejúspěšnějšími kandidáty v případě, že žádný kandidát v prvním kole nezíská nadpoloviční počet hlasů. Malým stranám se tento návrh pochopitelně nemohl líbit, jelikož je v případě jednomandátových obvodů bez nasazení opravdu výjimečného nebo jinak oblíbeného kandidáta výrazně znevýhodňoval oproti velkým stranám. ODA proto přišla s návrhem na 27 třímandátových obvodů a KDU-ČSL dokonce prosazovala volit v těchto dvaceti sedmi obvodech omezeným alternativním hlasováním.⁵⁴ Hlasování o zákonu v parlamentu dopadlo dle očekávání a nebyl přijat ani vládní návrh, ani návrh lidovců, jakožto pozměňovací návrh. Jediným pozitivním výsledkem byla dohoda koalice o tom, že Senát bude zřízen tak, jak předpokládala ústava.⁵⁵ Po několika měsíčním vyjednávání nakonec lidovci ustoupili ze svého požadavku a zákon byl přijat v původní vládní podobě.⁵⁶

Poslední z velkých sporů, který hýbal koaličním děním a ani do konce tohoto volebního období se ho nepodařilo vyřešit (naopak přinesl další komplikace po volbách v roce 1996), byl problém s vytvářením vyšších územních samosprávných celků (VÚSC) neboli zjednodušeně krajů, které podobně jako Senát také předpokládala nově přijatá ústava. Problém v podstatě představoval počet VÚSC a obecně pohled

⁵³ *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1993. Praha : IVVM, 1993. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9311.

⁵⁴ Volič by podle tohoto návrhu sestavoval pořadí minimálně tří preferovaných kandidátů v daném obvodu (O volbách do Senátu se asi rozhodne až ve sněmovně. *MF Dnes*. 9. 4. 1994, s. 2 nebo ODA, KDU-ČSL a KDS se postavily proti vládní koncepci senátních voleb. *Rudé právo*. 25. 2. 1994, s. 2).

⁵⁵ BROKL, Lubomír. *Česká republika v roce 1994*. 1994, s. 35.

⁵⁶ Sněmovna většinou hlasů podpořila naplnění druhé komory parlamentu. *Hospodářské noviny*. 28. 9. 1995, s. 1.

na decentralizaci jako takovou. Ani ODS v této otázce nebyla jednotná, jedna část prosazovala 10 až 12 krajů, druhá naopak přeměnu stávajících okresů na kraje, čímž by jejich počet představoval několik desítek. To bylo v rozporu s názorem velké části ODS, která považovala decentralizaci za zbytečnou, finančně náročnou a omezující vliv vlády⁵⁷ (podíváme-li se na poslední krajské volby v roce 2008, nebyl v jisté souvislosti daleko od pravdy, jelikož kraje se v rámci této kampaně stávaly jakousi pomyslnou druhou sněmovnou, která bude řešit otázky krajům nepřisloušící). Ačkoliv se ODS otázkou VÚSC původně nechtěla vůbec zabývat a odkládala ji, nakonec se vznik krajů na nátlak usnesení poslanců (i z vládní koalice) rozhodla řešit v průběhu roku 1994.⁵⁸ Vzhledem k tomu, že rozhodnutí o samosprávných celcích mělo být přijato formou ústavního zákona, bylo nutné dojít ke kompromisu jak poslanců vládní koalice, tak i s opozicí, aby pro zákon zvedly ruku minimálně 3/5 poslanců. To ale nebylo jednoduché. Lidovci a KDS do jednání vstupovali s návrhem na zemské zřízení, inspirující se poměry první československé republiky, naopak ODA prosazovala krajů 13 (tedy v podobě v jaké existují dnes spolu s Hlavním městem Prahou). Tuto Kalvodovu představu, rozšířenou o 4 další kraje, nakonec ODS silou své většiny prosadila jako vládní návrh zákona, přestože ostatní koaliční strany daly jasně najevo, že v parlamentu jej nepodpoří.⁵⁹ Během roku 1995 a 1996 pak proběhlo několik neúspěšných hlasování v Poslanecké sněmovně, při kterých nebyl přijat ani vládní návrh ani další poslanecké návrhy na pět krajů, uspořádaných na zemské bázi⁶⁰, či na devět VÚSC, jak je navrhl poslanec Ježek (ODA)⁶¹. Výše zmíněné návrhy blokovaly ODS a také moravistické hnutí, naopak zbylá část opozice (kromě republikánů) i ostatní koaliční strany měly tendenci ze svých zemských požadavků ustupovat.⁶²

⁵⁷ BENEŠOVÁ, Libuše. *Kronika Občanské demokratické strany*. 2001; Pro odklad vzniku zemí jen ODS, rozbití koalice však nehrozí. *MF Dnes*. 9. 10. 1993, s. 2.

⁵⁸ ODS potvrzuje vůli vytvořit vyšší samosprávné celky. *Rudé právo*. 21. 12. 1993, s. 2.

⁵⁹ Zbytek koalice konzultuje proti ODS. *Rudé právo*. 24. 6. 1994, s. 1.

⁶⁰ S návrhem přišel poslanec Drápela a v důvodové zprávě k návrhu zákona mj. uváděl: „Vytvořením pěti VÚSC v ČR akceptuje Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR usnesení FS ČSFR a ČNR z roku 1990, která označila zrušení zemského uspořádání v Československu k 1. 1. 1949, jako akt totalitní zvlády a bezpráví a zároveň tímto ústavním zákonem rehabilituje stoletími osvědčené zemské uspořádání státu, účelně aplikované na dnešní poměry. Vytvořením pěti vyšších územních samosprávných celků v ČR se přibližujeme evropskému modelu územního uspořádání státu.“ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, I. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 1915.

⁶¹ Ústavní zákon o vyšších územně samosprávných celcích opět odmítnut. *Hospodářské noviny*. 25. 4. 1996, s. 1; *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, I. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 1912.

⁶² Pro podrobnosti doporučuji stenoprotokoly ze schůzí PS PČR v předmětném období. Viz *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, I. volební období, stenoprotokoly.

Nicméně do voleb již k žádnému posunu v tomto územně-správním sporu nedošlo a jeho další epizodu budeme sledovat opět po volbách v roce 1996.

K napětí ve vládě také přispívalo chování některých jejích členů z menších koaličních stran, které oslabovalo celou vládu v očích veřejnosti. Na mysli mám například ministra obrany Antonína Baudyš (KDU-ČSL), který během svého působení ve vládě skandály přímo přitahoval. Známy je jeho zcela mimo realitu tehdejší situace stojící plán řešení a ukončení konfliktu v zemích bývalé Jugoslávie, který se na počátku 90. let naplno rozhořel, či dnes už úsměvná záležitost okolo střelby v letadle s ministrem na palubě.⁶³ Ač se podobné věci mohou zdát banalitami, ke klidu v koalici rozhodně nepřispívaly a naopak dávaly ODS záminku k další kritice svých koaličních partnerů.

Abychom nezůstávali pouze u mezistranických sporů ve vládě, je dobré si připomenout, že ani ODS nebyla tak stabilní, jak by se na první pohled mohlo zdát. Je sice pravda, že voličské preference strany neprocházely žádnými velkými výkyvy⁶⁴ jako například v případě ODA, a stejně tak nejužší vedení strany bylo velmi stabilní po celé toto volební období. Podíváme-li se na výsledky jednotlivých kongresů, až na určité výjimky jsou mezi zvolenými představiteli stále stejní lidé – předseda Klaus a J. Stráský, J. Vlach a J. Zieleniec v pozicích místopředsedů.⁶⁵ Právě poslední jmenovaný, Josef Zieleniec, začínal být již na konci roku 1993 kritikem poměrů uvnitř strany. Považoval za nutné, aby ODS opustila „heroické období a začala normálně fungovat“ s čím souvisel i požadavek na dlouhodobější politický program, který by stál na širším základě, než jen ekonomické transformaci. To ale bylo Václavem Klausem odmítnuto jako předčasné.⁶⁶ Lze se domnívat, že z Klausova pohledu by jasně vymezený dlouhodobý program strany částečně omezoval jeho vládu v krocích, které bez dlouhodobého programu mohly lépe reagovat na stávající situaci, a tyto kroky nemohly být nijak napadány pro rozpor s programem strany, jednoduše proto, že žádný takový nebyl. Zieleniec nicméně svou snahu nevzdal a na pátém kongresu ODS v prosinci 1994 svůj návrh na dlouhodobý program opět přednesl. Kongres se v tomto

⁶³ Pro podrobnosti celého sporu viz například Baudyš navrhl přímou ochranu OSN nad Bosnou a vládě neřekl nic. *Rudé právo*. 21. 2. 1994, s. 1; Baudyšův plán všude odmítají. *MF Dnes*. 22. 2. 1994, s. 1-2.

⁶⁴ Např. v roce 1993 se preference ODS stabilně pohybovaly kolem 31 %. *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1993. Praha : IVVM, 1993. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9302 a V9311.

⁶⁵ Toto kontinuum bylo přerušeno až sjezdem strany v prosinci 1996, kdy J. Vlacha vystřídali I. Pilip a M. Macek, jelikož počet místopředsedů se rozšířil na 4. Viz BENEŠOVÁ, Libuše. *Kronika Občanské demokratické strany*. Příloha I. 2001.

⁶⁶ 4. kongres ODS nakonec bez překvapení. *Rudé právo*. 29. 11. 1993, s. 1-2.

případě vyslovil pro důležitost takového programu s odkazem na projev předsedy V. Klause o hlavních úkolech strany, mezi které zařadil také „udělat další krok k ideovému ukotvení ODS, v rozpracování našich základních programových dokumentů, v přípravě východisek k sestavení volebního programu pro volby 1996 [a] využít nevolebního roku ke konsolidaci, k růstu členské základny a k nalezení nových forem oslovení naší veřejnosti (...) k podpoře ve volbách.“⁶⁷ Kongres následně uložil Výkonné radě ODS „připravit do 30. 9. 1995 návrh dokumentu s názvem 'Politický program ODS', vytvořit v ODS mechanismy a podmínky pro další kolo vnitrostranické diskuse o programových otázkách a předložit tento návrh ke schválení Kongresu ODS v roce 1995“⁶⁸, což se skutečně na VI. kongresu v roce 1995 stalo. Přes toto vítězství nepřestával J. Zieleniec kritizovat některá rozhodnutí a metody ODS a po volbách 1996 můžeme jeho počínání klasifikovat jako vnitrostranický boj, který dospěl až k rozkolu strany o rok později.

Mezi občanskými demokraty můžeme nalézt ještě dalšího oponenta oficiální linie strany, kterým byl tehdejší ministr vnitra Jan Ruml. Podle jeho slov měl ve straně poměrně velký vliv, ovšem podporu pro své návrhy nenašel – „všichni straníci tleskali slovům, ovšem konkrétním činům pouze jednotlivci a nakonec stejně záleželo na tom, jak se vyjádří V. Klaus.“⁶⁹ Do voleb 1996 svou kritiku veřejně příliš neprojevoval, o to výrazněji bude zasahovat do dění v ODS zejména v roce 1997 a bude to právě on, kdo Zielencův vnitrostranický boj dovede do konce a jeho vystoupení bude posledním krokem k pádu Klausovy vlády, jak o tom pojednává následující kapitola.

Následující volební období a vztahy v budoucí vládní koalici také ovlivňovalo několik afér, se kterými se ODS potýkala už od roku 1992. Pomineme-li některé osobní přešlapy jejích členů, které představovaly spíše vítané zpestření pro média a soudobé dění nikterak významně neovlivnily⁷⁰, pak nejzávažnějším problémem byla aféra s financováním strany, která se objevila nedlouho před volbami na jaře 1996. Přestože ve víru předvolební kampaně aféra mediálně poměrně rychle zapadla, je nutné ve stručnosti vysvětlit o jaký problém se jednalo, jelikož v roce 1997 se aféra znovu vynoří a události nabерou velmi rychlý spád a povedou jako jeden z důvodů k pádu vlády. Média z výroční zprávy ODS, předkládané do PS PČR, zjistila jména dvou jejích

⁶⁷ *Usnesení V. kongresu ODS v Karlových Varech*, odd. I., pís. a). 1994.

⁶⁸ *Usnesení V. kongresu ODS v Karlových Varech*, odd. III., pís. a), b) a c). 1994. Blíže k obsahu samotného programu viz *Politický program ODS*. 1995.

⁶⁹ *Rozhovor autora a J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011.

⁷⁰ Např. již vzpomínaná zpoplatněná večeře předsedy ODS s představiteli významných firem, včetně těch polostátních.

dárců. Mělo se jednat o Lájose Bácsa z Maďarska a Radjiva Sinha z ostrova Mauricius, kteří měli straně přispět nemalými částkami. ODS situaci odbyla tvrzením, že jde o anonymní dárcy, kteří použili cizí jména, a tím celá záležitost s nejasným financováním prozatím skončila.⁷¹

Ačkoliv výše uvedené soupeření ODS s ODA a KDU-ČSL bylo v některých okamžicích velmi dramatické, nevedlo v období 1992 – 1996 k výraznějším změnám co se podoby vlády a způsobu vládnutí týče. O to výrazněji pak spory gradovaly v následujícím období 1996 – 1997 a podle mého názoru velkou měrou přispěly k pádu druhé Klausovy vlády. Velkou vinu na tom měla jak stále větší programová vzdálenost všech tří koaličních stran a stále menší ochota vyjednávat, tak i vnitrostranická krize ODS, která nakonec vyústila do krize celé vlády.

⁷¹ Vedení strany odmítlo vzdát se peněz od anonymních dárců. MF Dnes. 26. 4. 1996, s. 2; Klaus přiznal, že sponzoři ODS uvedli cizí jména. Právo. 26. 4. 1996, s. 1.

5 Volby v roce 1996 aneb první opoziční smlouva

ODS do nového volebního období vstupovala téměř se všemi problémy, které jsem vymezil v předcházející kapitole a jak uvidíme, jejich řešení bylo velmi komplikované a přineslo řadu dalších konfliktů mezi koaličními stranami. O rok později byla situace ve vládní koalici natolik neúnosná, že spolu s vnitřními rozpory dospěla až k pádu celé vlády a otevřela cestu ke vzniku opoziční smlouvy.

V nadcházejících volbách se opět počítalo s výrazným vítězstvím ODS a s tím, že stávající koalice bude mít opět většinu v parlamentu.⁷² Jak si ale v zápětí ukážeme, vítězství nakonec vůbec drtivé nebylo a preference ČSSD byly v průzkumech vyloženě podceněny. S neúspěchem ODS a pravicových stran vůbec souvisí několik faktorů, které volební výsledky ovlivnily. Jednak to byla jiná „nálada“ ve společnosti, než jaká panovala v roce 1992. Občané už nehodlali nést břemeno transformace na svých bedrech a různé sociální skupiny postupně vznášely své požadavky na zlepšení životní situace. Své nároky formou stávkových pohotovostí prosazovali zaměstnanci drah, pracovníci ve školství nebo zdravotnictví, kteří stávku i skutečně uspořádali. Vláda nakonec těmto nátlakům většinou ustoupila a situace se postupně stabilizovala.⁷³

Objevila se také řada skandálů popisující tunelování privatizovaných podniků, krachy bank nebo problémy v kupónové privatizaci. Pro účely této práce nemá smysl všechny důkladně popisovat, případné zájemce odkazují na tehdejší dobový tisk, kde je vše barvitě vylíčeno. Z hlediska volebních výsledků je důležité, že lidé často tyto problémy, ať už odůvodněně nebo neodůvodněně, připisovali vládě, potažmo ODS. Objevilo se také mnoho názorů o návratu zpět ke starým pořádkům.⁷⁴

Neúspěch občanských demokratů také zapříčinila již zmíněná aféra s financováním strany a také hůře zvládnutá volební kampaň.⁷⁵ Naopak ČSSD se svým

⁷² Průzkum v dubnu ukazoval volební preference ODS okolo 25 %, kdežto preference ČSSD se pohybovaly lehce nad 15 %. Viz např. *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1996. Praha : IVVM, 1996. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9604.

⁷³ Srov. Vedení železnice počítá s radikálním propouštěním. *MF Dnes*. 27. 5. 1995, s. 1; Stávka na železnici byla na poslední chvíli zrušena. *MF Dnes*. 21. 6. 1995, s. 1; Školní rok začnou učitelé bez stávky. *Hospodářské noviny*. 28. 8. 1995, s. 1 nebo Lékaři znovu stávkují za léčbu zdravotnictví. *MF Dnes*. 26. 3. 1996, s. 1.

⁷⁴ Např. v březnu 1996 hodnotilo transformaci české ekonomiky jako neúspěšnou téměř 20 % obyvatel, přes 40 % se vyjádřilo, že její úspěšnost je napůl neúspěšná. Viz *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1996. Praha : IVVM, 1996. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9603.

⁷⁵ Srov. PEČINKA, Bohumil. *Cesta na Hrad*. 2003, s. 62 a Zemanova kampaň byla přesná. *MF Dnes*. 5. 6. 1996, s. 4.

volebním programem akcentujícím sociální témata a nasazením legendárního autobusu Zemák, dokázala získat četné preference od nerozhodnutých voličů. Pravděpodobně také získala řadu hlasů od voličů, kteří v roce 1992 volili malé subjekty, které tehdy nepřekročily 5% klauzuli, a ve většině případů z oprávněného strachu z opakovaného propadu jejich hlasů dali svůj hlas ČSSD, jako straně prozatím nezatížená „syndromem vládnutí“. To také vedlo k tomu, že oproti minulým volbám propadlo méně voličských hlasů a volby přinesly poměrnější výsledky.

Chybu také podle mě ODS udělala se svým volebním programem. Předkládat českému voliči volební program o téměř padesáti stranách se mi opravdu jeví jako příliš pošetilý (program ČSSD měl naproti tomu pouze necelých 20 stran).⁷⁶ Ne příliš dobrý výsledek ODS v neposlední řadě způsobila i nižší volební účast než před čtyřmi lety. Celkově poklesla o necelých deset procentních bodů a např. v Praze, hlavní baště občanských demokratů, byl pokles dokonce téměř jedenáct procentních bodů.⁷⁷

5.1 Situace po volbách 1996

Volby konané 31. května a 1. června 1996 dopadly z výše uvedených důvodů pro ODS zklamáním, získala pouze 29,61 % hlasů (což v konečném součtu znamenalo 68 mandátů). Druhá skončila ČSSD s 26,44 % (61) a ani ostatní strany předchozí vládní koalice si nepolepšily. Lidovci skončili čtvrtí s 8,07 % (18) a ODA jen těsně překročila pětiprocentní uzavírací klauzuli s 6,36 % hlasů (13 mandátů).⁷⁸ Do dolní komory parlamentu se dostalo pouze šest stran, což oproti osmi v předchozím volebním období znamenalo nezanedbatelný úbytek a tento výsledek potvrzuje tezi o stabilizaci stranického systému po těchto volbách.

Jak napovídají volební výsledky, předchozí koaliční vláda disponovala pouze devadesáti devíti mandáty v PS PČR, což velmi ztížilo následné vyjednávání o sestavení vlády. ODS se musela vypořádat jednak s ČSSD, jako nejsilnější opoziční silou, bez jejíž pomoci by pravděpodobná vláda nezískala důvěru. Na druhé straně ODS čelila

⁷⁶ Srov. *Svoboda a prosperita : volební program ODS. 1996* a *Lidskost proti sobectví : volební program ČSSD. 1996*.

⁷⁷ V roce 1992 byla celková volební účast 85,08 % (v Praze 80,77 %), v roce 1996 76,41 % (v Praze 69,73 %). Viz *Volby do České národní rady konané ve dnech 5. - 6. 6. 1992. Územní přehledy o volební účasti a Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 31.5. - 1. 6. 1996. Územní přehledy o volební účasti*.

⁷⁸ Do PS PČR se ještě dostala KSČM s 10,33 % hlasů (22 mandátů) a SPR-RSČ s 8 % hlasů (18). Viz *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 31.5. - 1. 6. 1996. Výsledky hlasování v procentech*.

konfliktu s menšími koaličními stranami, které vědomy si svého nenahraditelného postavení pro sestavení vlády, zvyšovaly své požadavky vůči ODS. Vznik budoucí menšinové koaliční vlády přesně odpovídá pátému důvodu pro vznik takových vlád dle teorie V. Hermana a J. Popa, jelikož ODS, jako největší straně formující menšinovou koaliční vládu, chyběla pouze dvě křesla pro získání absolutní většiny v Poslanecké sněmovně PČR.

ČSSD po volbách neuvažovala o sestavení své koaliční vlády, ačkoliv na to byla dle slov jejího předsedy Zemana i místopředsedy Špidly připravena. Stávající koaliční vláda tak byla i pro ČSSD nejschůdnějším řešením, jelikož vzhledem k počtu získaných hlasů by podle V. Špidly „sociální demokracie nebyla schopná vtisknout svou tvář do koaliční vlády [kterou by se pokoušela sestavit], což by pro ni mohlo být destruktivní.“⁷⁹ Většinovou vládu mohla sestavit jen s KSČM a republikány, u nichž se M. Zeman obával, že by poslanci této strany mohli být koupeni druhou stranou a vláda by se rozpadla, protože by v PS PČR neměla dostatečnou podporu, nehledě na to, že program republikánů byl v mnoha oblastech odlišný od představ ČSSD.⁸⁰

Nelze ovšem ale říci, že by tím ČSSD zcela rezignovala na zapojení v povolebních vyjednáváních. Do povolebních vyjednávání také výrazně zasáhl prezident Havel a byl to právě on, kdo zapojil sociální demokracii do vyjednávání o nové vládě, které probíhalo mezi všemi stranami vyjma komunistů a republikánů.⁸¹ Na druhou stranu však prezident neměl jinou možnost, než přizvat sociální demokraty k jednání o nové vládě, volební výsledky neumožňovaly jinou racionální alternativu. Zeman také dobře věděl, že jistou formu tolerance či podpory Klausova vláda bude potřebovat a začal vyjednávat o několika ústupcích a výhodách pro svoji stranu. V jistých chvílích se ve svých vyjádřeních a požadavcích dostal tak daleko, že ODS hrozila krachem jednání a předčasnými volbami.⁸² Nelze nezmínit, že některá jeho vyjádření směřovala i k možnosti, že by premiérem mohl být J. Lux – zde se již objevuje stále výraznější posun lidovců směrem ke středu a jejich ochota spolupracovat i s opoziční ČSSD.⁸³ Po těchto úvodních jednáních byl 6. června 1996 předseda ODS V. Klaus pověřen vedením jednání, která povedou ke vzniku budoucí menšinové koaliční vlády, což souviselo s určitými ústupky pro sociální demokracii, která přislíbila

⁷⁹ *Rozhovor autora s V. Špidlou.* Praha, 18. 4. 2011.

⁸⁰ *Rozhovor autora s M. Zemanem.* Praha, 4. 2. 2011

⁸¹ Havel chce do rozhovorů o vládě zapojit Zemana. *MF Dnes.* 4. 6. 1996, s. 1.

⁸² ODS při jednání na Hradě hrozila předčasnými volbami. *MF Dnes.* 8. 6. 1996, s. 2.

⁸³ Premiérem by mohl být Lux. *MF Dnes.* 3. 6. 1996, s. 2.

toleranci nově vzniklé vládě. Mezi nejdůležitější požadavky patřilo podpoření M. Zemana při hlasování o postu předsedy Poslanecké sněmovny PČR a získání postu místopředsednického pro zástupce ČSSD⁸⁴, dále pak obsazení pěti sněmovních výborů sociálnědemokratickými poslanci a v neposlední řadě i jistá korekce programového prohlášení vlády, kde si vymohli několik ústupků zejména v sociální oblasti.⁸⁵ To ulehčily také menší koaliční strany (zejména KDU-ČSL), pro které byly tyto ústupky vzhledem ke svému programu rovněž výhodné. Nicméně ODS nebyla ochotná tak razantních změn a dokonce pohrozila Miloši Zemanovi jeho sesazením z pozice předsedy PS PČR.⁸⁶

Konflikt s koaličními stranami se odehrával především v rovině obsazování postů ve vznikající vládě. Menší strany, mající historickou zkušenost předchozího volebního období, kdy mohly být ve vládě přehlasovány většinovým postavením ODS, si nakonec vymohly paritní sestavení vlády a to přes výrazný nesouhlas představitelů ODS. Podle již zmíněného modelu můžeme tuto vládu klasifikovat jako koaliční vládu s dominancí premiéra a vicepremiérů⁸⁷, což souviselo právě s vyrovnaným počtem křesel. Vláda měla celkem 16 členů, 8 z nich připadlo ODS a po čtyřech získali lidovci a ODA.⁸⁸ Opět se zde ukazuje velký problém nadreprezentace malých stran, v tomto kabinetu ještě výraznější, než v předchozí vládě. Výrazně podreprezentovaná ODS, ačkoliv držela 68,7 % mandátů všech tří koaličních stran, získala pouze 50 % vládních křesel. V případě KDU-ČSL tento poměr činil 18,2 % mandátů ku 25 % míst ve vládě a nejmarkantněji byla nadreprezentována ODA s poměrem 13,1 % ku 25 %, získala tedy o polovinu (!) více vládních křesel, než by jí podle volebních výsledků příslušelo.⁸⁹

⁸⁴ Tato dohoda byla dodržena a na 1. schůzi PS PČR 27. 6. 1996 byl M. Zeman zvolen předsedou PS a to pouze 103 (!) hlasy. Petra Buzková následně zaujala post místopředsedkyně PS. O průběhu volby viz *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, stenoprotokoly. Stenografický zápis 1. schůze, 27. června 1996.

⁸⁵ Požadavky soc. dem., za nichž je ochotna podporovat vládu. *Právo*. 8. 6. 1996, s. 1 a *Programové prohlášení vlády*. 1996.

⁸⁶ ODS pohrozila Zemanovi, že ho sesadí. *MF Dnes*. 22. 7. 1996, s. 1.

⁸⁷ LAVER, Michael; SHEPSLE, Kenneth. *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*. 1994. cit. podle KOLÁŘ, Petr; PECHÁČEK, Štěpán; SYLLOVÁ, Jindřiška. *Parlament v České republice 1993 – 2001*. 2002, s. 180.

⁸⁸ Koaliční dohoda mezi ODS, KDU-ČSL a ODA pro volební období 1996 – 2000, Příloha I.

⁸⁹ Na tuto situaci, kdy malé strany až příliš prosazovaly svou politiku, reagoval v prosinci 1996 V. Klaus slovy: „V žádném případě nejsou tyto přístupy respektováním rozložení politických sil (...), v žádném případě nepředstavují otevírání prostoru ke kvalitní, klidné věcné diskusi spousty témat.“ Dal tak jasně najevo blížící se neschopnost této koalice vystupovat jednotně. Viz Po volbách jako před volbami. *Lidové noviny*. 7. 12. 1996, s. 9.

Můžeme říci, že občanským demokratům pravděpodobně nezbývalo nic jiného, než na tuto skutečnost přistoupit, jelikož ani bez ODA ani bez KDU-ČSL by vláda neměla v PS PČR šanci získat důvěru. ODS tím ale ztratila možnost prosazení některých svých programových požadavků, a jak se ukáže, neschopnost nalezení konsenzu v koaliční vládě vedla k mnoha bizarním a konfliktním situacím v této křehké koalici (např. hlasování vládních poslanců pro návrhy opoziční ČSSD) a byla jedním z předpokladů pádu této vlády o rok později.

Nicméně přes tyto kolize nakonec Klausova vláda získala 25. července 1996 důvěru Poslanecké sněmovny PČR, jelikož poslanci sociální demokracie opustili před hlasováním jednacím sál a vyjádřili této menšinové koaliční vládě svou toleranci.^{90, 91} Optikou pravidel pro tvorbu vlád I. Budge a H. Kemana můžeme říci, že ačkoliv ODS a ČSSD představovaly téměř optimální případ štěpící linie vlastníci vs. pracující, obě strany a dvě další koaliční strany vyhodnotily KSČM a SPR-RSČ jako strany antisystémové ohrožující demokratický charakter českého politického systému a tento předpoklad nadřadily uvedenému konfliktu a postupovaly zcela v souladu s uvedeným modelem. Prosystémové strany se tak dohodly na vytvoření (resp. podpoře) vlády, která vylučuje antisystémové strany.

Koalice ODS, KDU-ČSL a ODA byla historicky prvním menšinovým koaličním kabinetem v České republice. Také tolerance tomuto kabinetu ze strany opoziční ČSSD byla v českém politickém systému novinkou. Ačkoliv nebyla nikdy stvrzena písemně, najdeme zde mnoho společných rysů s pozdější písemnou smlouvou mezi ODS a ČSSD podepsanou o dva roky později. Mám na mysli zejména toleranci menšinové vlády výměnou za některé vlivné pozice v orgánech PS PČR a jiných institucích státní správy (např. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání). To že ani jeden z předsedů neměl zájem na písemném stvrzení této dohody, může v případě M. Zemana znamenat, že nechtěl být příliš spojován s některými nepopulárními kroky⁹², které Klausova vláda chtěla prosazovat, a na něž by veřejnost nahlížela jako na kroky vlády, jíž ČSSD

⁹⁰ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, stenoprotokoly. Stenografický zápis 3. schůze, 25. července 1996.

⁹¹ Slovo „tolerance“ podle Nováka jako první použil poslanec Z. Jičínský a má vyjadřovat to, že ČSSD vládu v žádném případě nepodporuje, pouze jí umožňuje přežít. Viz NOVÁK, Miroslav. *Formy demokratického vládnutí: ČR v komparativní perspektivě*. 2002, s. 369.

⁹² S tím také mohou souviset jeho výroky, kterými se snaží od nastupující vlády distancovat. Viz např. Zeman věří, že řadu věcí z programového prohlášení se vládě nepodaří prosadit. *MF Dnes*. 13. 7. 1996, s. 2. Naproti tomu ovšem stojí stanovisko prvního místopředsedy ČSSD K. Machovce, který po hlasování pro rozpočet na rok 1997 prohlásil, že sociální demokracie podpořením vlády „přijala spoluodpovědnost“ (Hlasoval jsem s koalicí v dobré víře a neměl bych za to být trestán. *Právo*. 11. 10. 1996, s. 1).

pomohla vzniknout. Ze strany V. Klause mohlo jít o předpoklad, že tak jako v minulém období opoziční síla nebude jednotná a vláda získá podporu i některých opozičních poslanců.

Jak si následně ukážeme, částečně se tento předpoklad vyplnil na konci roku 1996. Den po hlasování o státním rozpočtu na rok 1997 byli 14. prosince 1996 z ČSSD vyloučeni dva poslanci, kteří zvedli ruku pro tento návrh zákona – J. Wagner a T. Teplík. Následně byli vyloučeni i ze sociálnědemokratického poslaneckého klubu.⁹³ Opozice tím přišla o většinu ve sněmovně a naopak vládní koalice získala o 1 mandát více, jelikož T. Teplík na jaře 1997 vstoupil do ODS. J. Wagner následně působil jako nezařazený poslanec a koaliční vláda s ním musela diskutovat řadu svých návrhů, jelikož jejich přijetí či nepřijetí záleželo právě na tom, jak se při hlasování zachová.⁹⁴ Podobné patové situace s „přeběhlíky“ můžeme sledovat i v dalších koaličních vládách, výrazně např. ve druhé vládě Mirka Topolánka.

5.2 Návrat nevyřešených koaličních sporů z předchozích let

V tomto volebním období se opět naplno projevila konfliktní témata, která jsem představil v předchozí kapitole. Nedlouho po vzniku nové vlády jako první vyvstala otázka církevních restitucí. V české politice jde o jakýsi „evergreen“ a v každé vládě, ve které zasedají zástupci lidové strany, se tato otázka řeší, což přetrvávalo i během vlády M. Topolánka a o této otázce nedávno diskutovala i současná Nečasova vláda. V roce 1996 spor pochopitelně otevřely lidovci, pro něž byly (a dodnes jsou) restituce církevního majetku jedním ze zásadních programových požadavků. Dokonce si vynutili zapracovat toto téma do programového prohlášení vlády.⁹⁵ ODS tedy na jedné straně souhlasila s navrácením některého majetku (zejména pozemkového fondu), to ale podmiňovala oddělením církví od státu, které by peníze nově získávaly ze získaného majetku (např. lesního hospodářství ve vrácených lesních porostech či pronájem polností). Domnívám se, že na podobném vypořádání by velkou měrou doplatily zejména menší či nově vzniklé církve, kterým by byl vrácen nepatrný či dokonce žádný majetek. Tato otázka, ale nakonec v koalici vůbec řešena nebyla.

⁹³ O nuceném odchodu dvou sociálních demokratů rozhodly tři pětiny hlasů. *MF Dnes*. 16. 12. 1996, s. 2; J. Wagner: Zeman nenabízí nová řešení. *Právo*. 23. 12. 1996, s. 3.

⁹⁴ Wagner tvrdí, že podpoří koalici, jen když půjde o stabilitu státu. *Právo*. 23. 3. 1997, s. 2.

⁹⁵ „[Vláda] je připravena řešit i otázku zmírnění majetkových křivd, které církve utrpěly v minulosti, a v souvislosti s tím je připravena i v ekonomické oblasti legislativně dotvořit princip oddělení církví od státu.“ *Programové prohlášení vlády*. 1996, s. 2.

Problém nastal s tím, že majetek by případ od případu vracela svým rozhodnutím vláda bez existence obecného zákona.⁹⁶ Proti tomu se ostře ohradila opozice v čele se sociální demokracií a požadovala přijmout usnesení, které by takový postup neumožňovalo – to se jim povedlo až v průběhu října 1996, nicméně v řadách vládní koalice v průběhu těchto opozičních pokusů stejně převážil názor, že k podobnému kroku je potřeba přijmout příslušný zákon.⁹⁷ Problém tedy zůstal opět nevyřešen. V tomto volebním období se však otázka církevních restitucí objevila ještě jednou a to na konci roku 1997, kdy se projednával návrh zákona o půdě z dílny KDU-ČSL. Vzhledem k událostem, které před tím nastaly (o kterých bude ještě napsáno dále) ovšem návrh zákona nepodpořili ani všichni poslanci bývalé vládní koalice (zejména ti z ODS, kteří měli v paměti nedávné vystoupení lidovců z koalice a tím pádem faktický konec Klausovy vlády).

Dalším problémem, který postupně rozkládal koaliční vládu, byly prohlubující se ekonomické a hospodářské problémy, které se ve větší míře objevily už před volbami a koncem léta 1996 se dále stupňovaly. Jednalo se v první řadě o potíže některých větších bankovních domů, a přestože nelze tuto situaci zcela přičítat politice ODS (a kritici z řad koalice si toho pravděpodobně byli vědomi), zejména lidovci v čele s předsedou Luxem se proti ODS postavili, tvrdě ji za nastalou situaci kritizovali a dokonce požadovali i odstoupení ministra financí I. Kočárníka (ODS).⁹⁸ Ke KDU-ČSL se na podzim přidala také ODA (v září probíhal její sjezd, tudíž výroky musely být o něco důraznější, aby spolustraníky zaujaly), která ODS kritizovala za pasivitu v řešení stávajících problémů, ba dokonce za „ztrátu soudnosti (...) a slepotě k chybám“, jak pravil Kalvoda ve svém projevu.⁹⁹

V tuto dobu koaliční vztahy prověřil také znovuobnovený spor o BIS. 8. listopadu 1996 předseda lidovců Lux obvinil BIS ze sledování politiků (s naprosto stejným obviněním přišel téměř před dvěma lety předseda ODA Kalvoda). Lux, na rozdíl od Kalvody, ovšem disponoval i informacemi z uniklého spisu tajné služby, na což tehdejší ředitel BIS S. Devátý (jmenovaný s podporou ODS) reagoval

⁹⁶ Vláda vrátí církvím několik set budov. *MF Dnes*. 26. 9. 1996, s. 2.

⁹⁷ K návrhům opozice např. Sociální demokraté souboj o majetek církve prohráli. *MF Dnes*. 27. 7. 1996, s. 1. K rozhodnutí koalice o nutnosti obecného zákona viz např. Církevní restituce způsobily první vážnou roztržku v koalici od jarních voleb. *MF Dnes*. 1. 10. 1996, s. 2

⁹⁸ Podle lidovců odpovídá ODS za nynější stav bankovníctví. *Právo*. 21. 9. 1996, s. 1; Bankovní zemětřesení hýbe Kočárniovým křeslem. *MF Dnes*. 20. 9. 1996, s. 1. V problémech se kupříkladu zmítala známá Agrobanka viz Agrobanka se dostala pod nucenou správu. *MF Dnes*. 19. 9. 1996, s. 1.

⁹⁹ Kalvoda: ODS ztratila soudnost, je slepá k chybám a hluchá ke kritice. *Právo*. 9. 9. 1996, s. 1.

odstoupením ze své funkce a kauza následně skončila.¹⁰⁰ Lze se domnívat, zdali toto obvinění bylo skutečné či nikoliv, osobně si myslím, že dvě menší koaliční strany se chtěly pouze zviditelnit před blížícími se volbami do Senátu a konflikt s ODS tak vyvolaly zcela účelově.¹⁰¹ To ovšem nemění nic na tom, že vztahům ve vládní koalici tím přidaly další pověstný „šrám“.

Přelom listopadu a prosince 1996 přinesl další tři konflikty, po nichž už bylo zřejmé, že současná koaliční vláda nemůže v takovémto složení dále efektivně spolupracovat a rozhodovat. První spor přinesly volby do Senátu (opět se zde ukazuje problém neuzavřených sporů z minulého volebního období, kde byly otázky ohledně horní komory také jednou z příčin rozporů v koalici). Jelikož se jednalo o první volby, probíhaly netradičně ve všech volebních obvodech a to tak, že senátoři z jedné třetiny obvodů byli voleni na dva roky, z druhé třetiny na čtyři roky a z poslední třetiny obvodů na šest let, aby se docílilo pravidelných voleb, které probíhají jednou za 2 roky v jedné třetině volebních obvodů. Od voleb v roce 1998 je již mandát všech senátorů šestiletý. Volby proběhly 15. a 16. listopadu 1996 a ODS v nich kandidovala samostatně. Vzhledem k tomu, že volby probíhají v jednomandátových obvodech, byli kandidáti malých stran znevýhodněni, proto ODS navrhovala jednotnou kandidátku všech tří koaličních partnerů. ODS však menší strany nepřesvědčila a společnou koalici vytvořili pouze lidovci a ODA, jejichž kandidáti se v jednotlivých obvodech střídali – pokud kandidoval lidovec, ODA mu vyjadřovala podporu a naopak.¹⁰² V prvním kole výrazně dominovali kandidáti ODS, která ve třech pražských obvodech dokonce získala kandidáta s nadpoloviční většinou hlasů (po prvním kole se stal senátorem i jeden kandidát KDU-ČSL na jižní Moravě) a v 76 obvodech její kandidáti postoupili, většinou s výrazným náskokem, do druhého kola.¹⁰³

¹⁰⁰ Lux obvinil BIS, že ho nechala tajně sledovat. *MF Dnes*. 9. 11. 1996, s. 1; Šéf BIS Devátý odstoupil. *Právo*. 13. 11. 1996, s. 1.

¹⁰¹ K podpoře mého názoru slouží i fakt, že pár dní před avizovanými senátními volbami vystoupil M. Zeman s tvrzením, že BIS je nezákonně propojena s ministerstvem vnitra (tehdy řízeného J. Rumlem z ODS) a také že sledovala funkcionáře odborů, což dokládal množstvím listinných důkazů, které, jak se později ukázalo, byly ovšem padělané, viz Aféra se sledováním trvala tři měsíce, *MF Dnes*. 10. 9. 1997, s. 2; BIS prý sledovala funkcionáře odborů. *Hospodářské noviny*. 5. 12. 1996, s. 3 a Spor dvou nejsilnějších stran hrozí přejít v bitvu o Zemana a Rumla. *MF Dnes*. 13. 11. 1996, s. 1. Celá kauza kolem BIS tak pravděpodobně i ČSSD sloužila jako vhodný prostředek, jak zaútočit na ODS a před volbami se alespoň trochu zviditelnit. Není žádným tajemstvím vzájemná averze M. Zemana a J. Rumla, která se výrazně projevila při vyjednávání o nové vládě v roce 1998.

¹⁰² DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. 1999, s. 135.

¹⁰³ Kandidáti lidovců postoupili v 17 obvodech a ODA v 7 obvodech. Viz *Volby do Senátu Parlamentu ČR konané dne 15. 11. - 16. 11. 1996*. Jmenné seznamy a přehledy.

Vzápětí na to se předseda ODS pokoušel sehnat podporu pro vlastní kandidáty u ostatních koaličních partnerů, tato jeho snaha ale byla ostře odmítnuta a slovy J. Luxe prohlášena za „skandální“.¹⁰⁴ J. Lux šel však ještě dál a na lidovecké tiskové konferenci, kde nakreslil svůj pověstný graf s číslem 81, symbolizující teoretickou budoucí dominanci ODS v Senátu, tento následně přeškrtnl a varoval veřejnost před podobným bezprecedentním ovládnutím jedné z komor parlamentu. Lze předpokládat, že tento mediální výstup měl pro spoustu voličů zejména psychologický efekt a v druhém kole pak bez ohledu na své preference hlasovali proti kandidátům ODS. Nelze si jinak vysvětlit, že ze 76 postupujících kandidátů ODS získalo senátorské křeslo pouze 29 z nich. Naopak ODA obhájila všech 7 postupujících kandidátů a KDU-ČSL získala po druhém kole 12 kandidátů.

Druhé dějství sporu o Senát vyvrcholilo záhy po druhém kole voleb. Koaliční strany se totiž nebyly schopné a ochotné dohodnout na postu předsedy Senátu. KDU-ČSL vehementně prosazovala nestraníka P. Pitharta, se kterým nesouhlasila jak ODA, tak ani ODS, navrhuující méně známou I. Onderkovou. Během vyjednávání se ještě objevilo v úvahu jméno J. Moserové (ODA), kterou by část občanských demokratů podpořila.¹⁰⁵ Obecně však Pithart a Moserová představovali pro ODS problém v tom, že byli až příliš spjatí s bývalým Občanským hnutím. Koalice se ovšem nakonec nedohodla a na první schůzi byl zvolen jako jediný kandidát P. Pithart (ve druhém kole získal 41 hlasů, znamená to tedy, že ho podpořil i jeden poslanec ODS či ODA).

Tento krok lidovců (a také to, že podpořili v prvním čtení opoziční návrh zemědělského zákona a zákona o důchodovém pojištění – tedy ty oblasti, které lidovci postupně více akcentovali a vyjadřovali tím posun do středolevé části politického spektra) ale ODS považovala za vypovězení koaliční smlouvy a pohrozila odchodem z koaliční vlády. Předseda KDU-ČSL na to reagoval tak, že koaliční dohodu naopak

¹⁰⁴ Předseda lidovců jeho snahu označil dokonce za nepřijatelné „ovlivňování státních úředníků“, jelikož řada poražených kandidátů pracovala např. na pozicích přednostů okresních úřadů a podobných místech. Předseda Klaus kontroval slovy, že kandidát do senátu přestává být úředníkem a stává se politikem. Pro podrobnosti této epizody koaličního sporu o Senát viz např. Ve vládní koalici to znovu vře. *MF Dnes*. 20. 11. 1996, s. 1-2; Klaus za zády šéfů ODA a lidovců sháněl hlasy pro ODS. *Právo*. 19. 11. 1996, s. 1; ODS nepřiměla partnery, aby ji jasně podpořili. *MF Dnes*. 21. 11. 1996, s. 1 nebo DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. 1999, s. 140-141.

¹⁰⁵ Neochotu ODS se dohodnout přirovnal místopředseda KDU-ČSL J. Kasal k postoji, který ODS zaujímá prakticky po celou dobu koaličního soužití a viděl v tom i snahu vrazit klín mezi ODA a lidovce, kdy by v takové nejednotě mohla ODS lépe prosazovat svůj program, viz Koalici stále chybí shoda. *Lidové noviny*. 7. 12. 1996, s. 2. K otázce kandidátů viz Kandidatura Ondrové nejistá. *Lidové noviny*. 3. 12. 1996, s. 2 a ODS je ochotna podpořit Moserovou. *Lidové noviny*. 13. 12. 1996, s. 2.

porušila ODS minulý rok, když prosadila zákon o zvýšení hranice pro odchod do důchodu. Celá roztržka nakonec skončila prohlášením o dalším jednání koalice o důchodovém zákoně a lidovci ve druhém čtení tento opoziční návrh už nepodpořili.¹⁰⁶

Poslední spor v koaliční vládě v roce 1996, který skončil snad jen díky příchodu vánočních svátků, představovala výhrůžka ODA, že nepodpoří návrh státního rozpočtu na rok 1997, pokud zbývající dvě strany nepřehodnotí otázku liberalizace nájemného a cen plynu, elektřiny a tepla. Poslanec M. Benda (ODS) tento krok označil doslova za „vydírání koaličních partnerů“¹⁰⁷. Je otázka, jak dalece měla ODA tento krok připravený, jelikož zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny neumožňuje ve druhém a třetím čtení měnit příjmy a výdaje jednotlivých kapitol státního rozpočtu (§ 105 a § 106). ODA přitom návrh rozpočtu v prvním čtení podpořila bez výhrad. Následně se jak ODA, tak i ODS domluvily na společných jednání ohledně návrhů ODA s tou výhradou, že ODA nebude vyžadovat žádné změny v návrhu státního rozpočtu a bude pro něj hlasovat ve stávající podobě. Rozpočet byl následně přijat a to i dvěma hlasy již zmíněných sociálních demokratů.¹⁰⁸ I tato koaliční krize tak byla na poslední chvíli zažehnána.

Na závěr nutno poznamenat, že pár dní poté odstoupil J. Kalvoda z pozice místopředsedy vlády a ministra spravedlnosti, vzdal se i poslaneckého mandátu a postu předsedy ODA. Svůj odchod zdůvodnil neoprávněným užíváním titulu doktora práv (JUDr.), který nikdy nezískal (poslaneckých postů se předtím vzdali i někteří další poslanci, kteří tento titul neoprávněně užívali).¹⁰⁹ Lze jen spekulovat, zdali jeho odchod nesouvisel také se stále přibývajícím konflikty v koalici a nemožností cokoliv z programu ODA prosadit. Z následného vývoje je také poměrně zřejmé, že odchodem J. Kalvody z vlády skončila neformální koalice dvou menších stran vůči ODS (viz např. kritika nového předsedy Žantovského vůči resortům řízených lidovci na jaře 1997).

¹⁰⁶ K této krizi viz např. Premiér Klaus, rozezlený na lidovce, pohrozil odchodem ODS z kabinetu. *Hospodářské noviny*. 20. 12. 1996, s. 1 nebo ODS pohrozila odchodem z vlády. *Lidové noviny*. 20. 12. 1996, s. 1.

¹⁰⁷ ODA opět zaskočila koaliční partnery. *Hospodářské noviny*. 3. 12. 1996, s. 1, 3; Rozpočet je ohrožen i z řad koalice. *Lidové noviny*. 2. 12. 1996, s. 1.

¹⁰⁸ Rozkol koalice asi nehrozí. *Lidové noviny*. 4. 12. 1996, s. 2; Hrozba, že část koalice odmítne rozpočet, padla. *MF Dnes*. 13. 12. 1996, s. 1.

¹⁰⁹ Srov. Kalvoda odešel z velké politiky. *Lidové noviny*. 18. 12. 1996, s. 1; J. Kalvoda rezignoval na své funkce, neboť neoprávněně užíval titul JUDr. *Hospodářské noviny*. 18. 12. 1996, s. 1. Na místo ministra spravedlnosti nastoupila V. Parkanová a předsedou ODA byl na celostátní konferenci 22. března 1997 zvolen M. Žantovský. To však vyvolalo další konflikt uvnitř strany, který vyvrcholil v dubnu 1997 založením platformy Pravá frakce (iniciovali I. Mašek a Č. Hofhanzl), ke které se připojila i část poslaneckého klubu ODA. Pro téma této práce je podstatné, že tímto krokem koaliční vláda ztratila jistou podporu části svých poslanců, kteří již nemuseli být ke koaličním návrhům zákona loajální.

Pokud mírně předběhneme čas, dostaneme se na podzim roku 1997, kdy se odehrávalo řešení dalšího nedorozhodnutého problému minulé vládní koalice a to zřizování krajů (neboli VÚSC). Tento spor jsem zařadil do této kapitoly proto, že na vývoj rozpadu vlády neměl tak přímý vliv jako jiná témata, která budou analyzována chronologicky v dalších kapitolách a které v pádu vlády sehrály důležitější roli. To ale nemění nic na tom, že vznik VÚSC byl velmi konfliktním tématem a to jak mezi vládou a opozicí, tak i mezi vládními stranami navzájem. Počátkem července se odehrálo první čtení všech čtyř návrhů. Prvním z nich, který měl největší šanci na úspěch, byl vládní návrh zákona, vzešlý z kompromisu J. Rumla (ODS) a V. Parkanové (ODA), který navrhoval 13 krajů, bez Jihlavského, jak navrhovala původně Parkanová.¹¹⁰ Tento kompromis ovšem nenašel zalíbení u části poslaneckého klubu ODA a tito poslanci připravili vlastní návrh zákona, který počítal také se 13 kraji, ovšem včetně Jihlavského a bez Středočeského, sloučeného do jednoho kraje s Prahou.¹¹¹ Opoziční návrhy byly jak z dílny ČSSD, který připomínal krajské zřízení z roku 1960 s tím rozdílem, že na Moravě předpokládal ještě třetí, Středomoravský, kraj, celkem tedy devět. Jen pro úplnost zmíním i návrh republikánů, který oživil lidovecké (a původně moravistické) tendence na zemské uspořádání a navrhoval zřídit Zemi Prahu, Zemi Českou a Zemi Moravskoslezskou.¹¹² Tento návrh pochopitelně nebyl přijat a výsledný zákon¹¹³, přijatý po vyjednávání 23. října 1997, v sobě kombinoval kompromisy obou koaličních návrhů – vzniklo celkem 14 krajů, včetně samostatné Prahy a Jihlavského kraje (později přejmenovaného na Kraj Vysočina).

Lze konstatovat, že nejen schvalování zákona bylo problematické. Zákon samotný přináší mnohé nepřijemnosti. Jedním z nich je fakt, že některé kraje nerespektují historickou hranici mezi Čechy a Moravou. To se týká Kraje Vysočina, Pardubického kraje a také Jihočeského kraje. To samozřejmě může negativně působit na názory zdejších obyvatel. Závažnějším problémem, zejména z hlediska volebního systému, je rozdílná velikost a počet obyvatel v jednotlivých krajích, což má negativní vliv na sílu voličského hlasu v jednotlivých krajích. V neposlední řadě se jako problematické jeví i to, že např. Středočeský kraj nemá žádné oficiální centrum (krajský

¹¹⁰ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 218. Srov. Parkanová a Ruml společně navrhuje třináct krajů. MF Dnes. 2. 6. 1997, s. 2.

¹¹¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 194.

¹¹² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 201 a 230.

¹¹³ Ve sbírce zákonů vyhlášený pod číslem 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků.

úřad dokonce sídlí v Praze, tedy v jiném kraji), naopak pnutí mezi dvěma historickými centry (Pardubice a Hradec Králové) ve východních Čechách vedlo k rozdělení tohoto území a k zřízení dvou krajů kolem těchto soupeřících měst.

5.3 Vnitřní pnutí v ODS

Tak jako minulé volební období i v tomto nedlouho po sněmovních volbách začaly v ODS zaznívat kritické hlasy vůči směřování strany. Je zřejmé, že nespokojenost pramenila z ne zcela dobrého výsledku ODS ve volbách, mnoho členů si pravděpodobně představovalo lepší výsledek. Kritickým hlasem nebyl nikdo jiný, než místopředseda J. Zieleniec. V rozhovoru, který poskytl Mladé frontě, volal po „přívětivější tváři“ ODS a konci představy ODS jako strany, která „mluví jedním hlasem“¹¹⁴, což byl jednoznačně požadavek na oslovení většího počtu voličů a omezení názorů předsedy Klause. Tato vyjádření našla ve straně jak své příznivce (I. Pilip, částečně M. Macek), tak i odpůrce (J. Koukal, V. Klaus).

V září se pak opět vynořil skandál s financováním strany, mluvilo se o úplatcích před sněmovními volbami a znovu se diskutovalo o údajných sponzorech, kteří se probírali již na počátku roku 1996. Ministr financí však na adresu kritiků prohlásil, že přijetím takových peněz nebyl porušen žádný zákon a ODS nehodlá tyto peníze jakkoliv vracet.¹¹⁵ Tím celý spor protentokrát skončil.

Ideové spory o směřování strany však dále pokračovaly na VII. kongresu ODS v Brně, který se konal 7. a 8. prosince 1996. Ačkoliv byl předsedou opět zvolen V. Klaus 249 hlasy z celkových 297 delegátů, o něco nižší podpora znamenala určité pnutí uvnitř strany, který staronový předseda ve svém projevu odsoudil. Naopak některé projevy delegátů volaly po změnách způsobu rozhodování předsedy strany – J. Zieleniec opět hovořil o větším rozkročení, aby bylo možné „zabrat celý politický prostor od středu doprava“¹¹⁶, podobně kriticky se vyjádřil i J. Ruml, který ovšem s odstupem času přiznává, že to byl právě Zieleniec, „který jako nejvyšší ideolog té doby stranu uzavřel (např. nechtěl připustit jiné kandidáty do voleb než členy

¹¹⁴ ODS už by neměla znít jen jedním hlasem. *MF Dnes*. 5. 8. 1996, s. 4; ODS se pře, má-li mluvit jednotně. *MF Dnes*. 8. 8. 1996, s. 1,2; Zieleniec vyvolal uvnitř ODS vlnu souhlasných názorů. *MF Dnes*. 7. 8. 1996, s. 2.

¹¹⁵ Více viz PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 71-72.

¹¹⁶ Od rozkročení ke stojí spatnému. *Lidové noviny*. 9. 12. 1996, s. 2; ODS se kriticky ohlédla a chce být přívětivější. *MF Dnes*. 9. 12. 1996, s. 1, 2; Klaus potvrdil, Macek překvapil. *Lidové noviny*. 9. 12. 1996, s. 2.

strany)¹¹⁷. Mezi delegáty se ale mnoho souhlasných stanovisek nenašlo, podle M. Macka to souvisí s tím, že „Zieleniec byl většinou členů vnímán jako kritik, který se jen veze a sám moc nepracuje“¹¹⁸. Jejich názor lze shrnout slovy I. Pilipa, který, ač zastánce Zielencova kurzu, zopakoval, že je „lepší být čitelný a věrohodný, než se chtít zavděčit všem a ztratit i své příznivce“¹¹⁹. Jak uvidíme, ani ne za půl roku I. Pilip svůj názor přehodnotil a bude stát v čele názorové platformy uvnitř ODS, která povede až k rozdělení ODS a vzniku nové strany.

5.4 Jaro 1997: prohlubující se problémy vládní koalice a ODS

Aféra s financováním ODS opět na krátkou chvíli propukla v únoru 1997. V Poslanecké sněmovně dokonce vznikl návrh, který vládě ukládal, aby ODS vyzvala k vrácení peněz získaných od fiktivních dárců v roce 1995. Návrh o dva hlasy neprošel a kauza opět na pár měsíců zmizela.¹²⁰ Palčivějším problémem pro celou koaliční vládu byl zhoršující se stav české ekonomiky, který donutil vládu ke škrtům a úsporám. Jako kolorit pak působily výkřiky lidovců, že odejdou z vlády a jejich požadavky na výměnu ministrů ODS a ODA během jednání o balíčku úspor.¹²¹ V polovině května ovšem přišel ministr průmyslu a obchodu V. Dlouhý (ODA) s šokujícím prohlášením, ve kterém vyzýval celou vládu k demisi a volal po rekonstrukci vládní koalice. To ovšem odmítl i soustavný kritik vlády předseda lidovců J. Lux a výzva zůstala nevyслуšena.¹²²

Celá tato aféra ovšem podle průzkumů veřejného mínění výrazně oslabilu pozici vlády a důvěru v ODS.¹²³ Reakcí uvnitř ODS na negativní působení celé vlády bylo vyjádření J. Rumla, který už v tuto dobu mluvil o vzniku možné názorové platformy,

¹¹⁷ *Rozhovor autora a J. Rumlem.* Praha, 23. 5. 2011.

¹¹⁸ *Rozhovor autora s M. Mackem.* Praha, 17. 5. 2011.

¹¹⁹ Nesbližujme dva pohledy na svět (rozhovor s I. Pilipem). *Lidové noviny.* 10. 12. 1996, s. 2.

¹²⁰ Více informací o souběžně probíhajících aférách s financováním ODS viz PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky.* 2005, s. 74-75.

¹²¹ Viz např. Lidovci žádali Kočárníkovu hlavu, ODS jej s podporou ODA udržela. *MF Dnes.* 17. 4. 1997, s. 2. Více o problémech české ekonomiky a prohlubující se měnové krizi očima V. Klause viz KLAUS, Václav. *Tři roky po měnové krizi.* 2000.

¹²² Dlouhý vyzval k demisi celou vládu. *MF Dnes.* 17. 5. 1997, s. 1. Nutno dodat, že Dlouhý už týden předtím ohlásil budoucí stažení z vysoké politiky. Blíže k ekonomickým opatřením viz DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999.* 1999, s. 156-163.

¹²³ V červnu 1997 klesly preference ODS dokonce pod 20 %. Viz *Kontinuální měsíční výzkum.* Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1997. Praha : IVVM, 1997. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9707.

pokud se celá situace neposune k lepšímu.¹²⁴ Na to zareagovala 24. května 1997 VR ODS donucením ministra financí Kočárníka k rezignaci, ministr vnitra Ruml svou rezignaci následně oznámil dobrovolně. O den později svůj odchod oznámil také ministr Dlouhý.¹²⁵ Změny nakonec neproběhly úplně, ministr vnitra Ruml na pozici dočasně zůstal a na ministerstvo financí se přesunul I. Pilip, dosud zastávající resort školství. Ve vládě se tak ocitly pouze dvě nové tváře, což jí na důvěře u veřejnosti nejspíše příliš nepřidalo.

Tuto napjatou atmosféru v koalici ještě koncem května rozvířil J. Lux konstatováním, že V. Klaus pro něj začíná být v čele vlády nepřijatelný a jako možnou alternativu uváděl J. Tošovského (který se skutečně na několik měsíců premiérem stal v lednu 1998) a nebránil se ani úvahám o koaliční vládě s ČSSD, byť tento názor nesdílela KDU-ČSL jednotně.¹²⁶ Ostře se proti svému předsedovi vymezil i J. Zieleniec, ovšem i tento spor nakonec odezněl bez výraznějších důsledků.¹²⁷ Celá „rekonstruovaná“ koaliční vláda následně překonala, byť s převahou jediného hlasu poslance Wagnera, i hlasování o důvěře, které koalice nakonec sama iniciovala.

5.5 Podzim 1997: „Sarajevský atentát“ aneb konec koaličního vládnutí

Poslední fáze postupného rozpadu vládní koalice přišla s koncem prázdnin, 29. srpna 1997 se místopředseda ODS Zieleniec vzdal poslaneckého mandátu, což prozatím nepřineslo výraznější odezvu. Diskuzi ovšem rozvířil další místopředseda ODS Macek, který na počátku září představil svou analýzu neúspěchu ODS ve volbách v roce 1996 a odvolával se při tom na velká a nesplněná očekávání či posedlost úspěchem.¹²⁸ Tato analýza vyvolala chaos jak v ODS, tak i v celé vládní koalici, kdy ji KDU-ČSL dokonce komentovala slovy, že ODS se chce zbavit odpovědnosti za problémy, kterým musela vláda čelit.¹²⁹ I tento spor se však nakonec podařilo zdárně urovnat.

¹²⁴ V ODS je hustá atmosféra, nevyklučuji vznik frakce. *Právo*. 15. 5. 1997, s. 1.

¹²⁵ DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. 1999, s. 166.

¹²⁶ Lux by bral Tošovského jako možného premiér. *Právo*. 2. 6. 1997, s. 1; S Luxovou kritikou nesouhlasí ani mnozí lidovci. *MF Dnes*. 5. 6. 1997, s. 2.

¹²⁷ Ostrý spor Klause a Zielenice odezněl. *MF Dnes*. 6. 6. 1997, s. 1.

¹²⁸ Analýzu nazval příznačně Věc: Krize důvěry viz Macek ostře kritizuje ODS za přehlížení problémů. *Lidové noviny*. 11. 9. 1997, s. 2.

¹²⁹ Lidovci zbaběle obvinili ODS, že opouští koalici. *Právo*. 15. 9. 1997, s. 1.

Další potíže vládní koalice ale nastaly o měsíc později, tentokrát už se je nepodařilo zažehnat a celý spor skončil pádem druhé Klausovy vlády. Celou situaci zahájil opět J. Zieleniec, který 23. října rezignoval jak na post ministra zahraničních věcí a místopředsedy vlády, tak i na post místopředsedy ODS. Tento krok označil za projev nesouhlasu s postupem při výběru nového ministra vnitra a také toho, že v pozici místopředsedy strany nebyl informován o otázkách hospodaření strany.¹³⁰ Zde nám opět po několikáté vyvstává problém financování ODS, který má kořeny několik let zpátky, jak jsem naznačil již v předchozích kapitolách. Je zřejmé, že kdyby tento problém ODS efektivně vyřešila, nemuselo k následujícím událostem vůbec dojít, nebo by se minimálně o několik měsíců zdržely.

Problematické situace uvnitř největší vládní strany se okamžitě snažili využít lidovci a apelovali na nové programové prohlášení vlády a zároveň požadovali iniciovat hlasování o důvěře vládě na začátku roku 1998; nepotvrdily se ovšem spekulace, že by jednání ČSSD, která se snažila lidovecké poslance přesvědčit, aby vládu při tomto hlasování nepodpořili, nějak souvisely s budoucí koaliční spoluprací těchto dvou stran.¹³¹ Tento okamžik je podle mého názoru zlomový v tom, že v této chvíli jsou lidovci téměř rozhodnutí odejít z koaliční vlády a uvidíme, že jejich rozhodnutí už další měsíc vyjednávání nezmění. Je zřejmé, že situace se od roku 1996 výrazně změnila a obě strany, jak KDU-ČSL, tak i ODS, byly v jiné situaci. Vzájemné vztahy obou stran přestaly odpovídat situaci po volbách v roce 1996 i z toho důvodu, že obě strany v té době nebyly napevno ukotvené v českém stranickém systému a tím, jak si ještě stále hledaly své místo a svůj okruh voličů, se postupně rozcházely ve svých představách a možných koaličních partnerech a společných programových východiscích. Ve stejné rovině se vyvíjel i vztah ODS a ODA a jejich překrývání na pravém spektru stranického systému ČR. Představitelé ODA¹³² pochopili, že pokud se nevymezí vůči ODS, strana zanikne. Z toho důvodu se i ODA později připojila k lidoveckému požadavku na nové programové prohlášení vlády.

¹³⁰ Josef Zieleniec se vzdal funkcí ministra i místopředsedy ODS. *Hospodářské noviny*. 24. 10. 1997, s. 1, 3 a 4; Text oznámení Josefa Zielence o rezignaci na všechny jeho funkce. *Lidové noviny*. 24. 10. 1997, s. 2.

¹³¹ České vládní koalici hrozí rozpad. *Lidové noviny*. 25. 10. 1997, s. 1. Informaci o možných jednáních ČSSD a lidovců o budoucí spolupráci na vládní úrovni vyvrátil jak V. Špidla, tak i M. Zeman (*Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011; *Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011).

¹³² Nyní již bez předsedy Žantovského, který v září 1997 rezignoval kvůli stále silnějšímu rozkolu uvnitř strany. 29. listopadu 1997 byl novým předsedou ODA zvolen J. Skalický.

V průběhu dalších jednání o budoucnosti vládní koalice a řešení současné krize se situace ještě více zdramatizovala. V médiích se od 21. listopadu znovu objevovaly spekulace o financování ODS. Za tím měl stát podle zjištění podnikatel M. Šrajber, který se vydával za dva tajemné sponzory, kteří se poprvé objevili v roce 1995 a jak V. Klaus tak i J. Zieleniec o tom měli vědět již před volbami v roce 1996.¹³³ Celá krize následně vyvrcholila v pátek 28. listopadu 1997. Tento den ráno politické grémium oznámilo, že na následujícím kongresu dá své funkce k dispozici. Na to předseda ODS odletěl do Sarajeva na jednání Středoevropské iniciativy.¹³⁴ Krátce po poledni následně lidovci ohlásili konání mimořádné celostátní konference. K tomuto kroku je pravděpodobně vedlo nedostatečně vysvětlené financování ODS. Večer J. Ruml a I. Pilip vystoupili na tiskové konferenci s prohlášením, vyzývajícím V. Klause k odchodu z pozice předsedy strany.¹³⁵

Toto prohlášení rozhodně nelze interpretovat jako rozbití jednoty ODS a celé koalice. Podle Jana Rumla šlo o akci spontánního charakteru, která reagovala na stupňující se napětí uvnitř ODS a nespokojenost regionálních organizací strany. Oběma aktérům nešlo o odstranění V. Klause, nýbrž o to, „aby v ODS zazněl silný hlas, že už to takhle nejde dál“¹³⁶ Celá akce také byla konzultována jak s regionálními organizacemi ODS, tak i s poslaneckým klubem strany. Hlavním cílem prohlášení bylo ukázat, že i v ODS jsou lidé, kteří mají cíl změnit poměry uvnitř strany (to že někteří členové ODS mají odlišný názor na vedení strany ostatně J. Ruml dokazoval již od poloviny 90. let) a jsou i více přístupní jednání s ostatními koaličními partnery (zde myšleno vůči KDU-ČSL).¹³⁷ Ovšem pro lidovce se tímto výstupem mohla ODS stát zcela nedůvěryhodnou rozpolcenou stranou, což se odrazilo 28. listopadu před

¹³³ ODS si jména dárců vymyslela. *Lidové noviny*. 26. 11. 1997, s. 1; Sponzoři ODS: lže buď Klaus nebo Zieleniec. *MF Dnes*. 26. 11. 1997, s. 1-2. Zieleniec: Předseda Klaus o daru věděl. *Lidové noviny*. 28. 11. 1997, s. 2.

¹³⁴ Odtud a také z důvodu, že mnozí považovali celou událost za vykonstruovanou a řízenou jak z menších koaličních stran a odštěpující se části ODS, tak i z Hradu, vžil se v médiích pro událost termín „Sarajevský atentát“. I. Pilip v tomto směru v roce 2011 připustil, že toto prohlášení bylo obsahově přijatelné a správné, ovšem takticky špatně provedené (*20 let ODS*. ČT24, 20. 4. 2011).

¹³⁵ Dobový tisk se celému průběhu pádu vlády důkladně věnoval na svých stránkách, viz *Lidové noviny*, *MF Dnes*, *Právo a Hospodářské noviny* z 29. 11. - 2. 12. 1997.

¹³⁶ *Rozhovor autora a J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011. K otázce konzultace prohlášení s prezidentem Havlem J. Ruml dodává, že prezident Havel v den vystoupení J. Rumlovi volal a ptal se, zda se nemá k situaci vyjádřit (*Rozhovor autora a J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011). Ve světle těchto skutečností není možné interpretovat Sarajevský atentát jako akci řízenou Hradem s cílem odstranit V. Klause.

¹³⁷ Nicméně např. M. Macek tvrdí, že „šlo o předem připravený vnitrostraní puč, mající za hlavní cíl konečně odstranit Václava Klause z české politiky“ (*Rozhovor autora s M. Mackem*. Praha, 17. 5. 2011).

půlnocí, kdy z rozhodnutí celostátní konference oznámili vystoupení z koalice a demisi svých čtyř ministrů ve vládě.

Následující den, 29. listopadu, oznámila vystoupení z koalice také ODA na svém mimořádném celostátním sjezdu, který byl naplánován již dříve (shodou okolností na tento termín), vzhledem k nutnosti volby nového předsedy. Večer, po jednání Výkonné rady ODS, oznámil V. Klaus demisi na post předsedy vlády, což fakticky znamenalo i demisi celé vlády jako celku.¹³⁸ Následující den demisi celé vlády přijal prezident Havel a koaliční vládnutí ODS, KDU-ČSL a ODA tímto dnem končí. Vláda pochopitelně pokračovala v demisi dále do té doby, než byla jmenována vláda nová, tedy až do ledna 1998.

5.6 Dozvuky krize koaliční vlády

Ačkoliv koaliční vládnutí již skončilo, hádky a soupeření jednotlivých stran a rovněž i dvou křídel uvnitř ODS (nyní o co nejlepší pozici v nově vznikající vládě) pokračovalo dále. I v tomto období se objevovaly osobní spory zejména mezi J. Luxem a V. Klausem, které o půl roku později přispěly k nemožnosti sestavit středopravicovou koalici po předčasných volbách.

V neděli 30. listopadu 1997, při předání demise celé vlády do rukou prezidenta se lídři bývalé koalice dohodli na tom, že jednání o nové vládě budou pokračovat až po mimořádném volebním kongresu ODS, který byl svolán na 14. a 15. prosince. Dva dny na to ovšem lidovci a ODA svůj názor přehodnotili a odvoláváním se na stabilitu země požadovali jednání o nové vládě zahájit okamžitě. Následně se 4. prosince 1997 setkali předsedové těchto stran J. Lux a J. Skalický s prezidentem Havlem.¹³⁹ Zde se opět ukazuje vůle prezidenta hrát v politickém systému silnější roli, než je obvyklé. Podobně jako po volbách v roce 1996 i nyní aktivně vstupoval do vyjednávání o nové vládě a rovněž překládal i své představy o nové vládě, kdy zdůrazňoval zejména její odbornost. V čele vlády měl stát nestraník. Taková polo-úřednická vláda nakonec byla složena a lze to považovat za důkaz prezidentova aktivního jednání v tomto procesu.

¹³⁸ Po Klausově pádu krize v zemi pokračuje. *Lidové noviny*. 1. 12. 1997, s. 1.

¹³⁹ Lidovci a ODA chtějí o nové vládě vyjednat okamžitě. *Právo*. 3. 12. 1997, s. 1; Lux a Skalický budou o nové vládě jednat s Havlem sami. *Právo*. 4. 12. 1997, s. 1.

Trochu překvapivě byl 7. prosince prezidentem pověřen J. Lux vyjednáváním o nové vládě s tím, že to automaticky neznamená jmenování předsedou vlády.¹⁴⁰ Je nutné poznamenat, že ústava tento mezikrok při sestavování vlády nezná, na druhé straně ho ovšem ani nevylučuje a vzhledem k problematickým vztahům na politické scéně měl k takovému kroku prezident zřejmě důvod. Nicméně v novější politické historii ČR se podobná pozice vyjednavče prozatím znovu neobjevila.

Poměrně zajímavé bylo stanovisko ODS k nově vznikající vládě, ve kterém se naplno zrcadlila situace pozdějšího rozpolčení strany. Již 4. prosince 1997 se politické grémium strany vyjádřilo v tom smyslu, že by se ODS měla účastnit jednání o nové vládě a být v ní také zastoupena. Proti tomu stálo osobní stanovisko, kterým přesvědčoval některé straníky V. Klaus, vyzývající k odchodu strany do opozice. Pohrdavě se také vyjádřil na adresu vyjednavče Luxe, jehož vláda vzniklá za podpory opoziční ČSSD nebude nikdy stabilní, dokonce ji označil za „kvadraturu kruhu“ a „kočkopsa“ (je vidět, že tento výraz má ve slovníku ODS opravdu hlubokou tradici).¹⁴¹ Není bez zajímavosti, že právě takovou byla Klausova druhá vláda, která získala za podpory ČSSD důvěru. V jedné věci měl ale V. Klaus pravdu – stabilní vláda to opravdu nebyla. Nejsem si ale jistý tím, že to bylo z důvodu podpory ČSSD. Kde je nutné hledat nestabilitu této vlády se ostatně snažím v této práci ukázat.

Probíhající vládní vyjednávání přerušil mimořádný VIII. kongres ODS, který se konal 14. a 15. prosince 1997 v Poděbradech. Zde byl předsedou opět zvolen V. Klaus¹⁴², nicméně o vstupu do nové vlády rozhodnuto nebylo. Kongres pouze uložil grémiu strany jednat o sestavování vlády.¹⁴³ Důležité pro následující vývoj po předčasných volbách je vznik platformy uvnitř ODS, za kterou stál J. Ruml, I. Pilip a další, která by měla podle jejich názoru ODS odebrat až třetinu členské základny a více jak polovinu poslaneckého klubu ODS. Vznik frakce byl potvrzen 19. prosince 1997 prozatím s cílem obnovení důvěry ve straně, ne k jejímu rozštěpení.¹⁴⁴ To se změnilo s počátkem nového roku, kdy část poslaneckého klubu ODS podpořila

¹⁴⁰ Havel pověřil jednáním o nové vládě Josefa Luxe. *Právo*. 8. 12. 1997, s. 1; Novou vládu sestavuje Lux. *Lidové noviny*. 8. 12. 1997, s. 1.

¹⁴¹ Koalice chce pokračovat společně až do roku 2000. *Právo*. 6. 12. 1997, s. 1 a 2; Klaus: Bude to kočkopes. *Právo*. 9. 12. 1997, s. 2

¹⁴² Vzhledem k tomu, že události „Sarajevského atentátu“ byly mnoha lidmi jak z veřejnosti, tak i z ODS, vykládány jako puč na V. Klause, odrazilo se to pravděpodobně i v hlasování o novém předsedovi. V. Klaus obdržel více jak 72 % hlasů, jeho protikandidát, J. Ruml, pouhých 23 %.

¹⁴³ *Usnesení VIII. kongresu ODS v Poděbradech*. 14. 12. 1997; Klaus vyhrál, účast ODS ve vládě nejistá. *Lidové noviny*. 15. 12. 1997, s. 1.

¹⁴⁴ Ruml s Pilipem založili názorovou platformu v ODS. *Právo*. 20. 12. 1997, s. 1.

jmenování čtyř ministrů za ODS do nové vlády, druhá část naopak byla proti a podporovala stanovisko vedení strany. Od 8. ledna 1998, kdy z ODS vystoupil I. Pilip, se začal poslanecký klub občanských demokratů postupně rozpadat, v první fázi odešlo prozatím 25 poslanců (zbylí nerozhodnutí poslanci a členové ODS stále uvažovali, že v ODS zůstanou a pokusí se ji změnit zevnitř)¹⁴⁵. Z bývalé názorové platformy vznikla 17. ledna 1998 nová pravicová strana Unie svobody.¹⁴⁶ Tato strana je důležitá, neboť ve vyjednávání po předčasných volbách bude mít zajímavé místo a zarputilost jejího předsedy, kterým se stal J. Ruml, nakonec vedla k uzavření opoziční smlouvy, jak se přesvědčíme v následující kapitole.

Vrátíme-li se k sestavování vlády, 17. prosince 1997 prezident republiky udělal další krok k nové vládě a jmenoval bývalého guvernéra ČNB J. Tošovského premiérem. Svou podporu mu vyjádřilo i grémium ODS, které 19. prosince rozhodlo o účasti ODS v nové vládě s tím, že tato vláda by mohla vydržet až do konce volebního období v roce 2000, nicméně spíše prosazovalo vládu dočasnou do předčasných voleb.¹⁴⁷ Toto vyjádření ovšem narazilo u lidovců, kteří ústy svého předsedy Luxe odmítali být s novým vedením ODS v jedné vládě. Lidovci tak v podstatě navázali na svá předchozí vyjádření ještě z doby před koncem vládní koalice. Nový premiér pak bez konzultace s předsedou ODS nabídl místo některým členům této strany (konkrétně I. Pilipovi nebo M. Lobkowiczovi). V. Klaus na to reagoval pohružkou, že tato jména jsou pro něj nepřijatelná a ODS nemůže takovou vládu ve sněmovně podpořit. Takového vyjádření se ovšem premiér Tošovský nezalekl a 30. prosince 1997 představil složení své vlády, kde byli i čtyři zástupci ODS. Vládě přislíbila podporu KDU-ČSL, ODA a část již rozděleného poslaneckého klubu ODS.¹⁴⁸ Z již dřívějších vyjádření bylo zřejmé, že vládu by podpořila i ČSSD¹⁴⁹ za předpokladu předčasných voleb v červnu 1998.

¹⁴⁵ *Rozhovor autora a J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011. Tito členové také kritizovali vystoupení J. Rumla a I. Pilipa, jelikož podle jejich názoru znemožnilo reformní proces uvnitř strany.

¹⁴⁶ Rozkol poslaneckého klubu je nevyhnutelný. *MF Dnes*. 7. 1. 1998, s. 1 a PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 77.

¹⁴⁷ ODS souhlasí se vstupem do vlády. *Právo*. 20. 12. 1997, s. 1.

¹⁴⁸ Za ODS byli nominováni I. Pilip (ministerstvo financí), M. Lobkowicz (ministerstvo obrany), S. Volák (ministerstvo práce a sociálních věcí) a J. Černý (ministerstvo pro místní rozvoj). Viz Tošovský sestavil vládu bez Klause, ale s podporou vedení klubu ODS. *Právo*. 31. 12. 1997, s. 1; Klaus je připraven vetovat jména některých ministrů. *Právo*. 19. 12. 1997, s. 2 a BENEŠOVÁ, Libuše. *Kronika Občanské demokratické strany*. 2001.

¹⁴⁹ I zde se ovšem našly odpůrci této vlády, tím nejvýraznějším byl V. Špidla, jehož slovy tato tzv. polo-úřednická vláda „není vhodná do parlamentní struktury“ a byla to čistě „politická vláda, která měla jiný profil, než byl můj záměr“ (*Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011). S tímto ale nesouhlasí M. Zeman, který Tošovského vládu nepovažoval za vládu čistě politickou, ale za „v podstatě úřednickou“ (*Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011).

Vláda J. Tošovského byla prezidentem 2. ledna 1998 jmenována a 28. ledna získala sto dvaceti třemi hlasy také důvěru v Poslanecké sněmovně PČR.¹⁵⁰ O měsíc později byl na 21. schůzi přijat ústavní zákon o zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny PČR, jímž ČSSD podmiňovala podpoření Tošovského vlády.¹⁵¹ Je historickým paradoxem, že nejzarputilejším propagátorem tohoto zákona byl sociálnědemokratický poslanec P. Rychetský, který apeloval na Senát PČR, aby tento ústavní zákon rovněž schválil.¹⁵² O více jak jedenáct let později, tentokrát v pozici předsedy Ústavního soudu ČR, tento bývalý poslanec prohlásil téměř totožný zákon za protiústavní. Bylo by zajímavé, jak by se k tomuto zákonu postavil tehdejší Ústavní soud ČR, bohužel se však na něj nikdo neobrátil a ústavnost tohoto zákona nebyla řešena.

¹⁵⁰ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, hlasování, 19. schůze, 19. hlasování.

¹⁵¹ Zákon vyšel po číslem 69/1998 Sb., o zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, II. volební období, usnesení, usnesení č. 665.

¹⁵² ODA vyzvala Senát, aby neschválil předčasné volby, ČSSD věří v opak. *Právo*. 28. 2. 1998, s. 1.

6 Volby 1998 a jejich vyústění v uzavření opoziční smlouvy

Je naprosto zřejmé, že vzhledem k vývoji, jak jsem ho představil v předcházejících kapitolách, bylo uzavření opoziční smlouvy jako řešení povolební situace zcela nevyhnutelné a události, které shrnuji v této kapitole, tomu jen napomohly a celý proces uspíšily. Jiné varianty povolebního uspořádání nemohly uspět. Pozornému čtenáři předchozích dvou kapitol musí být zřejmé, že nebylo jiného scénáře a opoziční smlouva by pro něj neměla být žádným překvapivým vyústěním, jak o tom soudil např. tehdejší tisk, ale logickým výsledkem předchozích událostí, mající kořeny hluboko na počátku 90. let 20. století.

6.1 Předvolební situace a vyjádření jednotlivých aktérů

Jak se dalo vzhledem k předchozím událostem předpokládat, předvolební období bylo velmi vyhraněné a nebyla nouze o programové, ale i osobní spory. Dvě nejsilnější strany, ČSSD a ODS, proti sobě vystupovaly nejvíce a jejich postoje byly velmi nesmiřitelné.¹⁵³ Důležité je, že ještě na počátku června představitelé ODS v čele s Václavem Klausem razantně kritizovali možné vítězství a vládu sociální demokracie. V případě patového výsledku také zcela odmítali jak koaliční spolupráci s ČSSD, tak i jakoukoliv podporu menšinové sociálnědemokratické vládě, případně menšinové koaliční vládě sestavené sociální demokracií.¹⁵⁴ M. Zeman ovšem v současnosti tvrdí, že V. Klaus tehdy odmítal pouze podporu koaliční vládě ČSSD, lidovců a DŽJ, jelikož „taková podpora takové dosti nesourodé vládě by byla hazardem.“¹⁵⁵ Stejná vyjádření proti jakékoliv spolupráci s ODS zaznívala i z řad sociálních demokratů, například tehdejší místopředseda V. Špidla potvrdil, že se před volbami neuvažovalo o žádné formě spolupráce s ODS.¹⁵⁶

¹⁵³ Viz např. Předseda ODS obvinil ČSSD, že chce čistky a znárodnování. *Právo*. 4. 6. 1998, s. 2; Končím slovem „převrat“ (rozhovor s V. Klausem). *Hospodářské noviny*. 16. 6. 1998, s. 1.

¹⁵⁴ V. Klaus např. řekl, že „spekulace o tom, že ODS bude po volbách tolerovat menšinovou vládu ČSSD (s jakýmikoli partnery), jsou neopodstatněné a nesmyslné“ (Vývoj názorů V. Klause a M. Zemana na možnost spolupráce jejich stran. *Hospodářské noviny*. 9. 7. 1998, s. 3). Stejně tak ODS odmítala vyslyšet výzvu ČSSD k toleranci vlády této strany a lidovců a dál trvala na stanovisku, že je pro ni vláda ČSSD nepřijatelná (Klaus nechce tolerovat menšinovou vládu sociálních demokratů. *Lidové noviny*. 11. 6. 1998, s. 2 a Zeman i Klaus proti společné vládě. *Hospodářské noviny*. 8. 6. 1998, s. 3).

¹⁵⁵ *Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011.

¹⁵⁶ *Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011.

Občanští demokraté naopak stále prosazovali vznik nové vlády na půdorysu minulé koalice, tedy ODS, lidovců a US. Jak jsem již doložil v předchozích kapitolách, důvěra těchto aktérů byla nedávnými událostmi natolik narušená, že pravděpodobně ani V. Klaus nemohl myslet takovou povolební spolupráci vážně, spíš to byla jediná možnost jak konkurovat sílcí levici. Osobně si nedovedu představit, že by ve vládě opět zasedl s lidovci, které kritizoval za rozbití své koaliční vlády nebo s J. Rumlem, kterému rovněž nemohl zapomenout jeho podíl na pádu této vlády. Ačkoliv ODS vysílala těmto stranám signály o možné spolupráci, reakce byly zamítavé jak ze strany KDU-ČSL, tak i US.¹⁵⁷ Navázání spolupráce nebylo možné ani ze strany ODA, jelikož tato strana se vnitřně téměř rozložila a její preference se v květnu 1998 pohybovaly pod 1 % a neočekávalo se, že by na povolební situaci měla sebemenší vliv.¹⁵⁸

ČSSD tohoto rozkolu na pravicové části spektra poměrně obratně využila a deklarovala koaliční spolupráci s KDU-ČSL, která tuto formu zvažovala již na konci roku 1997.¹⁵⁹ Dle předvolebních průzkumů se sociálním demokratům jako nejvhodnější jevila koalice s lidovci a DŽJ, kteří před volbami vykazovali vysoké preference. Tato varianta se ovšem příliš nelíbila právě lidovcům, kteří považovali za problematické spolupracovat s DŽJ, na jejichž kandidátce se dokonce objevili dva bývalí spolupracovníci Státní bezpečnosti. Pro lidovce z toho důvodu byla mnohem přijatelnější koalice ČSSD, KDU-ČSL a US. Takovou formu spolupráce ovšem záhy vyloučil předseda US J. Ruml, v jehož rozhodnutí hrály největší roli osobní antipatie k M. Zemanovi. Je nutné také dodat, že ÚVV ČSSD 5. dubna 1998 pod pohrůzkou rezignace svého předsedy přijal usnesení zakazující povolební koalici s US.^{160, 161} Jak uvidíme později, tyto neshody US a sociální demokracie nakonec rozhodly

¹⁵⁷ J. Lux: ODS je proti všem. *Hospodářské noviny*. 5. 6. 1998, s. 1; Ruml a Lux se cítí dotčeni Klausem. *Hospodářské noviny*. 17. 6. 1998, s. 3.

¹⁵⁸ *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1998. Praha : IVVM, 1998. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9805.

¹⁵⁹ Srov. Lux nevylučuje koalici s ČSSD. *Lidové noviny*. 1. 12. 1997, s. 2.

¹⁶⁰ Již dříve také ÚVV schválil zákaz koalice s KSČM (tzv. Bohumínské usnesení), SPR-RSČ a ODS.

¹⁶¹ V. Špidla k tomu dodává, že „osobní averze tam hrály asi větší roli než bych si byl tehdy připustil, ale na druhé straně tam byly také nějaké programové rozdíly“; kritizoval také to, že ČSSD si příliš zúžila manévrovací prostor pro povolební vyjednávání (*Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011). M. Zeman vysvětluje svou pozici následovně: „Já jsem kdysi citoval římského satirika Horacia, který říkal 'miluji zradu, ale pohrdám zrádci.' Unie svobody byla zrádcovská strana, která neměla žádný vlastní program, pouze několik obecných frází, jako 'je normální nekrást', to je sice hezká věc, se kterou bude souhlasit každý, ale to není program. A kromě toho byla složena z osobností, o jejichž inteligenci se dalo s úspěchem pochybovat; a to nebyl jenom Jan Ruml, to byli i mnozí další“ (*Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011).

o neúspěchu takového koaličního konceptu a otevřely cestu k užší spolupráci ODS a ČSSD. Ve hře také ještě zůstávala nejkrajnější verze možné levicové vlády a to formou menšinové koalice ČSSD a DŽJ, kterou by tiše podporovala KSČM. Nutno dodat, že některým členům ČSSD (např. předsedovi poslaneckého klubu S. Grossovi) se nezamlouvala ani spolupráce s důchodci ani s lidovci.¹⁶²

Vzhledem k těmto sporům a také tomu, že dle předvolebních průzkumů se očekávalo výrazné vítězství sociální demokracie (viz níže), můžeme zhruba od poloviny června sledovat pomalé sblížování ČSSD a ODS včetně náznaků možné podpory menšinové vládě ČSSD, která by takovou pomoc vítala.¹⁶³ To také pravděpodobně korespondovalo s nechtí obou předsedů k tzv. úřednické vládě, jejíž sestavení by opět hrozilo, pokud by žádná strana nedokázala sestavit většinovou koaliční vládu. Stejně tak pro obě strany nebylo žádoucí urychlené opakování voleb, jak to navrhoval např. J. Ruml. Po volbách toto sblížování pokračovalo a dále se prohlubovalo s rostoucí beznadějí na sestavení středolevicové nebo středopravicové koaliční vlády.

Krátce před volbami se také objevil v médiích soukromý dopis prezidenta Havla předsedovi ODS, ve kterém ho informuje, že M. Zeman nebude po volbách usilovat o premiérské křeslo v případě předpokládaného vítězství sociální demokracie.¹⁶⁴ Ať už byl cíl zveřejnění tohoto dopisu jakýkoliv, zřetelně ukazuje na soupeření Havla a Zemana, jak jsem se o něm zmínil v úvodu této práce. Podle M. Zemana tento dopis souvisel s pokusy prezidenta Havla získat v každé politické straně některé osoby, které by souhlasily s jeho politikou, v ČSSD nevyjímaje, avšak M. Zeman odmítl, aby se i ČSSD stala „stranou Hradu“, čímž se podle něj mohl cítit V. Havel dotčen.¹⁶⁵ To odpovídá i jeho dřívějším výrokům o tom, že po volbách automaticky nejmenuje premiérem předsedu nejsilnější politické strany, ale osobu těšící se nejširší shodě stran jednajících o vládě, a také výroky o výměně „starých“ politiků za nové.¹⁶⁶ Tento postoj také opět ukazuje na opětovnou snahu prezidenta hrát v povolebním vyjednávání

¹⁶² Zeman nevyloučil vládu ČSSD a DŽJ podporovanou KSČM. *Lidové noviny*. 2. 6. 1998, s. 2; Věcných argumentů je před volbami jako šafránu, množí se osobní útoky. *Právo*, 8. 6. 1998, s. 2; Gross už vidí pravici v opozici. *Lidové noviny*. 13. 6. 1998, s. 1.

¹⁶³ Např. ODS bude možná tolerovat menšinovou vládu ČSSD. *Právo*. 10. 6. 1996, s. 1; Šéf ČSSD by uvítal podporu ODS. *Hospodářské noviny*. 11. 6. 1998, s. 3 nebo ODS hledá způsob, jak nechat projít menšinovou vládu soc. dem. *Právo*. 18. 6. 1998, s. 1.

¹⁶⁴ Těsně před volbami ovlivnil českou politiku Havlův dopis. *Lidové noviny*. 19. 6. 1998, s. 1-2 a Havel sází na to, že Zeman už nechce být premiérem. *Právo*. 18. 6. 1998, s. 2.

¹⁶⁵ *Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011.

¹⁶⁶ Havel chce být znovu povolebním arbitrem. *Právo*. 15. 6. 1998, s. 1-2.

významnou roli. To se ovšem nelíbilo ani M. Zemanovi a ani V. Klausovi a stručně řečeno konečný výsledek, tedy dojednání tolerance ODS menšinové vládě ČSSD stvrzený podpisem opoziční smlouvy, lze také interpretovat jako obejití prezidentovy role povolebního arbitra a tedy jako jeho výrazný neúspěch.

Je také zajímavé sledovat předvolební preference v první polovině roku 1998. V první řadě je dobré si povšimnout výrazného propadu preferencí ODS v prvních měsících tohoto roku, kdy se dokonce pohybovaly na historickém minimu okolo 9 %. V této době se preference ČSSD naopak přibližovaly hranici 30 %. Je zřejmé, že na voliče ODS měly velký dopad události kolem pádu vlády a pozdější neochota části ODS státně vyjednat o vládě J. Tošovského. Část voličů ODS také jednoznačně přešla k US, jejíž preference se v únoru 1998 pohybovaly velmi vysoko na úrovni 13 % hlasů. Od března 1998, po částečném ustálení politické situace, můžeme pozorovat pozvolný růst preferencí ODS, které se na počátku června pohybovaly mezi 16 – 19 % (vzhledem k těmto odhadům je pochopitelné, že konečný volební výsledek způsobil na české politické scéně nebyvalé překvapení). S tímto trendem je pozorovatelný i prudký propad preferencí US až pod 7 %. V této době také oslabuje sociální demokracie, minima dosahuje v březnu 1998 s cca 23 % hlasů. S tím pravděpodobně souvisí prudký nárůst preferencí DŽJ (až 12 % preferenčních hlasů – odtud také úvahy ČSSD o možné koalici s touto stranou), jejíž část voličů přešla od ČSSD a menší část od lidovců. Tento nárůst byl ovšem pouze přechodný a v červnu 1998 strana vykazuje již pouze 6 % hlasů a ve volbách nakonec úplně propadla a nepřekročila 5% klauzuli. Preference KDU-ČSL a KSČM vykazovaly po celou dobu od ledna do června 1998, s výjimkou nízkého propadu preferencí vlivem vzestupu DŽJ v dubnu 1998, setrvalý stav (lidovci cca 7 %, KSČM zhruba 9 % hlasů). Tuto stabilitu lze přičítat skutečnosti, že tyto strany měly ustálenou skupinu voličů, která méně tendovala ke změnám svých preferencí. Podobně stabilní elektorát měla i SPR-RSČ, jejíž preference se v popisovaném období pohybovaly kolem hranice 5 % a vykazovaly spíše klesající tendenci, vzhledem ke které bylo zřejmé, že strana se do PS PČR vůbec nedostane.¹⁶⁷

Pokud bychom průměrné preference relevantních stran převedly na konečné počty mandátů, zjistíme, že se rýsuje téměř vyrovnaný výsledek a možnost sestavení

¹⁶⁷ Srov. *Kontinuální měsíční výzkum*. Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1998. Praha : IVVM, 1998. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR. SDA - reg. č. V9802, V9803, V9804, V9805, V9806. Dále vycházím z přehledů volebních preferencí společnosti Sofres-Factum otištěných v Právu a Hospodářských novinách v první polovině června 1998.

alespoň trochu stabilní většinové koaliční vlády bude velmi problematická. Poměrně velkou roli v těchto volbách hrála i skupina nerozhodnutých voličů, kterých bylo více jak 15 % (před volbami v roce 1996 bylo procento nerozhodnutých voličů méně než poloviční, asi 6 %).¹⁶⁸ Tato skupina své preference přidělila spíše větším stranám, o to složitější byla možnost povolebního vyjednávání s menšími stranami, jak se přesvědčíme v následujících kapitolách.

6.2 Výsledky předčasných voleb a možné scénáře řešení

Volby, které se konaly 19. a 20. června 1998, nakonec přinesly poměrně nečekaný výsledek, který ne zcela korespondoval s předvolebními průzkumy. Na prvním místě skončila nepřekvapivě ČSSD s 32,31 % (74 mandátů). Ovšem první překvapení skýtalo druhé místo, které obsadila ODS s velmi vysokým počtem hlasů ve výši 27,74 % (63 mandátů). Lze předpokládat, že posílení obou velkých stran způsobilo před volbami ještě nerozhodnutí voliči a částečně také voliči, kteří se odvrátili od menších stran (např. od DŽJ a US). Na třetím místě skončila KSČM (11,03 % a 24 mandátů), následovaná KDU-ČSL (9 % a 20 mandátů) a US (8,6 % a 19 mandátů). Žádné další strany nepřekročily 5% hranici a do Poslanecké sněmovny PČR se nedostaly.¹⁶⁹ Nepotvrdily se tak velké ambice DŽJ, která zcela propadla, a stejně tak US, která očekávala, dle slov svého předsedy, až 15 % hlasů.

V případě US byl podle J. Rumla problém v tom, že strana měla od počátku rozdělené členstvo i voliče. Jedna část členů chtěla stranu orientovat spíše do středu stranického spektra a dát jí jasně liberální obsah, nespolupracovat již s ODS a vzhledem k diskreditaci pravice obrátit pozornost k ČSSD. Naopak druhá část, z velké části bývalí členové ODS, chtěla jasně pravicovou rétoriku, možnou spolupráci s ODS a zcela vylučovala budoucí jednání s ČSSD. Voliči také na jedné straně žádali vykročit jiným směrem, na straně druhé ale nechtěli připustit příliš levicovou cestu (s ohledem na předvolební heslo ODS „Doleva nebo s Klausem“). Strana tím pádem nebyla pro voliče příliš čitelná a chybou rovněž byl i slib J. Rumla, že US nebude sestavovat vládu s ČSSD, protože se obával, že jinak ztratí velkou část pravicového elektorátu.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Poslední výzkumy: Zeman zemi neovládne, hrozí pat. *Lidové noviny*. 12. 6. 1998, s. 1.

¹⁶⁹ *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 19. - 20. 6. 1998. Celkové výsledky hlasování.*

¹⁷⁰ *Rozhovor autora a J. Rumlem. Praha, 23. 5. 2011.*

Podíváme-li se na možné povolební uspořádání, variant se nabízelo hned několik. Jednou skupinou byly koalice, které se z počátku zdály s velkou pravděpodobností možné, přestože jejich sestavení nakonec zabránily neústupné postoje některých aktérů. Do této skupiny můžeme zařadit středolevicovou koalici ČSSD, KDU-ČSL a US, která by disponovala celkem 113 křesly, nicméně jak se dále přesvědčíme, tato koalice zkrachovala na neústupnosti US, ostatně ani ČSSD neměla velký zájem s touto stranou spolupracovat. Z pohledu teorie koalic by se sice jednalo o minimálně vítěznou koalici co do počtu členů (*MWC*), avšak o její ideové blízkosti či propojení lze snadno pochybovat. Dále do této skupiny spadá středopravicová koalice ODS, KDU-ČSL a US (102 křesel), neuskutečněná kvůli neústupnosti obou menších stran a osobním animozitám. Pro US by tato vláda pravděpodobně nakonec byla přijatelná, ovšem problematická se jevila v případě lidovců – část strany kolem předsedy Luxe byla striktně proti, kdežto moravská část strany kolem místopředsedy Kasala tuto možnou koalici podporovala.¹⁷¹ Tato koalice představovala ideální typ minimálně vítězné ideově propojené koalice (*MCWC*), stejně tak byla i minimálně velkou koalicí (*MSC*). Řešením vedoucím k realizaci takové vládní koalice by tedy musely být jednak změny ve vedoucích místech KDU-ČSL, případně upozadění předsedů všech tří stran v této koalici. Do této skupiny relativně možných koalic bych ještě zařadil menšinovou vládu ČSSD a KDU-ČSL podporovanou US, ovšem stejně jako první i tato neměla později ze strany US naději na svou realizaci.

Druhou skupinu možného povolebního uspořádání tvoří vlády méně pravděpodobné, ovšem jak se později ukázalo, nakonec byla jedna z těchto vlád reálně sestavena. V první řadě tu byla možnost menšinové vlády ODS s podporou lidovců a US a také dvě varianty menšinových vlád dvou největších stran, tedy buď vláda ODS podporovaná ČSSD případně menšinová vláda ČSSD podporovaná ODS, což bylo vzhledem k volebním výsledkům pravděpodobnější.

Z hlediska teorie koalic pracující na bázi ideové blízkosti se jako zcela nereálné a pouze teoretické jevíly koalice ČSSD a KSČM a také jakékoliv menšinové varianty středolevicových vlád s podporou KSČM. Tato podpora narážela na odmítnutí jakékoliv spolupráce s komunisty ze strany lidovců a rovněž i na závazek sociální demokracie, zakazující spolupráci s KSČM. Stejně nepravděpodobná byla i menšinová vláda ČSSD a US s podporou KDU-ČSL a také spolupráce dvou nejsilnějších stran v podobě

¹⁷¹ Lux jedná se Zemanem, regiony odmítají levicovou koalici. *Lidové noviny*. 22. 6. 1998, s. 1; Lidovecké regiony se přiklání k pravici. *Lidové noviny*. 23. 6. 1998, s. 2.

otevřené koaliční spolupráce. Jak ODS, tak ČSSD takovou možnost odmítaly (ČSSD dokonce i odhlasováním zákazu koalice s ODS na ÚVV).

Podle průzkumu agentury Sofres-Factum byla nejpřijatelnější koaliční spoluprací vláda ODS, KDU-ČSL a US (18,4 %), následovaná menšinovou koalicí ČSSD a lidovců (13 %) a středolevicová koalice ČSSD, lidovců a US obsadila třetí místo (8,2 %). Spolupráce ČSSD a ODS skončila jako poslední s minimální podporou (3,9 %).¹⁷²

6.3 Vyjednávání o nové vládě

Vzhledem k ne příliš vhodnému výsledku voleb se dalo předpokládat, že prezident V. Havel se bude opět snažit hrát výraznější roli v povolebním vyjednávání, jako tomu bylo i v případě předchozích voleb v roce 1996. Tento postoj vyplýval i z jeho četných vyjádřeních o výměně politických garnitur nebo „výhružkou“ že nemusí pověřit sestavením vlády předsedu strany, která vyhrála ve volbách.¹⁷³ Na tato silná vyjádření nakonec nedošlo a 22. června 1998 pověřil M. Zemana vedením jednání o sestavení nové vlády. Předchozí den se pak předsedové obou nejsilnějších stran dohodli, že pokud se sestavení nové vlády M. Zemanovi nepovede, druhý pokus by měl dostat V. Klaus.¹⁷⁴ M. Zeman v tuto chvíli spíše prosazoval vládní koalici ČSSD a lidovců s tichou podporou KSČM (která takovou podporu sama přislíbila již 22. června), ovšem jakákoliv podpora ze strany komunistů byla pro lidovce, dle jejich slov, nepřijatelná. Ti naopak v této počáteční fázi sestavování nové vlády prosazovali variantu tříčlenné koalice ČSSD, lidovců a US, která ovšem narážela na silný odpor US spolupracovat s ČSSD a zároveň se této spolupráci bránila i ČSSD (zde hrál roli již zmíněný osobní spor mezi oběma předsedy).¹⁷⁵ US se naopak spíše přibližovala pravicové spolupráci s ODS, ovšem za podmínek, že si obě strany vyjasní příčiny politické a ekonomické krize a ODS si dořeší své problémy s financováním strany

¹⁷² Nejvhodnější koalice? (průzkum Sofres-Factum). *Hospodářské noviny*. 23. 6. 1998, s. 4.

¹⁷³ Ačkoliv podle průzkumu agentury Sofres-Factum si M. Zemana přálo za premiéra 24,3 % a V. Klause 17,9 % veřejnosti. Na třetím místě skončil se 4 % S. Gross, žádná nepolitická osobnost se mezi odpověďmi neobjevila (*Hospodářské noviny*, 23. 6. 1998, s. 1). V. Havel by tak vystupoval jednoznačně proti názoru veřejnosti.

¹⁷⁴ Prezident dal Zemanovi šanci sestavit vládu. *Lidové noviny*. 23. 6. 1998, s. 1.

¹⁷⁵ Lux zatím nezískal Rumla pro Zemanovu vládu. *Lidové noviny*. 22. 6. 1998, s. 1. Přesto však US o pár dní později uvažovala o toleranci menšinové vlády ČSSD za předpokladu splnění dvou podmínek. US požadovala jednak omezený časový mandát takové vlády a rovněž splnění jedné z programových priorit této strany, kterou byla změna poměrného volebního systému na většinový (Miloš Zeman přednesl Rumlovi konkrétní nabídky. *Lidové noviny*. 26. 6. 1998, s. 2).

a bude se snažit o změnu politického stylu.¹⁷⁶ Někteří politici US, např. I. Pilip, byli velmi nakloněni spolupráci s ODS, připadalo jim zvláštní, že strany, které jsou si programově velmi blízko, se proti sobě zbytečně vymezují, ovšem neústupnost US spočívala zejména v osobě J. Rumla.¹⁷⁷ Je pravděpodobné, že tuto variantu společné vlády s ODS a US by následně i více jednotně prosazovali lidovci, jejichž stanovisko bylo v tomto okamžiku ještě roztržité (největší problém podle mého názoru spočíval zejména v osobních antipatiích J. Luxe a V. Klause, jejichž vztahy se zhoršovaly již od poloviny 90. let 20. století, jak jsem ukázal v předchozích částech práce). Takovou spolupráci ale stále více odmítala ODS, která se podle V. Klause nehodlala nijak měnit a než by měla dělat ústupky, raději skončí v opozici. Stejně tak prozatím neuvažovala o toleranci menšinové vlády ČSSD.¹⁷⁸

Již o několik dní později, 24. června 1998, se však začíná formovat spolupráce ODS a ČSSD, nejprve ve formě vzájemné komunikace a informování se o postupu ve vyjednávání.¹⁷⁹ Sociální demokracie se ale i nadále pokoušela sestavit vládu s lidovci a unionisty a těm (pravděpodobně na popud prezidenta Havla, kterému se tato koalice rovněž zamlouvala) navrhla, že v nově vzniklé menšinové koaliční vládě ČSSD a KDU-ČSL by křeslo ministra zahraničních věcí mohl získat J. Zieleniec. M. Zeman se domníval, že US by následně mohla tuto menšinovou koalici podpořit, jelikož měl podle něj tento bývalý ministr v US mnoho přátel, což by mohlo zapůsobit na jejich názor.¹⁸⁰ Takový postup okamžitě odmítla jak US (s poukazem na to, že Zieleniec ani není jejich členem), tak i sám Zieleniec.¹⁸¹ Předseda sociální demokracie dále jako ústupek pro to, aby US tolerovala menšinovou koaliční vládu, nabídl křeslo předsedy vlády J. Luxovi, dále přítomnost končícího premiéra Tošovského v nové vládě (pravděpodobně na postu ministra financí) a naopak neúčast místopředsedy ČSSD V. Špidly.¹⁸² Již dříve ale pouhou toleranci ze strany US odmítli lidovci, kteří do koaliční vlády s ČSSD hodlali jít pouze za předpokladu, že se jí bude účastnit i US.

¹⁷⁶ Klíč k vládě drží předseda US Ruml. *Lidové noviny*. 24. 6. 1998, s. 2.

¹⁷⁷ *20 let ODS*. ČT24, 20. 4. 2011.

¹⁷⁸ Měnit se nebudeme, vzkazuje ODS. *Lidové noviny*. 23. 6. 1998, s. 1; Klaus: Zabráníme levicovému převratu. *Lidové noviny*. 22. 6. 1998, s. 2 nebo Lidovci své jednání nemění. *Hospodářské noviny*. 24. 6. 1998, s. 3.

¹⁷⁹ Klaus se začal smiřovat se Zemanem. *Lidové noviny*. 25. 6. 1998, s. 1 a Zeman a Klaus mohou udávat tón. *Hospodářské noviny*. 25. 6. 1998, s. 1.

¹⁸⁰ V Zemanově vládě má být Zieleniec. *Lidové noviny*. 26. 6. 1998, s. 1 a 2.

¹⁸¹ Už je to téměř jisté: Zeman vládu nesestaví! *Lidové noviny*. 27. 6. 1998, s. 1.

¹⁸² Co nabízel Miloš Zeman KDU-ČSL a US. *Lidové noviny*. 2. 7. 1998, s. 2.

Je ovšem zajímavé, že obě strany, jak ČSSD, tak US spolu vůbec i nadále vedly jednání, když si jakoukoliv spolupráci obě strany navzájem odhlasovaly jako nepřijatelnou. M. Zeman to vysvětluje tím, že nejprve získal informaci o tom, že J. Ruml tuto spolupráci odmítne a až poté začal pouze formálně s US jednat, aby ho nikdo nemohl obvinít, že tuto sondu nepodnikl, aniž by si takovou spolupráci sám přál.¹⁸³ J. Ruml se vyjádřil v podobném smyslu tím, že s M. Zemanem jednal pouze ze slušnosti.¹⁸⁴

S tím jak se neměnila neústupnost US ve směru k nabídkám ČSSD, se stále více uvažovalo o středopravicové vládě, která však v tehdejšímu uspořádání byla jen stěží možná. Jako první si v tuto chvíli začala stanovovat podmínky pro takové vládnutí US a pohrozila odchodem do opozice v případě jejich nenaplnění.^{185, 186} Ve skutečnosti ale US nechtěla být součástí koaliční vlády s ODS. Jeden z důvodů byl podobný vztahu se sociální demokracií, tedy že by taková spolupráce způsobila rozkol v US. Druhý důvod byl spojen s nedávnou minulostí, J. Rumlovi připadalo nevkusné spojit se se stranou, z níž ze závažných důvodů mnoho představitelů US odešlo.¹⁸⁷ Přesto však strana rozšířila své požadavky z minulého týdne a požadovala, aby 1) žádná strana neměla ve vládě většinu (tím chtěla zabránit „válcování“ menších koaličních partnerů ze strany ODS, jak se tomu občas stávalo v první polovině 90. let), 2) nová koaliční vláda navázala na práci předchozího Tošovského kabinetu, 3) zejména ODS jasně pojmenovala příčiny zpomalení hospodářského vývoje a rozpadu středopravicové koalice (jinými slovy US po V. Klausovi požadovala přiznání viny za chyby v ekonomickém řízení, za které byl jako premiér předchozích šest let zodpovědný), 4) opět zejména ODS dořešila nejasnosti ve stranickém financování a více bojovala s politickou korupcí, a že 5) vláda bude jednoznačně prosazovat proevropskou orientaci a vytvářet podmínky

¹⁸³ *Rozhovor autora s M. Zemanem.* Praha, 4. 2. 2011. Podle slov J. Rumla, neměl M. Zeman k jeho osobě důvěru a rovněž měl za to, že stojí za tzv. bamberskou aférou (podle těžko ověřitelných informací měl M. Zeman v roce 1995 vyjednávat o mnoha set milionovém daru pro ČSSD za dosazení konkrétních lidí na ministerská křesla).

¹⁸⁴ Ruml: Se Zemanem jednám jen ze slušnosti. *Lidové noviny.* 2. 7. 1998, s. 2.

¹⁸⁵ Srov. Podmínky, které si klade Unie svobody pro uzavření vládní koalice s ODS. *Lidové noviny.* 29. 6. 1998, s. 3; Principy Unie svobody. *Hospodářské noviny.* 29. 6. 1998, s. 1 a US smetla Zemanovy návrhy a dává nůž na krk Klausovi. *Právo.* 29. 6. 1998, s. 1.

¹⁸⁶ Ve hře tak dokonce zůstávala i nejzazší varianta, kdy by předseda ČSSD předstoupil před Poslaneckou sněmovnu PČR s žádostí o důvěru pro jednobarevnou menšinovou vládu sociální demokracie. Taková varianta by s největší pravděpodobností neměla šanci na úspěch a takový postup ostatní strany kritizovaly, J. Lux ho označil za „přílišný ústavní formalismus, na který není čas“ (Zemana za jeho tvrdošijnost nechválí ani vlastní strana. *Lidové noviny.* 29. 6. 1998, s. 2).

¹⁸⁷ *Rozhovor autora s J. Rumlem.* Praha, 23. 5. 2011. Podle názoru J. Rumla dokonce představitelé ODS nemysleli koalici s US vážně a pouze takovou možnost předstírali.

pro rozvoj občanské společnosti. Je zřejmé, že takové podmínky byly ze strany ODS nepřekonatelné. ODS odmítala paritní zastoupení všech stran ve vládě (vzhledem k výsledkům voleb by byla silně podprezentovaná) a stejně kriticky se vyjadřovala i ke kabinetu J. Tošovského, který V. Klaus dokonce označil jako „nepolitickou antivládu“¹⁸⁸. Jediné, z čeho byla ochotna ODS slevit, byl požadavek většinového zastoupení v nové vládě.¹⁸⁹

Překvapivý obrat v jednání nastal 30. června 1998, kdy V. Klaus, po rozhodnutí grémia ODS, oznámil M. Zemanovi, že ODS by umožnila toleranci menšinové vlády sociální demokracie.¹⁹⁰ Byla to sice varianta krajní, ale přijatelná za předpokladu, že ČSSD se nepodaří podporu své vládě vyjednat u jiných subjektů. Osobně bych ještě v tuto chvíli nepovažoval toto vyjádření za skutečný příslib, podle mého názoru mělo být jen jakýmsi apelem (nátlakem) na lidovce a unionisty, aby ustoupili ze svých požadavků. Tento posun lze také interpretovat jako snahu dvou nejsilnějších stran omezit politický vliv prezidenta Havla (již dříve jsem poukázal na zhoršené osobní vztahy mezi ním a oběma předsedy). V. Havel se obával, že společné vládnutí ODS a ČSSD bude doprovázeno ústavními změnami a v jednom ze svých vyjádření prezident vyslovil i obavu, že takto silná parlamentní většina by mohla v rámci změny Ústavy ČR dokonce zrušit i funkci prezidenta. Jeho sílícím obavám nasvědčuje i fakt, že poprvé připustil v rámci vyjednávání o nové vládě pracovní schůzku se zástupci KSČM, která by mohla tolerovat menšinovou vládu ČSSD a zamezit tak nechtěnému spojení dvou velkých stran.

Předpokladu, že šlo o nátlak na menší strany, nasvědčuje i fakt, že hned následující den představil M. Zeman US další velkorysou nabídku celkem čtyř křesel v budoucím kabinetu, právo veta pro oba koaliční partnery a také některé programové ústupky. S touto nabídkou se také pojilo zrušení stanoviska ÚVV ČSSD o zákazu koaliční spolupráce s US. Předseda US J. Ruml ovšem tuto nabídku bez debaty odmítl.^{191, 192} Pohledem účastníka jednání V. Špidly odmítla US tyto nabídky kvůli Janu

¹⁸⁸ K sestavení pravicové vlády budou třeba značné ústupky ODS. *Lidové noviny*. 29. 6. 1998, s. 3.

¹⁸⁹ Jednat o vládě chce ODS ihned a bez podmínek. *Hospodářské noviny*. 29. 6. 1998, s. 3.

¹⁹⁰ Klaus změnil taktiku, podal zemanovi pomocnou ruku. *Lidové noviny*. 1. 7. 1998, s. 1 nebo Zeman s Klausem naznačili, že se mohou obejít bez US i lidovců. *Hospodářské noviny*. 1. 7. 1998, s. 1.

¹⁹¹ Zeman nabídne Rumlovi čtyři křesla. *Lidové noviny*. 2. 7. 1998, s. 1 a Ruml Zemanovi přibouchl dveře do Strakovky. *Lidové noviny*. 3. 7. 1998, s. 1-2.

¹⁹² Stejně tak US odmítla variantu podpory menšinové vlády ČSSD a lidovců, kde by premiérem byl J. Lux, KDU-ČSL by měla ještě dalších šest ministrů, obě strany by měly právo veta a ve vládě by ještě zasedali dva nezávislí odborníci podporovaní US (Ruml pohrdl Zemanovými ústupky a pohřbil koalici s lidovci a ČSSD. *Právo*. 3. 7. 1998, s. 1).

Rumlovi, který „rozbil to tehdejší jednání a jeho motivy (...) byly zcela idealistické a ideologické, nebyl schopen překročit svůj stín a přiblížit se sociálním demokratům, které si představoval tak démonicky, jako jinou variantu komunistů.“^{193, 194}

Tento krok znamenal definitivní konec možné středolevicové koaliční vlády, jelikož lidovci bez US nehodlali do vlády s ČSSD vstupovat. Naopak lidovci postupně začali více uvažovat o koalici s ODS, nicméně ve straně stále nebyl jednotný názor, zda podporovat koaliční kabinet, ve kterém by zasedal i V. Klaus. US byla naopak k středoprávní koalici mnohem vstřícnější, dokonce byla ochotná ustoupit z některých svých předchozích požadavků.¹⁹⁵ Nicméně vzhledem k již rozběhnutým jednáním s ČSSD, ODS svou spolupráci s oběma menšími stranami nově podměnila osmi podmínkami, na které oba potenciální koaliční partneři reagovali velmi rozpačitě, jelikož některé body pro ně nebyly přijatelné. ODS požadovala, aby 1) vládní dohoda reflektovala budoucí spolupráci a nikoliv minulé spory (to nebylo přijatelné pro US, která vyžadovala „vyrovnání“ s minulostí ze strany ODS), 2) vláda byla sestavena na principu respektu volebních výsledků v poměru ministerských křesel 3 : 1 : 1 (malé strany naopak odmítaly, aby některá strana měla ve vládě většinu), 3) se na vládě účastnili představitelé všech tří stran. A dále, že 4) ODS obsadí křeslo premiéra (tyto dvě podmínky nebyly přijatelné pro část KDU-ČSL která hodlala vstoupit jen do takové vlády, ve které nebude V. Klaus), 5) ministři budou odpovídat za vládní rozhodnutí stejnou měrou (to mělo omezit minulou praxi lidovců, kteří po oficiální tiskové konferenci vlády uspořádali svou, kde rozhodnutí vlády zpochybňovali či usměrňovali), 6) vládní poslanci nebudou moci hlasovat pro pozměňovací návrhy k vládním předloham zákonů, pokud je nenavrhne sama vláda (opět namířeno vůči lidovcům, kteří v předchozí koaliční vládě s ODS prosazovali své návrhy zákonů nebo dokonce hlasovali pro konkurenční řešení opozice), 7) všichni koaliční partneři se přihlásí k politice trhu bez jakýchkoliv přívlasků (naopak lidovci prosazovali spíš tzv. sociálnětržní ekonomiku)¹⁹⁶ a 8) bude přijat vyrovnaný státní rozpočet.¹⁹⁷

¹⁹³ *Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011.

¹⁹⁴ Podle J. Rumla odmítnutí společné vládní kolice US a ČSSD je nutné chápat ve vztahu k předvolebnímu slibu strany, že se sociální demokracií nebude US vyjednávat o nové vládě. Navíc J. Ruml neměl důvěru v předsedu ČSSD M. Zemana, který byl dle jeho slov „obklopen šloufem a dalšími lobbisty“ navíc by spolupráce s ČSSD mohla v US způsobit rozkol (*Rozhovor autora s J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011).

¹⁹⁵ Lidovci i Unie svobody již Zemana odepsali. *Lidové noviny*. 3. 7. 1998, s. 2.

¹⁹⁶ ŠEBEK, Jaroslav. *Politické vize Josefa Luxe*. 2005, s. 24.

¹⁹⁷ Co požaduje ODS po koaličních partnerech. *Lidové noviny*. 4. 7. 1998, s. 2.

Tyto podmínky, pro obě strany minimálně v několika bodech nepřijatelné, v podstatě definitivně zabránily možnosti vzniku středoprávé koaliční vlády.

Následující den se již oficiálně V. Klaus dohodl s M. Zemanem¹⁹⁸ o tom, že ODS bude tolerovat menšinovou vládu sociální demokracie výměnou za jistý vliv např. ve strukturách Poslanecké sněmovny PČR.¹⁹⁹ Takto zveřejněný příslib způsobil okamžitý obrat v chování obou menších stran, které se obávaly ztráty jejich jakéhokoliv politického vlivu. Ne však důsledkem odchodu do opozice, ale zejména avizovanou změnou volebního systému z poměrného na většinový, který menší politické strany spíše diskriminuje a hrozilo by, že tyto strany by se v příštích volbách do PS PČR vůbec nedostaly. Ihned, 6. července 1998, proto oznámily svůj poslední pokus k dohodě z jejich strany, který představoval příslib tolerance jednobarevné menšinové vlády ODS.²⁰⁰ Ovšem ODS již dříve vlastní menšinovou vládu odmítala a rovněž nepovažovala za vhodné, aby strany s podobným programem vládu podporovaly, ale zároveň za ní nepřebraly žádnou odpovědnost. ODS se v takovém případě také obávala zvýšeného tlaku lidovců a unionistů, kteří by se mohli pokoušet menšinovou vládu vydírat stupňováním svých programových požadavků, aniž by to pro ně představovalo jakékoliv riziko. V případě odmítnutí této nabídky ze strany ODS, které se dalo očekávat, US také oznámila svůj úmysl tolerovat menšinovou koaliční vládu ČSSD a lidovců. O dva dny později však Republikový výbor US tuto toleranci zamítl a odsoudil jak US, tak i KDU-ČSL k odchodu do opozice. Ve stejný den také Výkonná rada ODS konstatovala, že „vytvoření stabilní koaliční vlády ODS, KDU-ČSL a US v čele s Václavem Klausem bylo znemožněno zveřejněnými postoji KDU-ČSL a US.“²⁰¹ Unie svobody se zachovala přesně v duchu druhého pravidla vzniku menšinových vlád K. Stroma, jelikož v jejím vedení převážil názor, že daň za účast ve vládě by byla příliš vysoká vzhledem k možné budoucí ztrátě části elektorátu. Jistě i toto byl jeden z důvodů pro odchod do opozice, podstatnější se ale stále jeví osobní spor jejího předsedy s V. Klausem i M. Zemanem.

¹⁹⁸ M. Zeman vycházel z předpokladu, že „koaliční vládu s ODS by nepochybně sociální demokracie neschválila, ale menšinovou vládu (...), která manévruje v parlamentu, to sociální demokracii nijak zvlášť proti mysli nebylo“ (*Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011.)

¹⁹⁹ Zeman si plácl s Klausem a už si dělí funkce. *Lidové noviny*. 4. 7. 1998, s. 1.

²⁰⁰ Jednobarevný kabinet ODS má být řešením povolební situace. *Hospodářské noviny*. 7. 7. 1998, s. 1.

²⁰¹ US a lidovci se snaží zabránit spolupráci Klause a Zemana. *Lidové noviny*. 7. 7. 1998, s. 1; Klaus a Zeman zahrnuli malé strany do kouta. *Lidové noviny*. 8. 7. 1998, s. 1; Napětí mezi US a lidovci roste. *Lidové noviny*. 8. 7. 1998, s. 2 a Jak Zeman a Klaus zdůvodňovali vznik smlouvy ODS – ČSSD. *Lidové noviny*. 11. 7. 1998, s. 3.

První návrh psané opoziční smlouvy, se kterým přišel M. Zeman, se objevil několik dní před podepsáním konečného návrhu a obsahoval nabídku prvních náměstků na ministerstvech, což se ze strany ODS nakonec podařilo odmítnout. Například M. Macek v žádném případě nedoporučoval jakékoliv dohody o postech pro ODS, jelikož by to bylo vnímáno jako „rozdělování koryt“. Mnoha členům ODS se to nelíbilo a později si v PS PČR začali sami domlouvat různá místa v dozorčích radách a dalších orgánech.²⁰²

Po vyjasnění těchto otázek již nic nebránilo uzavření konečného návrhu opoziční smlouvy mezi ODS a ČSSD. Ta byla podepsána 9. července 1998 a přinesla několik důležitých skutečností. Smlouva nebyla časově omezena, tudíž veškeré body byly obecně pojaté bez konkrétního označení jednotlivých stran a to z toho důvodu, že se uvažovalo o tom, že smlouva by mohla být použita i v dalších volebních obdobích, kde bylo možné, že v pozici vítězné strany bude ODS. Obě smluvní strany se zavázaly uznávat vítěze voleb a tento respekt vyjádřit neúčastí poslanců druhé strany při hlasování o důvěře vládě. Opoziční strana měla dle smlouvy právo obsadit místa předsedů obou komor Parlamentu ČR a při ustavování dalších funkcionářů PČR měly postupovat po vzájemné dohodě. Smlouva také opoziční straně poskytovala právo obsadit místa kontrolních orgánů PS PČR²⁰³, předsedy rozpočtového výboru PS PČR a prezidenta NKÚ. Obě strany se zavázaly k tomu, že v průběhu volebního období nevyvolají hlasování o nedůvěře vládě ani takový návrh nepodpoří, stejně tak nepodpoří ani nevyužijí ústavních možností k rozpuštění PS PČR. Podstatný byl také závazek, že obě strany po dohodě předloží návrh změny Ústavy ČR a dalších zákonů, které přesněji vymezí kompetence některých ústavních orgánů a posílí význam volební soutěže. Smluvní strany se také zavázaly, že neuzavřou koalici či dohodu s třetí politickou stranou, jejíž uzavření by znamenalo vstup této strany do vlády nebo společné hlasování v PS PČR. Obě strany se také dohodly na vzájemných konzultacích ohledně některých zahraničněpolitických i vnitropolitických otázek.²⁰⁴ Smlouva tak v podstatě znamenala konec nadhodnoceného postavení malých stran v politickém systému ČR (odtud pramení kritika těchto stran vůči opoziční smlouvě). ODS si rovněž zajistila postavení v PS PČR a také měla jistotu, že ČSSD do vlády nepřivede lidovce (objevily se totiž spekulace, že ČSSD využije ODS pouze pro důvěru vládě a následně

²⁰² *Rozhovor autora s M. Mackem.* Praha, 17. 5. 2011.

²⁰³ Jmenovitě se jednalo o Komisi pro kontrolu BIS a Komisi pro kontrolu VOZ.

²⁰⁴ *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou.* 1996, bod I. – X.

bude dále s KDU-ČSL vyjednávat o její účasti ve vládě). Nutno poznamenat, že v případě hlasování o jednotlivých zákonech nebyly obě strany smlouvou nijak vázány a v praxi se to i tak zpočátku projevovalo (ODS hlasovala spolu se sociální demokracií obvykle jen v těch případech, kdy se jednalo o širší shodu na půdě PS PČR).

Pokud nepatrně překročím vymezení této práce, domnívám se, že z výše uvedeného důvodu opoziční smlouva do přijetí tzv. Tolerančního patentu²⁰⁵ 26. ledna 2000 nepředstavovala skrytou parlamentní koalici, jak tvrdili představitelé malých stran a někteří politologové. Mezi výrazné kritiky opoziční smlouvy patří M. Klíma²⁰⁶, který se mj. domnívá, že strana označená ve smlouvě jako opoziční je ve skutečnosti stranou vládní a skutečnou opozici představují jen US, lidovci a KSČM. Obsazením některých postů v PČR podle něj také dochází ke smývání rozdílů mezi vládou a opozicí a nazývá tuto vládu skrytou velkou koalici. Tento názor ovšem nesdílím a domnívám se, že o určitém podílu ODS na vládě lze mluvit právě až po přijetí tzv. Tolerančního patentu. Stejný názor má i tehdejší místopředseda ČSSD V. Špidla, který v rozhovoru zcela otevřeně přiznává, že po přijetí dodatku ke smlouvě se jednalo o „víc než jen toleranci“²⁰⁷ menšinové vládě ČSSD. Toto konstatování je však v rozporu s tvrzením M. Zemana, který takový výklad odmítá a domnívá se, že celé období vládnutí ČSSD až do roku 2002 je standardní menšinovou vládou s tolerancí jiné strany, jak ji můžeme dle jeho slov pozorovat např. v některých evropských severských zemích.²⁰⁸ Závěrem lze říci, že minimálně od roku 2000 vládla svým způsobem koalice dvou nejsilnějších stran, která byla podle předvolebních vyjádření i podle názorů voličů obou stran tou nejméně chtěnou a nejméně pravděpodobnou variantou povolebního uspořádání.

²⁰⁵ Oficiálním názvem *Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000*. To umožňovalo ODS větší kontrolu nad některými sférami výkonné moci (zejména hospodářské) výměnou za podporu státního rozpočtu, čímž se v podstatě sociální demokracie zřekla části svého volebního programu a nahradila ho principy ODS.

²⁰⁶ KLÍMA, Michal. *Nezavršená demokracie v České republice aneb Tři anomálie*. 2000, s. 99 a KLÍMA, Michal. *Kvalita demokracie a volební inženýrství*. 2001, s. 20-21.

²⁰⁷ *Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011.

²⁰⁸ Není nezajímavé uvést celkový náhled M. Zemana na opoziční smlouvu, který je protikladem např. již zmíněného Klímova stanoviska: „Opoziční smlouva je dána tím, že ve vládě je strana, která vyhrála volby a nejsilnější opoziční strana ji kontroluje z parlamentu. Pokud by to byla velká koalice, tak parlament je v podstatě umrtvený, protože v parlamentu má ta velká koalice drtivou, zpravidla ústavní, většinu. Když máte opoziční smlouvu, no tak se nemusíte handrkovat se svými partnery, kdo bude ministrem, a co důležitější, parlamentní demokracie žije, protože ta opozice se samozřejmě v parlamentu snaží prosadit své návrhy a bojuje s tou vládou, což je v demokracii naprosto normální. (...) Nejedná se tedy o žádný unikát. (...) Každá menšinová vláda kdekoliv na světě je kryta nějakým druhem psané nebo nepsané opoziční smlouvy. To, že tato byla psaná a tedy průhledná a tedy veřejná, je její přednost, nikoliv její nedostatek“ (*Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011).

Dle podmínek opoziční smlouvy byl 17. července jmenován M. Zeman předsedou vlády a tato vláda následně získala 19. srpna 1998 důvěru PS PČR poté, co všech 63 poslanců ODS odešlo z jednacího sálu. Pro hlasovalo pouze 73 poslanců ČSSD (jeden poslanec chyběl), komunisté se zdrželi a lidovci s unionisty byli pochopitelně proti.²⁰⁹

Opoziční smlouva také přinesla některé zjištěné reakce zejména menších stran, které nastalou situaci komentovaly jako protektorát, zradu na voličích a smlouvu samotnou označovaly za protidemokratickou a protiústavní (údajně kvůli tomu, že smlouva upírá poslancům ODS vykonávat osobní mandát, jelikož jim znemožňuje vyvolávat hlasování o nedůvěře vládě nebo takové hlasování podpořit).²¹⁰ Některé kritické hlasy zaznívaly i z řad veřejnosti, ovšem mnoho lidí na druhou stranu kvitovalo omezení vlivu menších stran, jejichž předchozí jednání považovali za vydírání.²¹¹ Část médií a vnitřně i prezident Havel kritizovali postoj US během povolebních jednání, ovšem z řad členů či voličů této strany žádná výrazná kritika nezaznívala.²¹²

Co se týká voličů sociální demokracie, podle jejího tehdejšího místopředsedy V. Špidly se po podpisu opoziční smlouvy objevilo mnoho nesouhlasných hlasů, jež pro něj byly také důvodem odmítnutí opoziční smlouvy a konstatování, že „byla jen na jedno použití, [jelikož] vytváří prostředí, které není dobré tím, že nejsou ty opoziční a vládní role jasně rozdělené“²¹³, současně také narůstal odstup od opoziční smlouvy mezi samotnými představiteli ČSSD. Naopak M. Zeman tvrdí, že tyto nesouhlasné hlasy byly ve výrazné menšině, jelikož sociální demokracie mohla sestavit jednobarevnou vládu; mnohem širší nesouhlas osobně zaznamenal v roce 1996, kdy ČSSD tolerovala Klausovu koaliční vládu.²¹⁴

Podobně negativní reakce se také objevily mezi představiteli ODS (aniž by nabízeli jiné východisko). Poměrně značný odpor k opoziční smlouvě byl z řad

²⁰⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. PS PČR, III. volební období, hlasování, 3. schůze, 7. hlasování.

²¹⁰ Viz např. Josef Lux mluví o protektorátu. *Lidové noviny*. 9. 7. 1998, s. 2.

²¹¹ Z rychlého průzkumu Lidových novin, kterého se účastnilo 826 respondentů, vyplývalo, že 61,3 % občanů uzavření opoziční smlouvy schvalovalo a jen 38,7 % bylo proti (Lidé s postupem ODS a ČSSD spíše souhlasili. *Lidové noviny*. 10. 7. 1998, s. 1). Podle průzkumu agentury STEM považovala opoziční smlouvu za správnou polovina voličů ODS nebo ČSSD, třetina těchto voličů s ní nesouhlasila, zbývajících 15 % na ní nemělo jasný názor. Podle průzkumu měla smlouva větší podporu u voličů s vyšším dosaženým vzděláním (*Hospodářské noviny*. 13. 7. 1998, s. 1).

²¹² *Rozhovor autora s J. Rumlem*. Praha, 23. 5. 2011. S odstupem času se J. Ruml domnívá, že setrvání US v opoziční roli nebylo chybou, obzvláště v porovnání vládní role Strany zelených a v současnosti i Věcí veřejných.

²¹³ *Rozhovor autora s V. Špidlou*. Praha, 18. 4. 2011.

²¹⁴ *Rozhovor autora s M. Zemanem*. Praha, 4. 2. 2011.

regionálních představitelů strany. Například bývalý místopředseda B. Dvořák označil uzavření této smlouvy za „obrovské zklamání a neštěstí“²¹⁵ a také vyjádřil názor, že o podobné možnosti V. Klaus uvažoval již na počátku roku 1998, kdy se volební preference ODS výrazně propadaly, ačkoliv po celou volební kampaň tvrdil V. Klaus pravý opak. Toto následně vysvětlil místopředseda ODS I. Langer, který tvrzení svého předsedy o tom, že ODS nikdy nepodpoří menšinovou vládu ČSSD, označil za omyl.²¹⁶ Regionální představitelé se nakonec podařilo podle M. Macka většinově přesvědčit tím, že bez V. Klause a dalších představitelů ODS ve vrcholné politice a tedy i v médiích (což jim opoziční smlouva umožňovala), by ODS postupem času zapadla (podobně jako to dnes můžeme ve zmenšeném měřítku pozorovat u KDU-ČSL).²¹⁷

²¹⁵ Bohdana Dvořáka opoziční smlouva těžce zklamala. *Lidové noviny*. 14. 7. 1998, s. 2.

²¹⁶ Místopředseda ODS: Klaus se mýlil. *Lidové noviny*. 16. 7. 1998, s. 2.

²¹⁷ *Rozhovor autora s M. Mackem*. Praha, 17. 5. 2011.

7 Závěr

Jak vyplývá z předchozího, poměrně detailního, rozboru událostí mezi lety 1992 – 1998, odpověď na první otázku, kterou jsem si na začátku výzkumu položil, je zcela negativní. Z příčin, jež shrnuji níže, je zřejmé, že obě nejsilnější strany, jak ČSSD, tak i ODS neměly příliš velký zájem uvažovat nad jiným povolebním scénářem. V případě ČSSD to bylo způsobeno hlavně neochotou spolupracovat s US, což ovšem pro lidovce byla jednoznačná podmínka vstupu do koalice s ČSSD. Představitelé sociální demokracie po tomto zjištění tedy neměli jinou možnost, jak by jako vítězové voleb mohli sestavit vládu, která by v PS PČR získala důvěru. Dovolím si tvrdit, že zhruba od 25. června 1998 sociální demokracie ani o jiné možnosti neuvažuje, přestože navenek ještě vysílá signály možným koaličním partnerům (zejména lidovcům).

V případě ODS byla situace odlišná. Na rozdíl od ČSSD měla ODS již několikaletou historickou zkušenost z koaličního vládnutí s lidovci a US (vezmeme-li v úvahu, že někteří čelní představitelé a část členstva odešla z ODS, kde předtím zastávali klíčové pozice). Tato zkušenost (ve skrze negativní, jak také ukazují příčiny pádu této koaliční spolupráce) ODS nijak výrazně nemotivovala k opakování neúspěšného koaličního projektu a vzhledem k výsledkům voleb lze předpokládat, že podpora menšinové vlády ČSSD se v myšlení jejích představitelů objevila již nedlouho po oznámení výsledků voleb. Tuto hypotézu ovšem nelze ověřit z relevantních zdrojů, usuzuji tak ale ze sblížení předsedů obou stran, které lze pozorovat již počátkem roku 1998.

Teoretických řešení povolební situace se nabízelo mnoho, některé, tak jak jsem je představil, byly reálnější, jiné spíše zcela hypotetické. Jak ČSSD, tak i ODS zpočátku projevovaly snahu participovat na standardnějším výsledku formou koaliční spolupráce s menšími stranami, ale se zvyšujícími se překážkami bylo řešení formou opoziční smlouvy jediným možným. Lidovci a unionisté si tuto možnost uvědomili až příliš pozdě a doplatili na svou zarputilost při formulování svých podmínek ke vstupu do té či oné koaliční vládní spolupráce.

Odpověď na druhou otázku se ve své podstatě překrývá s odpovědí na otázku třetí. Příčiny krachu koaliční vlády v roce 1997 a systémové změny v politickém systému ČR jsou z velké části právě těmi faktory, které zabránily realizaci jiného povolebního uspořádání, než by byla menšinová vláda ČSSD, podpořená největší opoziční stranou ODS na základě uzavřené opoziční smlouvy.

Tyto příčiny můžeme rozdělit do dvou skupin. První z nich jsou příčiny bezprostřední, projevující se nejdříve od počátku roku 1998. Mezi ty zcela bezprostřední je nutné zařadit odmítavý postoj menších politických stran – US a lidovců – k poměrně velkorysým nabídkám na společnou koaliční spolupráci jak ze strany ČSSD, tak ze strany ODS. Bezprostřední příčinou uzavření opoziční smlouvy byly pochopitelně také podmínky (v některých bodech nerealizovatelné), kterými si menší strany případnou spolupráci podmiňovaly. Můžeme říci, že zejména požadavky lidovců směrem k ČSSD byly opravdu troufalé, vezmeme-li v potaz, že strana ve volbách získala jen 9 % hlasů. Sociální demokraté si pravděpodobně velmi dobře uvědomovali, že v takové koaliční vláda by byli velmi omezeni (zhruba podobně jako ODS v druhé Klausově vládě) což mohlo vést k jejich příklonu k opoziční smlouvě. Jsem přesvědčen, že pokud by tyto překážky byly překonány, mohla v roce 1998 ve vládnutí pokračovat původní středopravicová koalice ODS, lidovců obměněná o US, případně již méně konzistentní (posuzováno dle volebních programů) koalice ČSSD, lidovců a US. Podobně bezprostřední příčinou jsou antipatie některých politiků vyhocené zejména předvolební kampaní v roce 1998, vlivem kterých by zcela omezena komunikace mezi minulými či potenciálně budoucím koaličními partnery. Po volbách již nezbýval čas tyto vztahy znovu obnovit a společnou řeč spolu našly dvě předtím tvrdě soupeřící politické strany.

Druhou skupinou jsou příčiny charakterem dlouhodobější, lze je vysledovat již od počátku 90. let 20. stol. Tyto příčiny vedly nejprve k pádu koaliční vlády v roce 1997 a později většina z nich přispěla k neochotě v podobném projektu pokračovat. Z mého pohledu vidím jako hlavní příčinu v již zmíněné zkušenosti ODS s vládnutím v koalici (projevující se již od roku 1992). Tato příčina má několik kořenů. Jedním z nich byl jev příznačný pro koaliční vlády jedné větší a jedné či více menších stran, tedy nadreprezentovanost menších koaličních partnerů na úkor ODS, která se objevila v obou koaličních vládách. V období 1992 – 1996 nebyla tato nadreprezentace příliš podstatná, ODS držela nadpoloviční většinu vládních křesel, v některých případech tak prosazovala svoje návrhy na úkor ostatních stran (z čehož také následně pramenila jejich nespokojenost). Situace se ale změnila a mezi lety 1996 – 1997 byla ODS nucena vyjednávat uvnitř vlády, jelikož držela pouze polovinu křesel ve vládě. ODS a vláda jako celek také musela vyjednávat vně vlády s ostatními mimovládními aktéry v PS PČR, jelikož zde nedržela většinu mandátů a pro každý návrh zákona si musela zajistit podporu poslanců z mimovládních stran. To vše pochopitelně posílilo její nespokojenost

s koaličním vládnutím v této podobě a přispělo k hledání alternativy, která byla nalezena v opoziční smlouvě.

Dalším kořenem této negativní zkušenosti s koaličním vládnutím byly potíže, které ODS její koaliční partneři způsobovali svou neloajalitou ke společné vládě. Hlavní „opoziční“ silou v Klausových vládách byli lidovci, jelikož si dobře uvědomovali své postavení středové strany s vysokým koaličním potenciálem. Jak jsem doložil v předchozím textu, projevovalo se to jak samostatnými tiskovými konferencemi lidovců, na kterých zpochybňovali usnesení vlády, ale také jejich otevřenou podporou opozičních návrhů v PS PČR, k čemuž docházelo opakovaně zejména ve věcech, které lidovci považovali vzhledem ke své programové orientaci za klíčové. Vyvrcholením lidoveckých (spolu s ODA) opozičních tendencí bylo vystoupení z koaliční vlády v listopadu 1997. Ovšem ani ODA, nejmenší koaliční strana, nezůstávala mimo dění, avšak nevymezovala se příliš proti vládě jako celku, ale spíše proti ODS samotné a prezentovala se jako programová alternativa vůči této straně. Obecně můžeme tyto tendence menších politických stran připsat v té době ještě neukotvenému stranickému systému, kdy se tyto strany snažily najít své místo na politické scéně a výše popsané vymezování jim v tom mělo pomáhat.

S příčinou koaliční zkušenosti souvisí ještě také třetí problém, který na rozdíl od dvou předchozích, vycházel z ODS. Tato strana (výstižněji řečeno to byl její předseda Klaus), tak jak jsem se snažil v textu dokázat, neměla příliš velkou tendenci zlepšovat koaliční spolupráci a koaliční partneři si oprávněně stěžovali na malou schopnost týmové spolupráce a minimální komunikaci v případě vládních krizí. Souvisela s tím i neochota ODS změnit svou politiku směrem k větší skupině potenciálního voličstva.

Další dlouhodobější příčinou, která s uzavřením opoziční smlouvy úplně nesouvisí, i když nelze netvrdit, že neovlivnila výsledek voleb v neprospěch ODS, avšak přispěla k pádu vlády v roce 1997, byly změny ve společnosti. Musíme si uvědomit, že v roce 1997, 8 let od Listopadu 1989, byly názory společnosti odlišné od těch z období počátku transformace. Lidé už neměli velký zájem na ekonomických reformách a opatření, která na ně ve finanční podobě dopadala, tím víc s přibývajícími skandály tunelování a nejasných privatizací, doprovázené ekonomickými a sociálními problémy. ODS však stále cílila zejména na podnikatele a tím se od zbytku společnosti výrazně vzdalovala a ztrácela potřebnou podporu. Ztráta podpory pro ODS také souvisí se stále rostoucí opozicí, zejména s nárůstem preferencí

ČSSD, kdy část voličů, nespokojených s nezměněnou politikou občanských demokratů, dala hlas právě demokratům sociálním.

Třetí oblastí příčin rozpadu vládní koalice v roce 1997 a podepsání opoziční smlouvy o rok později je oblast nezávislá na jednotlivých aktérech. Tyto příčiny považují za systémové. Naprosto zásadní se v tomto směru jeví „zpoměrnování“ politického systému ČR, které souvisí s již zmíněnými psychologickými účinky volebního systému, kdy vlivem mechanického efektu volební klauzule propadá stále méně hlasů.²¹⁸ To se naplno projevilo po volbách v roce 1996, které skončily doslova patem, kdy nebylo možné sestavit ani středopravicovou koalici ODS, KDU-ČSL a ODA, ale ani středolevicovou koalici ČSSD, KDU-ČSL a případně s podporou ODA. Parlamentní volby v roce 1992 tak byly posledními, které umožnily vznik stabilní koaliční vlády. Všechny další volby to již neumožňovaly a důsledky můžeme sledovat i v současné krizi koaliční vlády, vytvořené dle výsledků voleb v roce 2010. Problém není ani tak v podobě volebního systému, který byl hlavním tématem změn, které měly podle opoziční smlouvy proběhnout, ale zejména v existenci jedné strany s takřka nulovým koaličním potenciálem – KSČM. V roce 1996 byly tyto strany dokonce dvě (SPR-RSČ měla rovněž minimální koaliční potenciál) a dohromady doslova „blokovaly“ 37 mandátů v PS PČR, které scházely při vytváření stabilní vlády. Již od roku 1992 až do posledních voleb v roce 2010 získává komunistická strana stabilně v průměru necelých 12 % hlasů a podstatně blokuje utváření stabilních vlád. Jak jsem také naznačil v úvodních větách této práce, jedním z důsledků opoziční smlouvy bylo výrazné posílení KSČM ve volbách v roce 2002, kde získala více jak 18,5 % hlasů.²¹⁹ Lze se domnívat, že tento výsledek souvisel s vyšší mírou nespokojenosti voličů z vývoje české politiky a hlasem pro komunistickou stranu se snažili hledat jinou alternativu. Tento výsledek ale paradoxně ještě více ztížil možnost utvoření stabilní vlády, jelikož komunisté v tuto dobu „blokovali“ dokonce 41 parlamentních křesel. Nově vzniklá koaliční vláda ČSSD a Koalice se proto musela opírat pouze o křehkou většinu 101 mandátů.

V neposlední řadě byl touto systémovou příčinou vliv tehdejšího prezidenta Havla a jeho ne zcela dobré vztahy jak s M. Zemanem, tak s V. Klausem, které souvisely se soupeřením tří silných politických osobností, jak jsem je naznačil v úvodní

²¹⁸ Stejně příčiny si ve své kapitole všimli také Fiala a Mikš, srov. FIALA, Petr; MIKŠ, František. *ODS a opoziční smlouva*. 2006, s. 39.

²¹⁹ *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 14. - 15. 6. 2002. Rozdělení mandátů.*

kapitole. Na jejich zhoršení se pochopitelně podepsalo prezidentovo zasahování do politiky a omezování faktické moci lídrů obou nejsilnějších stran. Tuto příčinu považují za rovněž jednu z klíčových, která obě strany dovedla k závěru, že vypořádání se s tímto problémem formou opoziční smlouvy (kdy šlo svým způsobem o obejití prezidenta, který prosazoval koaliční formu vlády ČSSD a dvou menších stran) bude pro obě strany do budoucna výhodné. Je zajímavé sledovat, jak s odstupem třinácti let, V. Klaus, jenž tvrdě bojoval proti silnému vlivu prezidenta republiky na politickou scénu, v současné době v pozici prezidenta zasahuje do vlivu politických stran paradoxně ještě více než jeho předchůdce a to dokonce i formou možného nerespektování Ústavy a ústavních principů.

Dlouhodobé a systémové příčiny přispěly nejprve k pádu koaliční vlády ODS, KDU-ČSL a ODA v listopadu 1997 a o rok později spolu s těmi bezprostředními neumožnily vznik stabilní koaliční vlády. Tyto příčiny dovedly ČSSD a ODS k přesvědčení, že společný zájem obou stran je v této chvíli důležitější. Mluvím-li o společných zájmech, mám na mysli zejména dva konkrétní. Jedním z nich bylo zabránit opětovnému volebnímu patu, jaký nastal v roce 1996, a pokusit se o změnu volebních pravidel, které by přispívaly ke stabilnějším vládním koalicím, při kterých by byly volební výsledky více respektovány (tedy aby vítěz voleb, kterému se nepodařilo dojednat podporu či toleranci své vládě, neskončil v opoziční roli). Druhým zájmem obou stran (a hlavně jejich předsedů) bylo zpřesnění či případně omezení některých funkcí prezidenta a výklad dalších ústavních článků, aby se zabránilo přílišnému prezidentskému vlivu na povolební vyjednávání (např. v otázce pověření konkrétní osoby sestavením vlády, kdy V. Havel prohlašoval, že taková osoba nemusí být vítězem voleb).

Výsledkem bylo navázání spolupráce, při níž ideové rozpory nehrály žádnou roli. Došlo tak k velmi netradiční situaci, kdy největší opoziční strana toleruje jednobarevnou menšinovou vládu formou explicitní písemné smlouvy. Pro někoho v té době možná překvapivé řešení, ale domnívám se, že po přečtení této práce by mělo být zřejmé, že jiná alternativa nebyla reálně možná.

8 Seznam použitých zdrojů

8.1 Odborná literatura

AXELROD, Robert. *Conflict of Interest : A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics*. Chicago : Markham Publishing Company, 1970.

BALÍK, Stanislav. ODS ve vládních koalicích 1991 – 1997. In BALÍK, Stanislav. *Občanská demokratická strana a česká politika : ODS v českém politickém systému v letech 1991 – 1996*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 7-36.

BALÍK, Stanislav. *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností. Koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994 – 2006*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

BROKL Lubomír et al. *Česká republika v roce 1993 : politická ročenka*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1994.

BUDGE, Ian; KEMAN, Hans. *Parties and Democracy : Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. Praha : Bachnat s.r.o, 1999.

FIALA, Petr. Josef Lux a proměny postavení KDU-ČSL v politickém systému České republiky. In ZNOJ, Milan; PEHR, Michal (ed.). *Josef Lux a česká politika 90. let*. Praha : Ústav politologie FF UK, 2005, s. 41-49.

FIALA, Petr; HLOUŠEK, Vít. *Stranický systém České republiky*. In FIALA, Petr; HERBUT, Ryzsard a kol. *Středoevropské systém politických stran*. Brno : Mezinárodní politologický ústav MU, 2003.

FIALA, Petr; MIKŠ, František. ODS a opoziční smlouva. In BALÍK, Stanislav. *Občanská demokratická strana a česká politika : ODS v českém politickém systému v letech 1991 – 1996*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 38-63.

KLÍMA, Michal. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha : Radix, 2001.

KOLÁŘ, Petr; PECHÁČEK, Štěpán; SYLLOVÁ, Jindřiška. *Parlament České republiky 1993-2001 (stav k 31.5.2001)*. Praha : Linde, 2002.

LAVER, Michael; SCHOFIELD, Norman. *Multiparty Government: The Politics of Coalitions in Europe*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1998.

LIJPHART, Arend. *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven and London: Yale University Press, 1984.

MÜLLER, Wolfgang, C.; STRØM, Kaare. Coalition Governance in Western Europe. In MÜLLER, Wolfgang, C. STRØM, Kaare (eds.). *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2000, pp. 1-31.

NOVÁK, Miroslav. Formy demokratického vládnutí: Česká republika v komparativní perspektivě. In KABELE, Jiří et al. (eds.). *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii I*. Praha : Nakladatelství Matfyz, 2002, s. 366-387.

PEČINKA, Bohumil. *Cesta na Hrad : ze zákulisí volebních kampaní*. Praha : Formát, 2003

PŠEJA, Pavel. *Stranický systém České republiky : Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno : CDK, 2005.

RIKER, William, H. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven and London : Yale University Press, 1962.

RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa : Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava : Academic Eletronic Press, 2002.

ŠEBEK, Jaroslav. Politické vize Josefa Luxe. In ZNOJ, Milan; PEHR, Michal (ed.). *Josef Lux a česká politika 90. let*. Praha : Ústav politologie FF UK, 2005, s. 21-25.

TABERY, Erik. *Vládeme, nerušit*. Praha : Respekt Publishing a. s., 2008.

8.2 články v odborných periodikách

HERMAN, Valentine; POPE, John. Minority Governments in Western Democracies. *British Journal of Political Science*. 1973, Vol. 3, No. 2, pp. 191-212. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/193381> [cit. 19. 2. 2011].

KLÍMA, Michal. Nezavršená demokracie v České republice aneb Tři anomálie. *Politologická revue*. 2000, roč. VI, č. 1, s. 94-101.

LEISERSON, Michael. Factions and Coalitions in One-Party Japan: An Interpretation Based on the Theory of Games. *The American Political Science Review*. 1968, Vol. 62, No. 3, pp. 770-787. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/1953429> [cit. 19. 2. 2011].

STRØM, Kaare. A Behavioral Theory of Competitive Political Parties. *American Journal of Political Science*. 1990, Vol. 34, No. 2, pp. 565-598. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2111461> [cit. 19. 2. 2011].

8.3 Elektronické dokumenty

BENEŠOVÁ, Libuše. *Kronika Občanské demokratické strany*. 2001. Dostupné na: http://michalkovice.odsostrava.cz/cz/kronika-ods/art_174/kronika-ods.aspx [cit. 24. 4. 2011].

KLAUS, Václav. *Tři roky po měnové krizi*. 2000. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/585> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1992. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1992. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1993. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1993. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1994. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1994. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1996. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1996. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1997. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1997. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Kontinuální měsíční výzkum 1998. Praha : Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu. 1998. Dostupné na: <http://147.231.52.119/webview> [cit. 24. 4. 2011].

Lidskost proti sobectví : volební program ČSSD. 1996. Dostupné na: http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_lidskost_sobectvi_1996.pdf [cit. 24. 4. 2011].

Politický program ODS. 1995. Dostupné na: http://archiv.ods.cz/ods_se_predstavuje/program_1995.php [cit. 24. 4. 2011].

Programové prohlášení vlády. 13. 7. 1992. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/vaclav-klaus-1/Programove-prohlaseni-vlady.pdf> [cit. 24. 4. 2011].

Projev prezidenta republiky Václava Havla k oběma komorám Parlamentu České republiky. 9. 12. 1997. Dostupné na: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=HTML [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, I. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 1912. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t191200.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, I. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 1915. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t191500.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, hlasování, 19. schůze, 19. hlasování. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=10940&o=2> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 194. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t019400.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 201. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t020100.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 218. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t021800.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, sněmovní tisky, tisk č. 230. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t023000.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, stenoprotokoly. Stenografický zápis 1. schůze, 27. června 1996. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/001schuz/1-2.html> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, stenoprotokoly. Stenografický zápis 3. schůze, 25. července 1996. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/003schuz/3-3.html> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, II. volební období, usnesení, usnesení č. 665. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/usneseni/u0665.htm> [cit. 24. 4. 2011].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. PS PČR, III. volební období, hlasování, 3. schůze, 7. hlasování. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=12602&o=3> [cit. 24. 4. 2011].

Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/milos-zeman/Spolecne-prohlaseni-delegaci-ODS-a-CSSD.pdf> [cit. 24. 4. 2011].

Svoboda a prosperita : volební program ODS. 1996. Dostupné na: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf [cit. 24. 4. 2011].

Usnesení V. kongresu ODS v Karlových Varech. 18. 12. 1994. Dostupné na: <http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=1585> [cit. 24. 4. 2011].

Usnesení VIII. kongresu ODS v Poděbradech. 14. 12. 1997. Dostupné na: <http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=1411> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do České národní rady konané ve dnech 5. - 6. 6. 1992. Celkové výsledky hlasování. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/cnr1992/u4> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do České národní rady konané ve dnech 5. - 6. 6. 1992. Územní přehledy o volební účasti. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/cnr1992/u52> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 31. 5. – 1. 6. 1996. Územní přehledy o volební účasti. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u52> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 31.5. - 1. 6. 1996. Výsledky hlasování v procentech. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 19. - 20. 6. 1998. Celkové výsledky hlasování. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 14. - 15. 6. 2002. Rozdělení mandátů. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps631?xjazyk=CZ> [cit. 24. 4. 2011].

Volby do Senátu Parlamentu ČR konané dne 15. 11. - 16. 11. 1996. Jmenné seznamy a přehledy. Dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/senat/se1?xjazyk=CZ&xdatum=19961116> [cit. 24. 4. 2011].

8.4 Ostatní prameny

20 let ODS. Česká televize, redakce zpravodajství. ČT24, 20. 4. 2011.

Bulletin ODS 1/1995.

Hospodářské noviny (konkrétní články dle citací).

Koaliční dohoda mezi ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA pro volební období 1992 – 1996. Praha, 1992. In DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. Praha : Bachnat s. r. o, 1999, s. 344-346.

Koaliční dohoda mezi ODS, KDU-ČSL a ODA pro volební období 1996 – 2000. Praha, 1996. In DIMUN, Petr; HAMERSKÝ, Milan. *Deset let na straně svobody : kronika ODA z let 1989 – 1999*. Praha : Bachnat s. r. o, 1999, s. 361-365.

Lidové noviny (konkrétní články dle citací).

Mladá fronta DNES (konkrétní články dle citací).

Právo (konkrétní články dle citací).

Rozhovor autora s Janem Rumlem. Praha, 23. 5. 2011.

Rozhovor autora s Milošem Zemanem. Praha, 4. 2. 2011.

Rozhovor autora s Miroslavem Mackem. Praha, 17. 5. 2011.

Rozhovor autora s Vladimírem Špidlou. Praha, 18. 4. 2011.

Rudé právo (konkrétní články dle citací).

Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou. Praha, 9. 7. 1996.

Usnesení ČNR č. 5/1993 Sb., k přijetí ústavního zákona České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR.

Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky.

Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků.

Zákon č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny.

Zákon č. 69/1998 Sb., o zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny.